

Kosztolányi Dezső

KÍNAI KANCSÓ

TARTALOM

KÍNAI KANCSÓ
SÁRIKA
AURELIUS
BICEGEK
ALI
JULISKA
VÉLETLEN
EZÜST MÁRIA
ANGYAL
EGY ASSZONY BESZÉL
FÁNIKA
A KULCS
LIDIKE
PÉTER
A MÉLTÓSÁGOS ÚR HASA
RUHATÁR
ELŐSZOBA
SZERÉNY BARÁTOM
PLETYKA
RÉSZEG KUTYA
AZ AMERIKAI FIATALEMBER
A TALÁLT PÉNZ
VALAKI
KERESKEDELEM
GÉZA BÁTYÁM
HEINZ
TENGERSZEM
VASÚTI TOLVAJ
HASPÓK
IMRE
SOFŐRKALAND
NAGY ÚR, KIS ÚR
CSÖNGETTYŰ
BORSOS PÉTER
A HALHATATLAN HITVES
CALIGULA
HÉT KÖVÉR ESZTENDŐ
REPÜLŐ ÚJSÁG
„PETŐFI-KÖNYVTÁR”
ELLINOR ÉS DARLING
ÉN ÉS A NÉMA
KÁSA ILONA SZERENCSEJE

KÍNAI KANCSÓ

Te nem ismered a mi kancsónk esetét? Hát elbeszélhetem, drágám. Ez is eléggé muris. De valóban nem hallottad még? Tudniillik én már többször előadtam különféle társaságban. Félek, hogy most majd nem tudom elbeszélni.

Utóbb, mikor elmondtam valakinek, észrevettem, hogy csak darálom, mint a leckét. Az ember bizonyos idő múltán saját szavait is elhasználja. Már nem érzi, mi van mögöttük. Erre új szavakat keres, csak hogy ne alkalmazza a régieket, de az újakban sokszor nincs élet, tartalom, hamisak.

Ha ismered, akkor mindenesetre szakíts félbe. Idegesít, hogy valamit kétszer beszélek el. Csak jár a szám, folyton attól félek, hogy kinevetnek, fülig vörösödöm. Miért is szégyenkezőnk ilyenkor? Hiszen mindenki százszor szajkózza el, ami vele megesett. Másról nehéz beszélni. Azért pirulni pedig, mert ügyetlenül választottuk meg a személyt, s elfelejtettük, hogy ő már tudja, amit mi közölni akartunk, ostobaság. Legföljebb az bánthat ekkor, hogy rosszul színészkedtünk. Nem igaz? De engem mégis bántana.

Még valamit ígérj meg. Ha unod, azonnal szólj. Mert hosszú. Helyes? Na jó. Megpróbálom.

Szóval volt nekünk egy kancsónk, egy kínai kancsónk fehér porcelánból. Ilyen magas. A mellemig ért, idáig. Régi lakásunkban állt, abban a sötét, penészes lyukban, melyről a múltkor beszéltem, az ebédlő egyik sarkában, az ablak mellett jobbra. Nem, te ezt nem láttad. Nem is láthattad. Új lakásunkban már nincs ott.

Családi ereklje volt. Az uram örökölte soproni nagybátyjától, az pedig valamikor régen egy bécsi rokonától örökölte. Ez volt egyetlen örökségünk. Az egyetlen holmi, melyért nem kellett arcunk verejtékével robotolni: a kincs, a mi legendás kincsünk, a mi legendás inségünkben.

Őszintén szólva, nem is illett nyiszlett bútoraink közé. Valami terítőt borítottam föléje, rátettem egy kis állólámpát. De ha a lámpát meggyújtottuk, nemcsak a kancsót világította meg, hanem szegénységünket is. Bizony, kirítt onnan.

Én nagyon szerettem. Délelőtt - törölgetés közben - el-elnézegettem. Sok színes képecske díszítette, egymástól független, tarkabarka jelenetek. Micsodák? Például a Sárga folyó, fölötté egy hatalmas, téglavörös kőhíd. Aztán a nankingi Porcelántorony, hét emelettel, minden emeletén két-két aranycsengettyűvel. Aztán mandarinok sötétlila köpenyben, sötétbordó bugyogóban, mint a fuksziák, óriás paraplék alatt, kenetesen hajbókolva, gyaloghintóban egy-egy hölgyike, aki elnyomorított, pirinyó lábát fitogtatja, szűk lakkcipellőben. Aztán mezők, trillió kis virággal, virágzó szilvafákkal. Aztán egy ferde szemű Buddha, közönyösen, semmire se tekintve, súlyos kezét az ölében nyugtatva. Aztán sárkányok, szörnyek, macskaszemmel és szarvasagancssal, majmok, keselyűk, pávák. Aztán teknősbéka, egy oroszlán is, vértől pirosuló gödölyét zabálva. Aztán számok, kínai betűk, pagodák, fölfelé pöndörödő tetőkkel, mint holmi rossz szalmakalapok. Ilyesmik.

Nyolcvanhárom kép volt rajta. Volt még egy nagyon kedves, tréfás kép is. Künn a szabadban, a pázsiton nebulók ültek, s a szigorú, varkocsos, tanítómester egy csintalan fiúcskát a két térde közé szorítva vert, bambusznáddal porolta ülepét, az indigókék nadrágját. Én, édesem, valamikor mint felsőbbblány, festegettem. Vízfestményeket pancsoltam össze. Hát elgyönyörködtem ezekben.

Természetesen, mikor megkaptuk a kancsót, mindjárt egybekelésünk után - tizenöt éve már ennek - telebeszélték fejünket, hogy így-úgy vagyont ér, gazdagok lettünk, mindenki gratulált nekünk. Ami művészi értékét illeti, megoszlottak a vélemények. Némelyek azt állították, hogy a tizenegyedik-tizenötödik századból való, mindenesetre a Ming-dinasztia korából. Mások szerint legfőljebb a tizennyolcadik században készülhetett. Akadtak olyanok, akik európai - berlini - utánzatnak minősítették, noha ezek szintén elismerték, hogy utánzatnak is ügyes és becses. Mi nem sokat törődtünk a mendemondákkal. Gyönyörű porcelánból volt, habfehér, hártavékony, csodálatosan égetett nemes porcelánból, annyi bizonyos.

Hogy mi volt az üzleti, forgó értéke, azt se tudom. Valér, a sógorom - Tarczay Valér, aki valamit konyít az iparművészethez - annak idején tízezer aranykoronára becsülte. Azt hiszem, túlzott. Az uram csak évek múlva mutatta meg igazi szakértőnek. Elhívott egy belvárosi régiségkereskedőt. Pusztá kíváncsiságból fölajánlotta neki megvételre. Az simogatta, ümgetett, nagytóval is vizsgálta, de csak ezerkétszáz aranykoronát ígért érte. Igaz, hogy ezt azonnal hajlandó lett volna kifizetni, akár dollárban, akár svájci frankban. Amint ajánlatát visszautasítottuk, s keze már a kilincsen nyugodott, a kancsóra visszasandítva ezerötyszáz aranykoronát ajánlott. Hangsúlyozta, hogy többet semmi körülmények között sem adhat, nem is ér többet, de ez az összeg akármikor rendelkezésünkre áll, csak telefonozunk üzletébe. Egy hét múlva ő telefonozott az uramnak a bankba: meggondoltuk-e már a dolgot.

De mi nem adtuk el. Szó se lehet erről. A kancsó a miénk volt, a miénknek akartuk tudni, ameddig élünk. Anélkül hogy összebeszéltünk volna, elhatároztuk, hogy nem válunk meg tőle soha.

Pedig nemegyszer kísértésbe eshettünk. Sok cudar évet éltünk át. Különösen a háború után. A hónap végén gyakran csak krumplit ettünk, délben, este. Egyetlenegyszer se jutott azonban eszünkbe, hogy odatelefonozzuk a kereskedőt, aki *hívásra is házhoz megy*, amint a nálunk hagyott levelezőlap hirdette, melyen telefonszáma is ott kacérkodott. Ezt a levelezőlapot én orvul összetéptem. Inkább karkötőórámat zálogosítottam el, a függőimet meg a jegygyűrűmet. Ezek - szegények - többet laktak a zálogházban, mint otthon.

Közben jólesett arra gondolnunk, hogy utolsó kártyánkat még nem játszottuk ki. Az utolsó kártyának épp az az értelme, hogy sohase játsszuk ki. Éjszaka, hajszás napok után, nyitott szemmel feküdtünk egymás mellett a hitvesi ágyban, én meg az uram, s míg töprengtünk, miképp ússzuk meg a következő huszonnégy órát, ezt hajtogattuk magunkban, talán egyszerre is: „a kancsó, legrosszabb esetben ott a kancsó is”, és ez erősített bennünket.

Szerencsére erre sohase került sor. Nekem különben is van egy babonám. Ha minden kötél szakad, és azt hisszük, hogy menthetetlenül végünk, akkor - a legutolsó pillanatban - mindig jön valami csoda. Tapasztaltam ezt. Csak a jó Istenben kell bizakodnunk. Egyszerre ott a váratlan és véletlen segítség. Hogy mi ez? Hát hol ez, hol az. Túlórázás a bankban, egy kis német fordítás, postamunka - ezt eléggé jól fizetik - vagy más egyéb. Például hegedűórákat kérnek. Az uram hegedűórákat ad. Egy évig a zeneakadémiára is járt. Hegedűművészek készültek. Majdnem mindig volt egy-két tanítványa. Kezdők, első, második gimnazisták. Mind-össze az a baj, hogy ő csak késő este ér rá, akkor pedig a kisdíákok már nem szívesen vesznek órákat, álmosak.

Különben bevallom neked, hogy valaki támogatott is bennünket. Nem titkolódom. Megmondom, hogy kicsoda. Martiny, lovag Martiny, a milliomos.

Egy házbérnegyed előtt, amikor már a kilakoltatási végzést is kézbesítették, az uram fölkereste, kétszáz pengőt kért kölcsön. Ő ezt szó nélkül átnyújtotta, mégpedig oly finom, mit se tudó mozdulattal, mely azt jelentette, hogy nem is kell visszafizetni. Szép, nemes cselekedet

volt. Sohase felejttem el. Nem értem, miért haragszanak rá annyian? Nincs igazuk. Szeszéyes, kiszámíthatatlan, furcsa ember, de fölösleges pénzét úgy dobálja, ahogy kell, szeszélyesen, kiszámíthatatlanul, furcsán. Nincs sok fölösleges pénze. De, mondd, kinek van sok fölösleges pénze a mai világban, s ki ad ennyit is a rászorulóknak? Én tudok egy fiatal zeneszerzőt, akit éveken át küldözgetett egyik külföldi szanatóriumból a másikba, minden költségét ő fedezte. Derék ember, akármit beszélnek. Mi mindig nagyra becsültük.

Az uram évek óta ismeri. Legelőször a bankban találkozott vele. Apró-cseprő szívességeket tett neki, amilyeneket egy bankhivatalnok tehet, a kisember a nagyembernek. Igazán minden érdek nélkül. A „konjunktúra” idején tett egy nagyobb szívességet is. Martiny ekkor a holland tőzsdén is játszott, meglehetősen fejetlenül. Amilyen szeles, hetrefüles ember, a jogtanácsosa nélkül, a maga szakállára adta a megbízásokat a banknak, mégpedig *bianco*-megbízásokat. A *bianco*-megbízás azt jelenti, hogy a bank a belátása szerint vehet vagy nem vehet papírokat, hát az összeggel úgy számolhat el, amint kedve tartja. Martiny pár nap alatt egy vagyont vesztett.

Az uram, aki hálás volt neki azért a kétszáz pengőért, mellyel megmentett bennünket a szegyénytől - igazán csak ezért: emberi érzésből -, egy este titokban meglátogatta, s figyelmeztette, hogy ne csináljon ilyen örülségeket.

Martiny pár napra rá találkozott vele az utcán. Karonfogta őt, s bundája zsebéből néhány bankjegyet tréfásan az uram télikabátzsebébe csúsztatott. Körülbelül négyszáz pengő lehetett, mai pénzben.

Ja, igaz, meg is hívott bennünket a kastélyába. Egyszer ebédre. Csöndes, hétköznapi ebéd volt a mogyorószínű-tapétás kisebédülőben. Felesége is megjelent. Sötétvörös, sárga borok csillogtak metszett kristálypoharakban. Libériás inasok álltak székünk mögött. Martiny kedves volt, közvetlen. Engem az lepett meg leginkább, hogy ebéd után a társalgóban, ahol feketénket hörpintgettük, az inas - fényes nappal - gyertyával lépett be, s az urak cigarettájukat a gyertya lángjánál gyújtották meg. Ezt eddig nem láttam. Még egy vacsorára emlékszem. Utoljára is vacsorára voltunk hivatalosak, de ezen vagy kétszázán vettek részt. Ragyogó estély volt. Az inasok üvegtálakon fagyalttoronyokat vittek, ezeknek a közepe égett, meg volt gyújtva, s amint végigrohantak velük a hosszú termen, a lángok - a haladás szélrohamába - föl-föllobogtak. Mintha fáklyát vittek volna.

Még valamit. Majdnem minden évben küldött egyet-mást. Egy-két nyulat, fácánt, foglyot, néhány kosár csemegeszőlőt. Tavaly karácsonykor gyümölcskosarat kaptunk, datolyával, almával, három üveg magyar pezsgővel.

Várj, drágám. Csak ide akartam elérkezni. Karácsony után megint fönn járt a bankban. A vezérigazgatót kereste, de az előző nap Koppenhágába utazott. Az uram megköszönte neki az ajándékot. Martiny zavartan és szórakozottan - ő mindig egy kicsit zavart és szórakozott - azt mondta, hogy megint eljöhetnének hozzájuk vacsorára vagy ebédre. Az uram ekkor előállt azzal, amire már rég készülődött. Tisztelettel, de a szegény ember önértékelésére adta, hogy miután mi már háromszor voltunk náluk, szerencsétlenségem most ők bennünket, jöjjenek el hozzánk teára, ő meg a felesége. Martiny a meghívást a világ legtermészetesebb dolgának tartotta. Tüstént bejelentette magukat szerdára, délután ötre. Mondd, nem unod még?

Hát amikor én ezt megtudtam, hétfőn este, egy csöppet megdöbbsentem. Annak idején én magam sürgettem meghívásukat - igaz -, de nem hittem, hogy el is fogadják. Azt képzeltem, hogy majd csínján kibújnak alóla. Most hízelgett büszkeségemnek - vagy hiúságomnak, hiszen mindnyájan hiúak vagyunk -, hogy nem így történt. De zavarban voltam. Mert - mondd, kérlek - hová a csodába tehettem őket a mi régi nyomorlakásunkban, melynek egy hálósobája volt s

egy ebédlője, és ez dolgozó is volt, társalgó, lomtár, minden együtt? Nem tudom neked megmagyarázni, de valami botránytól féltem, mint aki erején túl föladatot vállal, s hoppon marad.

Egyszerre eszembe jutottak nyirkos, vízrózsás falaink, a dohszag, a sötétség, az az afrikai sötétség, melytől annyit szenvedtünk. Rút bérkaszárnnyában laktunk akkor, ahol állandóan hagyma- és petróleumillat terjengett. Csupa proli élt alattunk, fölöttünk. Lépcsőnk szemetes volt. Hozzánk az udvari folyosó legvégéről kellett bejárni, a klozett tözsomszédságából. Az utcát - ezt már a múltkor is mondtam - a kutya se ismerte, még itt, ebben a szegénynegyedben sem. Furcsán éreztem magam. Mintha előkelő emberek között, valami tündöklő bálon lyukas harisnyában térferegnek, és zsebkendővel igyekezném takargatni megalázott lábaimat. Csak álmodni lehet ily szörnyűt. Kétségbe voltam esve.

De hát az uram megnyugtató. Először azzal, hogy december végén, délután ötkor minden lakásban oly sötét van, mint nálunk. *Sötétben minden tehát fekete.* Kifejtette, hogy a szegény embernek a szegénységet épp a gazdagok előtt nem illik szégyellnie. Szégyelljék ők magukat, ha akarják, tudják és merik. Szelíd ember az én uram, a légynek se árt, de néha ilyen vad ötletei támadnak. Még azt is hozzátette, hogy a szegény emberek csak egymás előtt szégyellhetik a szegénységüket, mert erről ők maguk tehetnek, ebben mindnyájan egyaránt büntársak. Ezt én nem értettem. Te talán érted?

Elég az hozzá, másnap nekiestem a takarításnak. Amennyire lehetett, rendbe hoztam a lakást. A bútorok gyógyíthatatlan sebeire takarókat teregettem. Megállapodtunk, hogy semmiféle hűhót nem csapunk. Ez ízléstelen és - mind a két félre nézve - sértő. Mit is lehet teához adni? Szendvicset, édestésztát. Zsúrkenyeret vásároltam, a szeletkéket bevajaztam, sonkával, kaviárral, lazaccal díszítettem. Vaníliás kiflit is sütöttem. Az én vaníliás kiflim - szerénységtelenség nélkül - remek. Igaz, teát is vettem, illatos, halvány indiai teát. Bellától elkértem Altwienfindzsáit, ezüstjeit, mert az én csempe bögréimet meg az én alpakka kanalaimat csak nem rakhattam eléjük.

Szerdán már kora délután elkészültem. Négykor mindketten felöltözködtünk. Az uram utolsó szemlét tartott a lakáson. Túlon túl tisztának, rendesnek találta, merevnek. Egy kis természetes rendtelenséget teremtett. A dívány karfájáról leráncigálta a vacak műselymet, melyet én erre az alkalomra odadoztam. Ez ellen tiltakoztam. Így a karfa rongyos szövete kifityegett. Veszekedtünk, egyezséget kötöttünk. A műselyem ellenében megengedtem, hogy cigarettája hamujával bepiskálhassa a fényesre sikált réz hamutálcát, s a csutkáját otthagyja rajta, hanyagul.

Ötkor már úgy álltunk egymással szemben, mint a színpadon. Még ott se voltak vendégeink, s mi máris színészkedtünk. A végszót vártuk, mely egy nagy jelenet kezdetét jelzi. *Csöngetés. Voltak, lovag Martiny, lovag Martinyné.* Tétlenségünkben ásítottunk. Le-föl járkáltunk. Ha neszt hallottunk a folyosón, hirtelen egy székbe zökkentünk, hogy ebben a közvetlen helyzetben találjanak bennünket, megfélekezve, hogy nincs cselédünk - mert az uram nem engedte, hogy erre a délutánra kölcsönkérjem Bellától a szobalányát -, és nekünk kellett ajtót nyitnunk.

Az uram idegességében megevett két lazacos szendvicset, úgyhogy csak egyetlenegy lazacos szendvics maradt. Folyton a zsebóráját nézegette. Elmúlt fél hat. Azon nyugtalankodott, hogy a kocsis esetleg nem talál majd hozzánk, bár Martinynak elmagyarázta, merre kell jönni abba az átkozott zugutcába. Attól is félt, hogy már itt vannak, de valahol a rosszul világított lépcsőházban bolyonganak, vagy a folyosón, egy másik emeleten, és hiába keresgéljük ajtónkat. Leszaladt a házmesterhez, megkérte, hogy ügyeljen, mikor kocsí áll meg a ház előtt, s vendégeinket kalauzolja föl. Martinynak gyönyörű kocsija volt. Akkora, mint egy terem. Télen villannyal fűtik.

Hatkor az uram már nem bírt magával. Megint lenézett, hogy ő lesse az érkezőket. Éppen hogy leérhetett, mikor én felülről hatalmas túlkölést hallottam. Nemsokára csöngettek. Csak az uram jött vissza. Ezt lihegte: „Itt vannak.” Rohant a lépcsőn, szegény, nem akart velük ott találkozni.

Most csöngettek. Mi előbb számoltunk magunkban: „egy... kettő... három...”, aztán nyitottunk ajtót. A sötét, ködös folyosón nyurga, sovány, igen magas alak állt, két fejjel nagyobb, mint az uram, Martiny. De én rögtön észrevettem, hogy egyedül van. Mentkezett, hogy felesége, nagyon sajnálja, meghült, egy kicsit náthás, nem fekszik ágyban, de azért mégse mert kijönni ilyenkor, bocsánat, majd legközelebb. Bundáját erőlesen-gyorsan maga vetette le, nem hagyta, hogy segédkezzünk. Odadobta egy székre. Nem látta, hogy az előszoba falán három rézkampó erre a célra szolgál. Én akasztottam föl. Hódgallérja van, s a bunda belseje puha, csíkos, sötétbarna pézsmá. Remek bunda.

Az ebédlőnket a hosszú, vékony lábaival úgyszólván egyszerre átlépte. Alig tett egy-két lépést, már vége is volt az ebédlőnek, elfogyott alóla. Ekkor körütekintett, visszafelé indult. Megint a falnál állt. Most láttuk, milyen szűk az ebédlőnk, milyen kicsiny. Akár Gulliver a törpék közt. Feje majdnem a mennyezetig ért. Arca sápadt volt. Hol ránk nézett, hol a bútorokra, s mosolygott valamin, fitymálóan-hetykén, de nem rajtunk mosolygott. Isten tudja, min mosolygott.

Leültünk a teára terített asztalhoz. Szurkoltam, hogy a társalgás befagy. Előzőleg tudniillik az uram azt magyarázta, hogy szegények és gazdagok sohase lehetnek egymáshoz őszinték. Tréfásan adta ezt elő, körülbelül így:

A szegény ránéz a gazdagra, s ezt gondolja: „Jaj, de gazdag vagy te”. A gazdag ránéz a szegényre, s ezt gondolja: „Jaj, de szegény vagy te”. A szegény belül, a lelke mélyén így kiált a gazdag felé, teljes meggyőződéssel: „Adj pénzt, adj pénzt”. A gazdag belül, a lelke mélyén, így kiált a szegény felé, éppoly meggyőződéssel: „Nem adok, nem adok”. Minthogy erről nem beszélhetnek, társalgásuk folyton elakad.

A csevegés megindult. Amint kitöltöttem a teát, az időről, az enyhe, kehes télről beszélgettünk, a színházakról - és félénken, vigyázatosan - az „általános gazdasági helyzetről” is. Martiny elbeszélte egy adomát, melyet minap Bécsben hallott, előkelő pénzügyi körökben. Ebben az adomában devizáról és kamatlábról volt szó, s a csattanója valami német szójáték volt. Nem-igen értettem. De azért udvariasan mosolyogtam rajta. Az uram - úgy találtam - túlságosan kacagott. Valamivel csöndesebben is nevezhetett volna. Ez illendőbb.

Martiny az adoma után felső ajkát fölszívta az orrához, s körülbelül tizenöt-húsz másodpercig így tartotta, mintha orrával a felső ajkát szagoltatná. Ez a szokása. Ilyenkor arca elfintorul, egy kissé vigyorog is. Rossz szokás, semmi egyéb. Idegesség. De neki - hidd el - nem is áll rosszul. Vannak emberek, akiknek semmi se áll rosszul.

Várt, amíg kihült a teája, aztán kortyintgatta. Cukor és rum nélkül itta, tejjel. Bizonyára nem vette észre, milyen finom indiai tea. Bella csészéit se méltányolhatta, az ezüstöket sem, hiszen ő mindezt megszokta. Én szendviccsel kínáltam. A tálat oly módon tartottam feléje, hogy nyomban szemébe ötljék az egyetlen lazacos szendvics, a vajon az áttetsző, gyönyörű rózsás halszeletke, s ő csakugyan rá is tekintett, de nem ezt vette ki, hanem egy közönséges vajas kenyér után nyúlt, beleharapott, mindjárt a tányérjára tette, s otthagya. Cigarettára gyújtott. Aranyvégű cigarettákkal szolgáltunk. Zenéről folyt a szó.

Nem is tudtam, hogy érdekli a zene. Ő pedig azt nem tudta, hogy az uram milyen kitűnő muzsikus. Bachot és Mozartot emlegették. Csak Bach és Mozart van, más senki. Nem, csakis Bach van. Az uram Bachért rajongott, aki - így fejezte ki magát - a föltétlen muzsika, a matematika lírája, s a fájdalom, melyet ez a sohasem szenvedő, érzelmes zene elénk tár, olyan

tiszta, tárgyilagos, pontos, mint emberi gyarlóságunkból, körülhatároltságunkból származó megismerés, hogy a végtelent hiába igyekezzük megközelíteni, és hogy a kétszer kettő itt a földön mindig csak négy, nem öt. Szépen beszélt. Az is eszébe jutott, hogy Bach annyit jelent, mint patak, s ütemei egy hűs, átlátszó kristálycsermelyhez hasonlítanak, mely a hegyi ösvény kavicsain lefelé bukdácsol. Itt már erőlködött.

Ozsonna után, hogy felkeltünk, Martiny a szoba sarkában állt, s - nem pusztán udvariasságból - megkérte az uramat, hegedüljön valamit. Ő egy pillanatra se kérette magát. Hozta a tokját, hangolt, állt alá szorította a hegedűt. Szemét lehunyta.

Én a díványon ültem, és őt néztem. Kíváncsi voltam, mit fog játszani? Az *Air*-t játszotta. Ezt akkoriban hallottam tőle, amikor megismerkedtünk, húsz esztendeje. Tudod, az a dallam ez, az a mélysötét, édes dallam. Az uram gyakran magyarázta nekem. Azt mondta, olyan ez, mintha egy érett férfi énekelne vagy inkább dúdolna a sötétben, csukott szájjal, és mintha mindig vissza-visszatérne arra, amit nem lehet elégszer elmondani, mert ezt egy élet során tapasztalta, s ennél nincs szebb, szomorúbb, tartalmasabb. Nem szoktam dicsekedni - ismersz -, de ezen az estén oly gyönyörűen játszott, hogy még vendégemről is megfeledkeztem, csak vonójának egyenletes, biztos mozgását figyeltem, mely keményen ráfeküdt a húrokra, és fekete fejét s a szemét, melyet közben kinyitott.

Martiny elismerőleg bólintott. Biztatta, hogy tovább. Az uram a *Gavotte*-ot hegedülte. Martiny szigorúan föl vonta szemöldökét. A levegőbe bámult. Talán Bach Sebestyént, a vastag orgonást keresgélte ott. Már vége felé járt a *Gavotte*. A kezdő melódia, a dupla hangokkal, diadalmasan bontakozott ki, s a G-húr komolyan, szívhez szólóan búgott. Ekkor történt az, amiért ezt a hosszú lélegzetű históriát elbeszélem.

Egyszerre fűsiketítő csörömpölést hallottam. Azt hittem, hogy az ablak zúzódott be, vagy a szomszédban egy óriási üvegajtó. Martiny félreugrott, két tenyerét a falhoz tapasztotta, hogy el ne bukjak. Odarohantam. Hát drágám, a kancsónk tört össze, a mi kínai kancsónk. Martiny a sarokban hozzá támaszkodott, észre se vette, hogy ott van, valahogy félrebillentette, feldöntötte. Ezermillió darabra tört, drágám.

Az uram valamivel később szaladt oda. Hegedűjét a díványra dobta, csak a vonója volt a kezében. Azzal ingerülten hadonászott. Szemét összemorcolta. Ő még nem értette a helyzetet. Nem is érthette, hiszen játszott, álomból ébredt. De én már értettem. Nyájasan mosolyogtam, mint háziasszony. Martiny bután, gyámoltalanul bámult a padlóra, szálnalmas volt. Együttessen biztosítottuk az urammal, hogy semmi, semmi az egész, szóra sem érdemes.

Leültettük egy karosszékre, melyet gyorsan a dívány mellé toltunk, háttal ennek a vandáli pusztításnak, hogy ne is lássa. Nem volt ezt kellemes látni senkinek sem. Ő a felső ajkát megint az orrához szippantotta, meg akarta enni az orrát, s olyan sokáig fintorgott, hogy szinte nem is lehetett kivárni, míg abbahagyja. Az uram újra eljátszotta a *Gavotte*-ot előlről. Martinynek tetszett a játéka. Dicsérte iskolázottságát, az iránt érdeklődött, föllépett-e már hangversenyen?

Bort töltöttem a kis poharakba. Egy palack *Leányka*-t szereztünk erre az estére. Pezsgőt nem akartunk nyitni. Végre azt tőle kaptuk. Kínáltam a finom vaníliás kiflimmel. De abból nem evett. Gyomorsavtúltengésben szenved. Még egy cigarettát elszívott. Várakozásunk ellenére több, mint egy óráig időzött nálunk. Már azt se bántam volna, ha elmegy. Igyekeztünk szóra-kozgatni, vidámnak, szeretetre méltónak mutatkozni.

Még a *C-dúr fuga*-t is meghallgatta. Erre fölugrott. Az uram az előszobában rásegítette pénzszabundáját. Nekem kezét csókolta, de közben a falra bámult. Az ajtóból még visszajött, pénztárcájából előkotorászott egy ötpengős bankjegyet, az előszoba kisasztalára ejtette, a személyzetnek, az én cselédemnek, az én sohasem létező, sohase létezett cselédemnek. Kezet

fogott mindkettőnkkel. Felső ajkát még egyszer az orrához szorította. Aztán eltűnt a sötét, ködös folyosón.

Mi voltaképpen csak most mertünk egymásra meredni. Jézus, Mária, Szent József, mi történt itten? Nem tudtuk, röhögjünk-e, vagy bögjünk. Alighogy magunkra maradtunk, eszünk nélkül futottunk a szerencsétlenség színhelyére. Tudtuk, hogy vége. Legalább látni akartuk. Hát az siralom volt, siralom. Ízzé-porrá tört a drága, fehér, finom porcelán. Az uram viccelt. „Csak a macesz tud így összetörni, mondotta akasztófahumorról, az a macesz, melyen egy hosszú tehervonat halad át.” Mindössze egy tenyérynyi darabkája maradt épen, az a kép, mely a Sárga folyót ábrázolta a kőhíddal. Ezt fölemelte az uram, elszontyolodva szemlélte, majd leejtette a földre. Ennek is vége volt. Seprűt hoztam, lapátot. Összesöpörtem az egész istenséget. Négy lapát törmelékkel vittem ki. A szemetesládába hajítottam.

Ne szörnyülködj, drágám, még ne sajnálj bennünket. Hazudnék, ha azt állítanám, hogy rossz kedvünk volt. Igen, az első pillanatban, amikor összetört, megriadtunk. Hiányzott is, odaodapillongtunk a sarokba, az üres helyre, egy kissé elkámpicsorodtunk. De alapjában véve nem volt rossz kedvünk. Teáztunk, falatoztunk. Sok szendvicsünk maradt. Martiny csak egyet evett meg, félig, az uram négyet, én - háziasszonyi izgalomban - egyet sem. Az uram bekapta az egyetlen lazacosat. Imádta a lazacot. Ritkán jut hozzá. Na, én is jól bepakoltam. Bort töltöttünk, koccintottunk.

Érdekes, hogy a „dolog”-gal csak később hozakodtunk elő. Valami furcsa szeméremből nem is említettük. Pedig négy szemközt voltunk, senki se hallhatta. Egymás előtt is szégyellünk. Ő kezdte. Ezt kérdezte: „Mit fog most Martiny csinálni?” „Valamit okvetlenül”, feleltem. „Gondolod?”, kérdezte az uram, s rám tekintett. „Az csak természetes”, feleltem. „Végre láthatta, hogy kárt okozott, hogy milyen kárt okozott. Műértő”. „Mit gondolsz, kérdezte az uram, mit gondolsz, fiam, mégis mit gondolsz, hogy intézi majd el?” Azt nem tudom, feleltem. Talán másikat küld helyette. Vagy talán az árát. „Mennyit? kérdezte az uram. Ezerkétszázat?” „Ugyan, feleltem bosszúsan, ne légy gyerek. Te mindig ilyen vagy. A régiségkereskedő ennyit ígér, s hajlandó azonnal kifizetni, mégpedig dollárban, svájci frankban, akkor legalább a dupláját éri, a háromszorosát - nem az ötszörösét. Különben is ez régen volt. Azóta fölmehetett az ára. Mit rázod a fejed? Ne légy csacsi. Valér tízezer aranykoronára becsülte. Mondd, mit gondolsz, micsoda Martiny-nak tízezer pengő? Semmi. Micsoda neki húszezer pengő? Semmi. Tudod, micsoda neki húszezer pengő? Annyi, fiam, pont annyi, mint teneked húsz fillér. Nem, annyi sem. Ne nevetesd ki magad.”

Az uram vállat vont, elmosolyodott. Megittuk az egész palack *Leánykát*-t. Izgatottan, boldogan feküdtünk le. Nem tudom, miért, de úgy éreztem, hogy ezen az estén életünk új korszaka kezdődött. Másnap reggel az uram frissen, vidáman a bankba sietett. Én egész délelőtt otthon maradtam. Még a piacra se mentem. Nem kellett bevásárolni, a szendvicsből, a vaníliás kifliből kitűnően megebédelhettünk. De én szántsándékkal nem mozdultam ki. Vártam valamit. Egy meglepetést, küldöncöt levéllel, a kocsisát, aki talán virágcsokrot hoz, csomagot, csekket, ilyesfélét. Minden csöngetésre fölugrottam. Kétszer csöngettek azon a délelőttön. Először a vici adta be a mosókonyha kulcsát, másodszor egy púpos hölgy jelentkezett, a tüdővész gyermekeknek gyűjtött könyöradományokat. A harmadik csöngetésre az uram jött haza. Vallattam, hogy jelentkezett-e nála, telefonozott-e neki legalább. Ő azt mondta, hogy nem.

Ezt kitűnő jelnek tekintettük. Az ilyen ügyet nem lehet, nem szabad - nem is illik - máról holnapra, csak úgy átabotában elintézni. Sürgősnek se sürgős. Végre nem becsületbeli adósság. Egy kis távlatot akar szerezni. Valószínű, hogy szégyelli is ügyetlenségét. Mi mindenesetre nagyon meg voltunk elégedve magunkkal, hogy előző nap - a ribillió pillanatában - milyen okosan viselkedtünk. Nem győztünk bámulni lélekjelenlétünket, hogy eltereljük róla figyelmét,

s később se céloztunk rá. Ezt ő nyilván tapintatosnak tartotta. Mi is tapintatosnak tartottuk, hogy ő nem emlegette.

Abban maradtunk, hogy tilos elhamarkodni. Aludni kell rá. Aludtunk rá hat-hét napot. Ő is aludt rá hat-hét napot, anélkül hogy a füle botját mozdította volna. Még mindig nem türelmetlenkedtünk. Sőt reménységünk egyre növekedett. Azt gondoltuk, hogy bizonyára valami „formá”-t keres - forma nélkül a legnagyobb kedvesség is durva -, egy ötletet, hogy tervét megvalósítsa. Hagytuk, hadd éri meg benne - természetesen és lassan - ez a terv.

Amíg tehát múltak a napok, az egyik úgy, mint a másik, csöndesen, zajtalanul, várakozásunk egyre csigázódott, egyre biztosabban tudtuk, hogy a mi kancsónk pompás befektetés, nagyon is jó helyen van a szeméttelen, busásan kamatozik nekünk. Februárban arról értesültünk, hogy Martiny már hetekkel ezelőtt a francia Riviérára utazott. Ez mindenre magyarázat volt. Fölragyogott az arcunk.

Március huszonkilencedikén érkezett haza. Másnap az uram találkozott is vele, véletlenül - az eset után először -, de csak a bank fölvonóján. Martiny sokkal szórakozottabb volt, mint rendesen, zavart is, félszeg is, úgy látszott, kellemetlen visszaemlékeznie arra az estére és miránk. Egy darabig valóban azt hittük, hogy ekkor a lelkiismeret furdalta, s szemrehányást tett magának, hogy még mindig nem talált módot kárpótlásunkra. Aztán csak azt hittük, hogy neheztel valamiért. De miért neheztelt volna? Nem, nem is neheztelt. Egy hétre rá hatalmas kocsijából előre köszönt az uramnak, széleset, majd a kezével sokáig integetett utána.

Ameddig bírtam, tartottam szegény uramban a lelket. Mentegettem Martinyt, hogy tenger dolga van, hogy az ő elfoglaltságában nem tarthat számon mindenféle potomságot, hogy öneki közlő se oly fontos ez a kancsó, mint minékünk. Különben az ügyet úgyis megoldja majd valami szerencsés alkalom. De már hitetlenül beszéltem. Voltaképp önmagamot cáfolgattam. Júniusban én is türelmemet vesztettem. Könyörögtem az uramnak, hogy valakivel - például a vezérigazgatóval vagy Parnó Palival - bizalmasan üzentessen neki. Ő ez ellen fölháborodva tiltakozott. Nem akart ízléstelen lenni. Úgy vélte, hogy ezzel esetleg mindent el is ront. Ebben volt valami. Hát ráhagytam.

Martiny a nyár egyik részét birtokán töltötte, a másik részét egy svájci fürdőhelyen. Ősszel tért vissza Budapestre. Szeptember végén be kellett szerezniünk ezt-azt, egy fillérünk se volt, mert a költözködésemre, az új lakásunkra minden pénzünket elköltöttük - nyakig úsztunk az adósságban, meg is bántam ezerszer, hogy nem maradtunk abban a régi lakásban -, s így megint szóba került a kancsó, amelyről - elképzelheted - majdnem mindennap beszélgettünk - igaz - egyre kevesebbet. Most azt indítványoztam, írjon neki levelet, ajánlott levelet. Mindig legjobb az egyenes út. Közölje, hogy pénzsűkében vagyunk, minden teketória nélkül kérje meg, hogy térítse meg a kancsó árát, nem azt a legendás összeget, melyről ábrándoztunk, csak az üzleti, forgó értékét, ezerötven pengőt, vagy - mondjuk - ezerkétszáz pengőt. Esetleg mellékeljük a kereskedő tanúsítványát is, saját kezű aláírásával, üzleti papíron. Végre Martiny nekünk mindössze hatszáz pengő készpénzt adott. Pardon, hatszázöt pengőt. Tudniillik a cselédemnek szánt öt pengőt is hozzácsapom, mert azt én vettem föl, s el is költöttem a magam személyére. A nyúl, a szőlő, s egyéb ajándékok alig tehetnek ki többet - gavallérosan számítva - kilencvenöt pengőnél. Eszerint ő kerek nyolcszáz pengővel tartozik nekünk Isten és ember előtt. Ezt csak visszakérhette volna tőle?

No de az uram hallani se akart erről. Csak láttad volna. Rám támadt, még gorombáskodott is. Verte az asztalt: „Inkább meghalok, kiabált, inkább az utcán döglök, de ilyesmit nem teszek.” Próbáltam érvelni. „Hát függsz te tőle? Kid-mid ez a Martiny? Mit árthat neked? Mi a csudát vársz még ezek után?” Ő elismerte, hogy lényegileg igazam van, de formailag nem, s ez a

fontos. „Képtelenség, mindig csak ezt ismételte: ami képtelenség, az képtelenség”, s az asztalra csapott.

Csodálatos, drágám, milyenek a véletlenek. Amikor így veszekedtünk, Martiny már postára adta azt a levelét, melyet másnap meg is kaptunk. Az uram diadalinas kárörömmel tartotta orrom alá: látod, látod? Másnap este kilencre magához kérte a kastélyba. Volt mit hallanom. Szememre lobbantotta, hogy sohase ismertem az embereket, s ha előző nap rám hallgat, akkor most mindent elvesztünk. Én annyira örültem, hogy vele együtt szidtam magamat. Végre föllélegeztünk. A tárgyalásra elkísértem a kastély aranyozott rácskapujáig. Künn várokztam a csatakos utcán. Nem sokáig várokztam. Öt perc múlva már kijött, lógó orral. Martiny valamit üzentetett vele a vezérigazgatónak, amit nem akart telefonon, levélben közölni. A kancsóról szó sem esett. Miért? Egyszerűen megfedkezett róla. Hogy miképpen? Hát úgy, hogy csak-ugyan elhitte azt, amit akkor, amikor eltörte, zavarunkban dadogtunk, hogy semmi az egész, szóra se érdemes, igazán semmi. Ezt ő készpénznek vette. Bizonyára már abban a pillanatban elfelejtette. Azóta idestova egy év múlt el. Többet nem hívott meg bennünket. Elhidegült tőlünk. Igen, igen. Végleg keresztet vethetünk az egészre.

Idáig tart a mi kínai kancsónk története, melyet annyiszor beszéltem el másoknak is. Már befejezhetném. Szokásom szerint sokat fecsegetem, drágám. De ha nem unod - igazán nem unod? -, még elbeszélek valamit. Olyasmit, amit eddig még senkinek se mertem elbeszélni.

Ez, kérlek, már új dolog, nemrég történt. Most, október végén, a novemberi házbérnegyed előtt. Az uram a gondoktól napokig nem tudott aludni, ideges volt, megint kilakoltatás előtt álltunk. Egy este órákig járt-kelt az ebédlőben, hátratett kézzel, komoran. Én a díványon varrogattam. Egyszerre megállt előttem. Beszélni kezdett. Nem a kancsóról beszélt. Arról már rég nem beszéltünk. Istenről beszélt.

Azzal kezdte, hogy Istent mi mindenképpen tiszteljük, imadjuk. Ha kegyes hozzánk és elhalmoz boldogsággal, kinccsel, akkor hálát adunk Neki. Ha pedig meglátogat bennünket és ver mind a két kezével, és koldusbotra juttat, és elragadja kedveseinket, akkor is áldjuk Őt, mert nem fürkészhetjük ki bölcs szándékait. Ő velem nem szokott ilyesmikről tárgyalni. Ámulva tekintettem föl a varrásomból, vártam, hová akar kilyukadni.

Erre így folytatta, halkan, de valamivel ingerültebben: „Mondd, kérlek, nem vetted észre, hogy azok, akik ma élnek, a gazdag embert egészen úgy tisztelik, úgy imadják mint Istent? Boldogok, ha jó hozzájuk, de akkor is boldogok, ha kegyetlen, embertelen és komisz, ha tiporja és rugdalja őket. Maguk se tudják, hogy miért tisztelik, imadják a gazdag embert. Nyilván azért, mert ő maga ő, mert ő a gazdag ember. Mindent tőle várnak, igazságot, becsületet, életet. Legyünk őszinték. Mi is ilyenek vagyunk. Vagy nem volt-e különösen boldog az életünk, mióta összetörte kancsónkat, nem volt-e csupa remény és hit minden áldott napunk? Nem hittünk-e, nem reménykedtünk-e benne? Rosszat tett velünk, de mi annál inkább szerettük őt. Jegyezd meg fiam, a gazdag embert olyan titokzatos varázs övezi, olyan túlvilági dicsfény, oly csodálatos lény ő, hogy amihez hozzáér, az menten arannyá, áldássá válik. Igen, igen, ordított, a gazdag ember Istenhez hasonló. Ezen a földön a gazdag ember maga az Isten.”

Rászóltam, hogy ne káromolja Istent. „Te úgy beszélsz, kiabáltam, mint egy kommunista, és sírva fakadtam. Nem hallgatlak tovább. Ne sértsd a hitemet.” Tudod, nekem egyetlen vigasztalásom a vallás. Leült mellém. „Ma minden a pénz, dünnyögte, nincs más hitünk, nincs más mértékünk.” Ezt tagadtam. Erre azt kérdezte, láttam-e az utcán azokat a szerencsétlen, bukott nőket, akik rendőri engedéllyel adják el testüket, három pengőért, s tudom-e, mennyire megvetik őket, mennyire kiközösítik a tisztességes emberek társadalmából? De - tette hozzá - nem azért vetik meg őket, amiért te gondolod, nem azért kiközösítik ki a tisztességes emberek

társadalmából, mert rothadtak és züllöttek, hanem azért, mert csak három pengőért árulják magukat. Azok a nők, akiknek ára harminc pengő, már jobb kávéházakba is járhatnak, és azok, akik háromszáz pengőért kaphatók, már szalonképesek, és azok, akiknek az ára háromezer pengő vagy több, a legelőkelőbb körökkel is érintkezhetnek, együtt fényképeztetik le magukat, karonfogva. Minden csak az összeg nagyságától függ. Tücsköt-bogarat összekarattyolt. Hogy a háború is csak pénzért, úgynevezett „fontos gazdasági érdekekért” folyt, ezért gyilkolták egymást az ártatlan milliók, a leghatalmasabbak, a közéleti tekintélyek erkölcsi helyeslésével, akik hajráztak hozzá, és eszmét hazudtak belé, hogy a tudásnak, a meggyőződésnek ma sehol a világon nincs becsülete, hogy pénzes tökfilkók bizvást megírhatják ostoba véleményüket, a tisztességesek, a becsületesek, az alkotók pedig rabszolgák, kegyelemkenyéren tengődnek, kussolni kénytelenek.

Hogy mit válaszoltam erre? Egy darabig dermedten hallgattam. Azt hittem, megtébolyodott. Sajnáltam, hogy ennyire megrendült a hite. Átéletem, szorongattam mind a két kezét. Aztán beszéltem, a könnyeimet törölgetve, suttogva és őrjöngve. Hogy én mindenkit kárhozottnak tekintek, aki nem az egyedülvaló Istennek szolgál, hanem a pénznek, a földi hatalomnak, hogy én csak az édes Jézust imádom, aki meghalt mindnyájunkért, hogy előttem teljesen egyformák azok a szegény utcai lányok, akik az éjszakában kódorognak s a híres ringyóprimadonnák, a tigrisbundájukkal és ékszereikkel, hogy embert ölni soha, semmi körülmények között nem szabad, hogy bűn minden háború, a Szentlélek elleni, megbocsáthatatlan bűn, és hogy szabadságot követelek minden léleknek, minden tiszta gondolatnak, minden magas szellemnek, mert én katolikus asszony vagyok, igaz, bátor, katolikus asszony, aki senkitől és semmitől se fél, csak Istentől. Efféléket hoztam föl, s közben csókolgattam az uram homlokát. Valahogy meg is nyugodott.

De ezt ne említsd, senkinek a világért se említsd. Az állásába kerülne, azonnal kiröpítenék a bankból. Csak neked mondtam el, mert téged szeretlek. Az uram egyben-másban igazat adott nekem. Azóta magam is gondolkoztam arról, amit ő mondott. Hát én nem tudok neki igazat adni. Csak egyben. Ezen gyakran eltűnődtem. Én, kérlek, valóban örültem, amikor Martiny eltörte a vázákat. Talán vártam valamit, talán reméltem valamit. Sőt most, hogy már semmit se várok, semmit se remélek, még mindig örülök, hogy ő törte el, és nem más valaki. Ez csakugyan furcsa. De így van, drágám, így van.

1931

SÁRIKA

Általában, drágám, sokat lehetne még beszélni a szegénységről. Mi csak szegények vagyunk. Nem dicsekvésből mondom ezt, ilyesmivel büszkélkedni éppoly bűn, mint a gazdagsággal hivatkozni. De milyen szegények élnek mellettünk, közöttünk. Ennek is megvannak a maga rangfokozatai.

Akadnak olyanok, akik papírzacskóban viszik haza szenecskéjüket, s olyanok, akik fölszedegetik azokat a széngöröngyöket, melyeket az előbbiek hullattak el a hóba. Ismerek itt a közelben egy öreg varrónőt. Az sohase fűt. Ha fázik, akkor macskája hasán melengeti nyolcvanéves meggémberedett lábait, mint valami eleven kályhán.

Az uram azt szokta mondogatni, hogy a szegénység is megtermi a maga grófjait, báróit, akár a túloldal, aszerint, hogy kinek nagyobb az ínsége, és egy fordított gothai almanachban bizonyára föl fogják majd jegyezni az ő családfájukat is. De akkor mi pórul járunk. Mert mi csak valahol a középütt foglalhatnánk helyet, jelentéktelenül. Nekünk a szegénységből sincs sokunk. Nem vagyunk a szegénységnek se grófjai, se bárói, csak szürke polgárai. Szegény szegények vagyunk. Még szegénységet is másoktól kellene koldulnunk. Mondd, nem mulatságos ez?

Te, most megint eszembe jut egy történet. Miért nevensz? Több históriám van, mint egy írónak. De nem tudok írni. Gondoltam, el kellene ezeket beszélnem valami írónak is. De az írók túlon túl kicifrázzák történeteiket, ezzel pedig elrontják.

Hát inkább magam mondom el annak, aki meghallgatja. Te ismered Sárikát. Múltkor is láttad nálunk; Vízkeresztkor az asztalunknál, ebéd után. Feltűnt neked, milyen gyönyörű fekete a szeme. Olyan a szeme, mint a briliáns.

Dióhéjban közlöm veled életrajzát. Sárika hétesztendős, második elemibe jár, az apja munka nélküli kádársegéd, az anyja beteges, vézna, korán elhervadt munkásasszony. Két kis öccse van. Velünk szemben lakik. Nyáron a „házunk” előtt játszadozott. Én akkor vettem észre, amikor fölmászott a gázlámpa tetejére, s kiöltötte nyelvét az alatt visongó fiúkra. Afféle eleven ördög. Folyton az utcán futkározott mezítláb. Egyszer üvegszilánk ment a talpába. Az uram bejódózta sebét, én egy kis vászondarabbal kötöttem be. Mindketten elámultunk, milyen bájos ez a gyerek. Később még sokszor láttuk. Énekelt, ide-oda szaladgált, vidáman. Sebkötése közben bepiszkolódott, levásott a talpáról.

Sárika egy novemberi délben, iskola után, a kapunk előtt ögyelgett. Szóba elegyedtem vele, s megtudtam, hogy anyját már egy hete kórházba szállították, apja nincs otthon, munkát keres. Fölvittem hozzánk. Aznap velünk ebédelt. Egyszerűen, természetesen ült asztalunknál, mintha mindig ott ült volna. Ezt érezhette ő. Mi is ezt éreztük. Jelenléte oly kellemes volt, hogy észre se vettük. Nem kínáltatta magát, nem falt, annyit evett, amennyit kívánt. Nem hallgatott, de nem is fecsegett. Minden megjegyzése okos volt, minden mozdulata helyénvaló. Szóval úgy viselkedett, amint kellett, bátran és szerényen. Ha a Sacré Coeurben nevelték volna, akkor se lehetett volna finomabb, kellemesebb. Általában azt tapasztaltam, hogy azok, akiket kitűnően neveltek, és azok, akiket egyáltalán nem neveltek, egyformák. Csak az átmenetek bosszantók, a félgazságukkal és félhazugságukkal.

Mi tehát Sárikát megszerettük. Az ebédek állandósultak. Elhatároztuk, hogy arra az időre, míg anyja a kórházban fekszik, magunkhoz vesszük. Én másnap megfürdettem őt. Tüzet raktam a fürdőszoba kályhájában, meleg fürdőt készítettem, beleültettem. Nekiستم kefékkel, dörzsölő-kesztyűkkel. Nem igaz, hogy nem lehet szerezcsent szappanozni. A víz fekete lett, ő pedig fehér. Csak láttad volna. Arca kigyulladt, szeme tündöklött. Olyan volt, mint egy angyal.

Fölkerestem Weiler Bellát. Neki - tudod - van egy kilencéves kislánya, Nellike. Hát elkunyoráltam Nellike kinőtt, viseltes holmijait. Sok mindent kaptam: egy kötött zekét, egy barna bársonyruhát, egy fekete félselyem kötényt, egy fehér batisztkötényt, két mellénykét, négy pár harisnyát, három zsebkendőt, négy inget, négy bugyit, két sipkát, egy bőrsarucskát, egy cipőt, s ráadásul egy csinos piros bőr kistáskát is villámzárral. Sárika természetesen ennek örült legjobban. Amint felöltöztettük az úri kisasszonykától levetett ruhába, a kistáskával, úgy libgett el, mint holmi csöpp hercegnő.

Hogy jót tettünk-e vagy sem, azzal mi édeskeveset törődtünk. Boldogok voltunk mindketten. De főképp az uram. Az mindennap izgatottan leste, mikor lép be Sárika az iskolából jövet, táskával kezében. Ő mindig vágyott gyermekre. De hát nekünk, szívem, nem adott az Isten. Úgy éreztük, hogy jó üzletet kötöttünk. Legalább szerethetünk valakit. Az emberek - hidd el - csak szeretni akarnak valakit. Mindenki van egy nagy-nagy adag szeretet, mely nem találja helyét. Bennem, azt hiszem, annyi van, hogy kilenc gyerekre is futná. Nyáron Zamárdiban találkoztam egy vénkisasszonnyal, az - képzeld - mindig fogkefével és fogpéppel mosta a kutyája fogát. Hóbortosnak tartották. De mit tehetett róla, hogy az ő szeretete a kutyájának jutott, hogy az ő szeretetének nem akadt más gazdája?

Nem, mi egyáltalán nem áltattuk magunkat. Az uram egy este azt kérdezte, vajon miért karoltuk föl éppen Sárikát, s nem egy másik kislányt, aki éppily elhagyott, éhes és ínséges. Nyilván azért - magyarázta -, mert Sárika a legkedvesebb, a legszebb, a legkellemesebb. Merő önzés az egész - mondotta. - A csúnya, beteg gyermekeket is szeretni kellene, ahogy az apácák, a kedvesnővérek teszik. Ehhez igazibb erő kell, igazibb jószág.

Elég az hozzá, az anyja több hónapig feküdt a kórházban, s azalatt a kislány nálunk lakott, nálunk étkezett. Az apa tudomásul vette ezt, megengedte, hogy - felesége fölépüléséig - mi viseljük gondját. Nem is emlegettük ezt senkinek. Ismétlem, mi nem varrtunk hímet úgynevezett „nemes tettünk”-re. Később eszméltunk föl. Mert az, ami nekünk magától értetődő és természetes volt, a többieknek nem volt magától értetődő és természetes. Az utcánkban lakó szegények nyilván sokat tárgyaltak felőle, meghányták-vetették egymás közt. De egyelőre hallgattak. Mindössze azt vettük észre, hogy egy idő óta csodálkozva vagy szánakozva pillantanak felénk, furcsán, szinte görbe szemmel.

Végre házmesterünk kirukkolt. Az iránt érdeklődött, meg vagyunk-e elégedve nevelt lányunkkal. Ezt a szót úgy foghegyről, fanyalogva ejtette ki. Bajusza alatt gúnymosoly szemtelenkedett. „Kedves jószág”, feleltem. Tudomásul vette, és vállat vont. Tejeskofánk azon sopánkodott, hogy Sárikát - bizonyára jogtalanul - az utca legvásottabb lányának tartják. Annyi bizonyos, hogy mindenfélét beszélnek felőle. Egy helyesírási hibáktól hemzsegő, szállás betűkkel írt névtelen levél kíméletesen arról értesített, hogy Sárika a hátunk mögött kinevet bennünket, azt híreszteli, hogy helyesebben tennénk, ha kifizetnők adósságunkat a sarki fűszeresnél, és nem „uraskodnánk”. A szomszéd vici tudomra adta, hogy Sárika lop. Az az öreg szakácsnő, aki házunkban szolgál az első emeleten, titkolódzva félrevont, elbeszélte, hogy Sárika a világ leggonoszabb teremtménye, szájas, pimasz, durva, s az édesanyját - legalább azt hallotta - múltkor úgy hasba rúgta, hogy ágynak esett, ezért kellett kórházba szállítani, csak meg ne haljon szegény.

Néhányszor az is megesett, hogy Sárka nem jött ebédre. Amint kiderült, ilyenkor a házmesterünk nem engedte föl hozzánk. Azt hazudta, hogy már megebédeltünk vagy hogy elmentünk, nem vagyunk itthon.

Mit szólsz ehhez, szívem? Gyűlölték ezt a teremtet, mert mások szerették őt. Gyűlölték minket, mert szerettük őt. Irigyleték tőle, hogy a mi szegényes asztalunknál eszik, s irigyleték tőlünk, hogy megosztjuk vele falatainkat. Nyíltan, titokban áskálódtak ellene. A legenda pedig nőttön-nőtt. Zsongott a környék. Sárka előbb csak nevetlen utcagyerek volt, később már tolvaj, betörő, gonosztevő, sőt anyagyilkos is. Messalina nem volt oly parázna, Néró nem volt oly vérengző, mint ő.

Múlt héten meggyógyult édesanyja, mert - amint sejtethed - mégse halt bele abba a sérülésbe, melyet ez a hétéves leányka okozott neki. Hazajött, elvitte tőlünk Sárkát. Azóta csak hetente egyszer ebédel nálunk, csütörtökön. Talán jobb is így. Különben az utca valóságos szörnyet formál belőle, s végképp tűrhetetlenné teszi helyzetét.

Amikor nem eszik nálunk, s üres a helye az asztalnál, gyakran beszélgetünk róla. Még emléke is kedves nekünk. Voltaképp most értem meg azt, amit múltkor mondott az uram, s amit akkor nem értettem, hogy a szegény emberek csak egymás előtt szégyellhetik a szegénységüket, hogy erről ők maguk tehetnek, hogy ebben cinkosok valamennyien. Csakugyan, a szegények gyűlölik egymást, és ezért szegények. Ha szeretnék egymást, gazdagok volnának. Vagyis akkor nem volnának többé se szegények, se gazdagok, csak testvérek, akkor maga a paradicsom valósulna meg a földön, és eljönne Isten országa. Igen, szívem. A gyűlölet a szegénység, s a szeretet a gazdagság.

1931

AURELIUS

Kora reggel egy öregúr sietett föl a császári palota lépcsőin. Vörös cipőt viselt, négy bőrszíjjal, félhold alakú elefántcsont pánttal. Tógáján széles bíborszalag volt. Ujján aranygyűrű.

A testőrök látták, hogy szenátor. Szó nélkül beengedték.

Aurelius már rég fölkel. Hajnal óta mosdatlanul, borzas szakállal írt. Csak ujjatlan tunika volt rajta, mint holmi kézművesen.

A jelentkezőt színe elé bocsátotta. Meztelen karját üdvözlésre lendítette.

Marcellus izgatottan beszélt:

- Segíts, császár.

- Mi baj?

- Eltűnt a fiam.

- Avidus?

- Ő, császár, a tizennégy esztendő fiam. Tegnap reggel láttuk utoljára. Éjjel nem is hált otthon. Most hallottam a fórumon, hogy este a praefecturára vitte az őrjárat.

- Jártál ott?

- A parancsnok nem akarja kiadni.

- De mit művelt?

- Fogalmam sincs. Segíts, Marcus Aurelius. Az édesanyja sír. Küldd haza nekünk a kis Avidust.

Zavaros idők voltak ekkor Rómában, a Tiberis áradása, a sáskajárás, a döghalál, a kvád és markomán hadjáratok után.

Marcellus kérlelve meresztette a császárra rövidlátó szemét. A császár nézte öreg barátját. Megnyugtatta őt, átölelte, aztán útnak bocsátotta.

Értesítette az éjjeli őrség parancsnokát. Egy százados lóhalálban nyargalt hozzá.

- Mi történt?

- Este kilenc felé - jelentette a százados - a Mars Ultor temploma körül - abban a sikátorban, ahol gyanús bűbájosok és bálványozók is laknak -, láрма támadt. Az őrjárat elfogott egy fiatalembert. Tizenhat éves lehetett.

- Tizennégy.

- Ez egy madarat tartott a kezében, egy csókát. Öt-hat siheder rohant utána. El akarták tőle venni. Ő nem engedte. Azok visongtak: „Tolvaj, tolvaj.”

- Játszottak.

- Bizonyára. De a sötétben, a porban, a zajban nem lehetett tájékozódni. Csoportosulás keletkezett. Már a felnőttek is ordítottak. Az őrjárat - parancs szerint - beavatkozott. Körülvették őket. A fiú torkaszakadtából kiabált, hadonászott, ellenkezett. Végül az őrségre vitték.

- Engedd szabadon.

- A fiú - folytatta a százados, lassítva beszédét - oly kihívó magatartást tanúsított, hogy egyik őr - Sextus - kénytelen volt lándzsáját használni.

- Megsebesítette?

- Meg.

- Hol?

- A feje búbján. Éjfél után tartottam szemlét az őrsegen. Akkor már ájultan feküdt a földön. Sok vért vesztett. Fölmosattam. Egy lócára fektettem, én magam. Hajnal felé meghalt. A praefecturán van. Két őr vigyáz a holttestre.

Aurelius hátralépett. Avidusra gondolt, a kis Avidusra, az apjára meg az anyjára, akik hazavárják. Arcszíne megváltozott. De uralkodott magán. Ezt érezte: „a világ füst és köd”.

Nyugodt szemrehányással vetette oda a századosnak:

- Ilyenek a te embereid?

Az nem válaszolt. Várta a császár rendelkezését.

Aurelius a földre pillantott. Így szólt:

- Hol az az őr? Látni akarom.

Három katona hozta be, gyorsan. Már nem volt nála lándzsája. Megfosztották tőle, mint a bűnösöket, akiket majd nemsokára végrehajtják az ítéletet.

Sextus óriás legény volt. Bőrsapkát hordott, bőrzekét. A bőrzekéből kifityegtek bütykös csuklói. Meredten állt a császár előtt.

- Te voltál?

- Én - mondta ércesen.

- Miért tetted?

- Mert rugdalózkodt.

- Tudod, hogy embertelenül és igaztalanul cselekedtél? Tudod, hogy mi vár rád?

- Tudom.

Sextus nemrég látta, hogy mi vár arra a római katonára, aki főbenjáró bűnt követ el. Kivezetik a kaszánya udvarára. A százados jelt ad, a zsoldosok nekiesnek, ütik botokkal, kövekkel, fustélyokkal, ahol érik, mindaddig, míg ki nem leheli páráját. Múltkor ő maga is lándzsával verte szét egy ilyen elítélt koponyáját.

Azért a szeme se rebbent, amikor elvezették.

A százados ott maradt, hogy átvegye a büntetésre vonatkozó rendelkezést.

Aurelius rápillantott. Egészen más, bizalmas hangon kezdte:

- Milyen katona ez?

- Kitűnő - felelte a százados. - A legjobb emberem - mondta, majd hozzátette: - volt. Végigküzdötte a kvád hadjáratot.

Aurelius sajnálkozó taglejtést tett. Utána a vállát vont. Ez volt a parancs.

A százados sarkon fordult, indult. Ekkor a császár visszaintette.

- Fedd meg - mondta. - Beszélj vele, értesd meg, hogy ez helytelen volt, és máskor elő ne forduljon. De ne bánts. Engedd szabadon.

Amikor a százados eltávozott, Aurelius lehunyta szemét. Szédelt a szomorúságtól és undortól.

„Mit hazudok majd a szüleinek? - gondolta. - Jaj, de ronda az élet. No mindegy. Minden elmúlik, mindent elfelejtenek.”

Amíg így ingadozott a terem közepén, egy fiatalember közeledett feléje, egy sápadt, borotvált fiatalember, aki eddig a sarokban ült. Commodus volt, legidősebb fia. Aurelius újabban maga mellett tartotta, hogy beavassa az uralkodás titkaiba.

A fiú vékony ajkát mosoly fodrozta. Atyja évekkal ezelőtt Pannóniában, a Garam partján, egyenesen az ő számára jegyezte le főséges, nyájas gondolatait az emberszeretetről s az irgalomról. Most kaján öröm bizsergette mellét, hogy hazugságon kapja ezt az önsanyargató, bronzszakállú sztoikust, ezt az elviselhetetlenül tökéletes félistent.

- Hát meg se büntetted? - firtatta.

- Nem - szólt Aurelius, ki se nyitva a szemét, még mindig az elmélkedés révületében. - Ez a buta állat ártatlan, mert olyan, amilyen. Az áldozat is ártatlan, szegény. Vagy azt hiszed, jóvátehetünk egy hibát azzal, hogy másik hibát követünk el?

Most kinyitotta szemét. Keményen, hidegen folytatta:

- Ha elvenném az életét ennek a szerencsétlen fickónak, aki végre csak kötelességét teljesítette, olyan hibát követnék el, mely nagyobb lenne az övéénél is, mert ezzel alapjában tagadnám az Állam elvét, megingatnám a hitét a többi zsoldosnak, aki engedelmeskedik a parancsoknak, szövetségesévé, cinkosává válnék azoknak a fölforgatóknak, kik Keletről hozott jelszavakkal, Egyiptomból átplántált hülye mesékkel támadnak a rend, az értelem, a latin szépség ellen, és arra törekszenek, hogy itt a világosság helyett a sötétség és zűrzavar uralkodjék, a bölcsek helyett a műveletlenek és piszkosak ítélkezzenek. Rettenetes napokat élünk, fiam. Egy világ recseg eresztékeiben. Meg kell mentenünk ezt a világot. Sajnálom a kis Avidust. De még jobban sajnálom ezt a világot, ezt a nagy és szép világot, mely annyi évszázadig fényeskedett bölcseivel, szónokaival, költőivel, s most a sötétség felé gurul. Erő kell nekünk, erő. Az erőt onnan vesszük, ahonnan lehet: a természettől. Ez az ör is a természet vak ereje. Ösztönösen kegyetlen mindenkivel, aki ellenszegül neki: harctéren a kvádokkal, itt az országban a rendbontókkal, akik szét akarják rombolni, amit mi építettünk. Most durván és botorul cselekedett. De mennyi jót tett eddig ezzel a vadságával, és mennyi jót fog még tenni a jövőben, mikor ugyanezzel a vadsággal ront a gonosztevőkre, a tolvajokra, a gyilkosokra, az indiai gymnosophistákra, akik mindnyájunk ellenségei. Láttad, milyen elszánt? Láttad, hogy ment a halál elé, egy nyikk nélkül? Láttad szűk homlokát, csontos markát, korlátolt, szurokfekete szemét? Hát azt hiszed, hogy ez azért a néhány rongy szeszterciusért szolgál, melyet zsold fejében kap, és nem azért a szörnyű élvezetért, hogy tomboljon és tiporjon, hogy pofozza a foglyokat, hogy véresre tépje a fülüket, hogy kedvére kegyetlenkedjék mindenkivel, akit - ma ezért, holnap azért - bűnösnek tartanak? Voltaképp ez az ő fizetsége. Bizonyára elmebeteg. Ezért oly megbízható. De a babiloniak, a perzsák, a görögök - a finom görögök is - fölhasználták az ilyen elmebetegeket a maguk céljára, egy vélt nagyon jó érdekében, s ezt művelte minden nép, minden korszak, minden császárság, minden köztársaság, kivétel nélkül. Mit fintorgatsz az orrod? Undorodsz ettől? Én még jobban undorodom, fiam. Mi, akik gondolkozunk és érzünk, elfordulunk ilyesmitől. De, sajnos, szükségünk van rá. A belőle származó nyugalmat és biztonságot mindnyájan elfogadjuk és élvezzük. Hát nincs jogunk megvetni. Ez álszentség, hitvány keleti álszentség. Tiszták csak addig lehetünk, amíg gondolatainkkal játszunk. Mihelyt hozzá-

nyúlunk az élethez, tele vagyunk az élet förtelmes ellentmondásával, s kezünk csupa vér és csupa sár. Nekem ezt vállalnom kell, mert uralkodom, és majd neked is, fiam. Szomorú, hogy ilyen az emberi természet, de ilyen. Úgy látszik, ezen a földön az épelméjűek között csak az őrültek tarthatják fenn a rendet.

1931

BICEGEK

Ma délelőtt sok gond és nyugtalanság közepette rohantam a városban, s amint ilyenkor szoktam, egyszerre több dologra gondoltam, például arra, hogy legkedvesebb töltőtollam ismét csöpög, hogy borotválkozás közben ismét megvágtam az állam, hogy rekedtségem ismét egy kezdődő, de hosszú nátha előjele, szóval éppen ilyen és ehhez hasonló semmiségekkel bibelődtem, melyek csak másoknak semmiségek, nekem azonban korszakalkotó események, amikor egy sarkon váratlanul feltűnt az a barátom, akit átlag minden tíz esztendőben látok egyszer, többnyire ilyen ideges délelőttökön, az a régi jó barátom, akinek sohase jut eszembe a neve, az a gyermekkori barátom, akiről mindössze annyit sejtök, hogy régi, jó, gyermekkori barátom és hogy tegezem őt. A köztünk levő kapcsolatot még meghittebbé teszi az a körülmény, hogy neki sincs fogalma arról, ki-mi vagyok, csak azt tudja rólam, hogy régi, jó, gyermekkori barátja vagyok, és hogy tegez.

Vártam, vajon futni enged-e szabálytalan pályámon kétségeimmel együtt, vagy ezúttal is megállít, s elbeszélget velem.

Természetesen az utóbbi történt.

Rám bámult, és így szólt:

- Te bicegsz?

- Én? - hüledeztem. - Miért?

- Úgy láttam. Az előbb, mikor szembe jöttél velem, bicegtél.

- Dehogy - tiltakoztam kézzel-lábbal. - Én nem bicegtem. Szó sincs róla. Miért bicegtem volna?

- Úgy láttam - ismételte szilárdan.

- De ha nem bicegtem - fakadtam ki, és nevettem.

- Lehet - szólt. - Akkor tévedtem. Különben hogy vagy?

Kifejtettem, mint általában ilyen alkalmakkor, hogy remekül vagyok, közérzetem, egészségem, anyagi helyzetem pompás, vágyaim mind teljesednek, megszégyenítve a legvérmesebb reményeket, élek, mint a hal a vízben, s biztosan, elégedetten, derűsen tekintek egyre ragyogóbb jövőm felé.

Amint így fecsegetem, s ő belém karolva lépegetett mellettem, észrevettem, hogy már régen nem hallgat rám, hanem lefelé tekint a földre, és alattomosan lábaimat vizsgálgatja. Meg is állt. Jóságosan szemembe nézett, s ezt mondta:

- Nézd, pajtás, mondd meg, de őszintén, nem ütötted meg valahol a lábad?

- Nem én.

- Gondolkozzál.

- Hiába gondolkozom, ha nem ütöttem meg. Hová akarsz megint kilyukadni?

- Oda, pajtás, hogy az előbb te tényleg bicegtél. Határozottan láttam.

- Lehet - hagytam rá fáradtan és bosszúsan. - Valami szórakozottság vagy hanyagság. Nem vettem észre. Egyébként azonban sohase bicegek.

- Igazán? - kérdezte élesen és furcsán.

- Igazán hát. Sok hibám van - hadartam -, de bicegni soha és sehol nem szoktam. Mondd azt, hogy a fejem olyan, mint egy krokodilé. Elismerem. Mondd azt, hogy púpos is vagyok. Elismerem. Csak azt nem ismerem el, hogy bicegek, mert ez nem igaz. Erős lábam van. Egyenesen, keményen, határozottan járok. Nézd, így...

Katonalépésben meneteltem előtte a járdán, le-föl. Ő nézte egy darabig. Aztán, mint akit legkevésbé sikerült meggyőznöm, elmosolyodott, s vállat vont. Lanyhán nyújtotta felém a kezét:

- No, szervusz.

Továbbmentem. Bevallom, most már elfogott az idegesség. Mit akart tőlem ez az örült? Miért képzelte, miért akarta mindenáron azt képzelni, hogy bicegtem, holott Isten a tanúm, hogy nem bicegtem? Micsoda benne ez az orv gyanakvás? Eleinte elhitte - legalább ezt tette -, hogy nem bicegtem, megnyugtató, mint valami gyermeket, hogy rendben van, de belül, a lelke mélyén tovább fészkelődött a sötét feltevés, hogy igenis bicegtem, hogy én bicegni szoktam, hogy én a legmegrögzöttebb bicegők közé tartozom, akik titokban, a maguk mulatságára, bűnös szenvedélyből bicegnek, de nincs bennük annyi férfias nyíltság, hogy ezt be is vallják.

Hátrafordultam.

Hát a szerencsétlen még mindig ott állt, ahol elváltunk, a sarkon, és figyelt, engem figyelt parázsló szemmel, vajon csakugyan bicegek-e. Esküszöm, hogy megszántam. Ha valakinek csak ennyi hiányzik a boldogságához, ahhoz, hogy nyugodtan éljen és aludjék, akkor kegyetlenség nem teljesíteni akaratát. Ennélfogva még tettem néhány lépést, aztán óvatosan, nem tüntetve, bicegni kezdtem, egyet, kettőt, hármat, mint aki régi hibáját próbálja takargatni, de ez - sajnos - nem sikerül neki. Most nem mertem visszasandítani. De meg vagyok győződve, ebben a pillanatban a látcsövét is kivette zsebéből, mint színházban érdekesebb táncmutatványoknál.

Csak később néztem hátra. Akkor már ő is ellenkező irányban haladt, jókedvűen és önértetesen.

Ezt gondolhatta magában: „Biceg, de tagadja.”

1931

ALI

Múltkor egy társaságban a névnapi ozsonnán arról beszélgettek az asszonyok, hogy kit miért szeret az ura?

Gizi ezt mondta: engem a szememért. Palkovitsné: engem a hangomért. Volt olyan is, aki az orrát vagy a fülcimpáját emlegette.

Körbe ment ez, mint valami társasjáték. Amikor hozzám érkezett, zavarba jöttem. Tűnődtem, hogy voltaképp miért is szeret engem az uram? Csakhogy hiába tűnődtem.

Mert nem vagyok szép. Ne tiltakozz, édesem. Sohase is voltam. Se a szemem, se a hangom. Még a fülcimpám sem. Hogy az egész szép? Nagyon kedves vagy, de nincs igazad. Nem, az se szép.

Azért mégis szeret az uram. Te, ezt oly biztosan érzem, mint ahogy élek. Hogy miért? Tudja Isten. Talán azért, mert szeretem őt.

Szóval én egy kukkot sem tudtam válaszolni, csak makogtam, még el is pirultam, mint az iskolában, mikor kiszólitottak felelni. Nálam be is fagyott a mulatság. Vitatkozni kezdtek. Arról vitatkoztak, hogy mi az „szeretni”.

Azt mondták, hogy a szeretet ellenszolgáltatás. Ha szeretnek bennünket, akkor valamiért szeretnek. Ok nélkül nincs szeretet. Az oktalan szeretet képtelenség. Olyan képtelenség, mint az volna, hogy a mérleg nyelve kibillenne akkor is, amikor valamelyik serpenyőjét nem terhelné meg. Minden szeretet érdeken alapul - minden szerelem is, s minden házasság - egy vagy más szempontból - érdekházasság.

Körülbelül így beszéltek. Én megjegyeztem, hogy mégiscsak önmagunkért kell szeretni bennünket. Azzal vágtak vissza, hogy ez az „önmagunk” tág fogalom, s ebben benne van a körmünk is, meg az is, hogy zongorázni tudunk és ismerjük Ibsent, aztán sok más minden. Erre azt mondtam, hogy a lelkünkért kell szeretni bennünket. Egyszerre többen közbeszóltak, és egyszerre öten-hatan kiabáltak, hogy a lélek csak működése, megnyilatkozása annak, amit testnek nevezünk. Ami ezen túl van - állapították meg -, vagy csalás, vagy öncsalás.

Nézd, kérlek, én értettem őket. Csak ők nem értettek engem. Én értettem, hogy mindig valamiért szeretnek bennünket, csak azt nem értettem, hogy ez a valami olyan bizonyos, mint ők hiszik, mert ez a valami, ha igazi szeretetről van szó, mindig rejtély. Azt is értettem, hogy a kezünk-lábunk hozzánk tartozik, de nem értettem, hogy kezünk-lábunk mi magunk vagyunk. Csak a lélek a miénk, az, amit ők nem látnak, s minden, ami ezen alul van, nem kell nekem, mert se hideg, se meleg, a szájamba veszem és kiköpöm. Bocsáss meg ezért a kifejezésért. A Bibliában van.

Bizony, az, amit ők szeretetnek tartanak, rosszabb a gyűlöletnél, s pórul jár az, akit így szeretnek, akárcsak szegény Lózzay Ali. El is akartam nekik mesélni a történetét, de bridzsezni kezdtek. Hát neked mondom el, ha meghallgatnád.

Lózzay Miklós a nagybátyám volt, jómódú ember, földbirtokos. Hajdan velünk szemben lakott, egy kétemeletes bérházban, a saját házában. Az ő fia az az Ali, akiről majd szó lesz.

Amikor Ali négyéves lehetett - vagy csak három? - a nagybátyámat elhagyta a felesége - gyönyörű szőke asszony volt -, megszökött valami gyárossal, aki fiatalabb is volt, gazdagabb is, szebb is, mint az előző ura. Miklós bátyám később törvényesen is elvált tőle.

Ekkor az asszony végleg elbúcsúzott kisfiától, mert a törvény a fiút az apának ítélte. Fuldoklott a zokogástól. De mégiscsak elment. Hátat fordított mindennek.

Ali anya nélkül nevelkedett. Miklós bátyám már deresedett, nem nősült meg többé. A „nagymama” maradt a kis unokaöcsém mellett, az ő édesanyja. Mint kislány át-átjártam hozzájuk. Jól emlékszem, ebben az időben az ő kongó, tölgyfával berakott nagy ebédlőjükre. Ali a perzsaszőnyegen kockákat gurigált, apja órák hosszat szóltanul nézte, a nagymama pedig sóhajtozott.

A nagymama óriás testű, kövér asszony volt, a száz kilót is megközelítette. Mindig feketében járt, mindig valami fehér kendővel kötötte át homlokát, mintha fájna a feje, és mindig szánta az ő „szerencsétlen fiát”, az én Miklós bátyámat, aki különben - úgy látszott - alig sínylette meg a válást, titokban talán örült is neki, csak hallgatott, mint általában. De a nagymamának könnybe lábadt a szeme, valahányszor a fiára tekintett, s utána a kis unokájára, erre az „ártatlan csöppségre”, akit itt hagyott az a „komisz bestia”. Csak bestiának nevezte a volt menyét, s mindenkinek, még nekünk, gyermekeknek is, még a cselédeknek is, még a hordároknak és bolti fiúknak is, akik valamit hoztak a házhoz, hosszú történeteket mesélt „ennek a minden emberi érzésből kivetkezett teremtesnek a szívtelenségéről”.

Bizonyára túlzott. Ez az asszony, aki annyira tudott szeretni valakit, nem volt egészen szívtelen, s Alit, a fiát is nagyon szerette - ahogy mondani szokás -, „imádta” és „bálványozta”. Megállapodásuk szerint a gyermek minden csütörtökön önála ebédelt, az új otthonában. Ezt a napot alig várta. Már reggel kilenckor, de sokszor nyolckor is a régi ház elé hajtatott remek hintójában, és ott izgatottan várt, föl-föltekintve az ablakokra, sokáig, nagyon sokáig, míg a nagymama - szándékos késedelemmel és tüntető túlbuzgósággal - felöltöztette Alit, aztán lekísérte a hintóig, s fejét elfordítva, köszönés nélkül átadta az anyának, aki rajongó némasággal ölelte boldogtalan szívére.

De ezt a keserű örömcskét is irigyelte tőle a nagymama, pedig megmaradt az az elégtétele, hogy Ali a hét többi napján éjjel-nappal az övé. Mert a nagymama is éppúgy szerette Alit, akár az anyja, éppúgy „imádta” és „bálványozta”. „Szegénykének” és „kis árvám”-nak becézte az ő reszkető nagymamahangján, a kisfiú füle hallatára. Amikor csütörtök délután ötkor hazahozták Alit, s az inas föl kísért, hogy viasszolgáltassa a nagymamának, ő rendesen körülszaglászta, hogy milyen kellemetlen szagot hozott abból az átkozott házból, arcára leheltetett vele, hogy nincs-e elrontva gyomrocskája, nézegette körmét, fülét, nyakát, hogy nem piszkos-e, de Ali mindig tisztán, csinosan érkezett haza, nem etették agyon, s a vendégség után sohasem hült meg, sohase fájdult meg a torka. Ezt a nagymama komor tárgyilagossággal vette tudomásul. Azzal vigasztalta magát, hogy úgyse tart sokáig ez a „komédia”, a menyé hamarosan rá fog unni a gyerekekre is, mint mindenre ezen a világon.

Ezek a reményei füstbe mentek. Az anya egyetlen csütörtökön se maradt el, akár esett, akár fűjt, személyesen jött Aliért, még akkor is, amikor egyszer a betegágyából kellett fölkelnie. Ezt sohase bízta másra. Sőt, néha késő este, amikor azt hitte, hogy nem figyelik, más napokon is megjelent a ház előtt, egyedül. A járda túlsó oldaláról rámeredt a sötét ablakra, mely mögött Ali aludt. Ott állt egy darabig, megindult, került-fordult, s vissza-visszatért. Aztán eltűnt.

Egyszer, csütörtök délután ötkor - én épp Miklós bátyámnál voltam - az inas nagy papírdobozt adott át a nagymamának a gyerekekkel együtt. A papírdobozban Ali régi ruhája volt. A nagymama izgatottan hámozta őt ki télikabátjából. Vadonatúj ruha volt Alin, melyet anyja titokban csináltatott, pompás kis kék bársonyzeke, bársonybugyogó, fényes ezüstgombokkal. Tapogatta a nagymama, bizalmatlanul vizsgálta a kelmét, az ajkához is érintette, hogy meggyőződjék,

finom-e, de a minősége jó volt, a szabása is jó, s remekül állt. Egy szót sem lehetett szólni. Csak csóváltgatta a fejét, és ezt dünnyögte: „Várj, Alikám, várj, majd a nagymama, csak várj.”

Nem kellett sokáig várnia. Egy hét múlva a szabó már hozta az új ruhát. Szakasztott olyan volt, mint a másik, de anyagban, kivitelben talán még pompásabb: piros bársonyzeke, piros bugyogó, tündöklő aranygombokkal.

Ekkor kezdődött az anya s a nagymama között az a mérkőzés, az az élethalálharc, mely évekig tartott, váltakozó hadiszerencsével, de változatlan szívóssággal és fortéllyal, egyre elszántabban és kétségbeesettebben. Ha Ali kapott valamit az anyjától, a nagymama azonnal ráduplázott, hogy letromfolja és megszegyenítse egy újabb ajándékkal, mely még mutatósabb, még különb, még csillogóbb, még tartósabb, még eredetibb, még értékesebb. „Várj, Alikám, várj, majd én”, biztatgatta mindegyik önmagát s a gyermeket, vészes fenyegetéssel. Erre minden alkalom jó volt. Nemcsak a születésnap és a névnap, nemcsak a nagy ünnepek, a karácsony, a húsvét és a pünkösd, nemcsak a nyár és a tél, a tavasz és ősz, nemcsak a vasárnap, hanem minden áldott nap, mert ők egy pillanatra se kötöttek fegyverszünetet. Özönlöttek a gyermekhez a különféle holmik, váratlanul és vártan is, hiszen egyik a másikból fiadzott. Alinak rövidesen olyan ruhátára lett, mint egy híres színésznek, hasznos és haszontalan holmik, jelmezek, melyeket nem is viselt, ingek és cipőcskék, melyeket föl se vehetett és máris kinőtt, azután játékok, ólomkatonákból egy nemzetközi hadsereg, öt hintaló, vonat, villamos, gépkocsi gőzzel és villannyal, sok bővöslámpa, bélyegkönyv is, gumi- és szövetlabdák, téglaszín, szürke, lakkos labdák, kicsinyek, mint a dió, s nagyok, mint a buksija, legalább tizenegy labda, páratlan számú, tudniillik valamelyik küzdő fél egyszerre mást határozott, s más terepen kezdte a csatát.

De magát a hadjáratot tovább folytatták, törhetetlen konoksággal. Úgy küzdöttek, mint a hősök, és egyikük sem adta meg magát, egyikőjük sem alélt el, dőlt ki. Ármányos terveket szöttek, és ki-ki leste, figyelte, kémlelte a másikat, hogy megelőzze, túlgondolkozza, és végül földre teperje, könyörtelenül. Nem bírtak egymással.

Ali az első óráját hatéves korában kapta a nagymamától, Aladár napjára. Afféle olcsó zsebnikkelóra volt ez, ilyen fiúcskának való, félig-meddig játékszer. Alighogy megneszelte ezt az anya, karkötőórát vásárolt, négyszögletest, világító lappal, erre a nagymama svájci ezüstórával felelt, de az anya se maradt adós, ő legközelebb valódi Omega órával adta vissza a kölcsönt. Úgy látszik, ezt a harcnetet tartották legmegfelelőbbnek, mert azután úgyszólván kizárólag órákkal üzengettek egymásnak: A családban ezeket az órákat dacóráknak nevezték. Mire Ali tizennégy éves lett, tizenhat darab „dacórája” volt, az üvegszekrényben fősorakoztatva, nikkel, ezüst, platina, fődéltelen és födeles, arany is, négy darab, olyan is, amelyik zenél, és versenyóra is, három.

Mi vetett véget ennek a harcnak? Az, ami minden harcnak véget vet: a halál. Meghalt a nagymama. Ekkor bizonyos csönd állott be, mint a harctereken. Az anya pihent. Ali, aki már a negyedik gimnáziumot taposta, csütörtökönként maga ment hozzá ebédre, de már csak hasznos ajándékot kapott, nyakkendőt, rajztömböt, színes írónokat. Azt se sokáig. A gyáros - az a dúsgazdag gyáros - hirtelen tönkrement. Miklós bátyám háza is elúszott, már rég egy banké volt, csak épp laktak benne. Ő most még jobban hallgatott, mint azelőtt. Ali is rá ütött. Folyton hallgatott. Ez a két ember egymás mellett - párhuzamosan - hallgatott.

Mondd, mit érezhetett most ez a szegény fiú, mikor a tizenhat zsebórájára pillantott, kirakosgatta őket maga elé, és fölhúzta mind a tizenhatot? Mit ketyegtek ezek a zsákmányok és a diadalmi jelvények? Miről tiktakolhattak ennek az örökké hallgatag fiúnak a fülébe? Talán arról, hogy az idő múlik, és őt sohase szerette senki, az anyja sem, a nagymama sem. Ezek csak egymást gyűlölték, s az ő testén keresztül vívták párbajukat, jobbra-balra ráncigálva a kis

szerencsétlent. Bizony, édesem, mohók voltak és önzők, lázasak és részegek. Az ilyenek nem tudnak szeretni. Csak úgy szeretnek, mint az árverések hiénái, akik mindenáron meg akarnak venni valamit, s csak azért is többet ígérnek érte, attól való féltükben, hogy akkor valaki más kaparintja el orruk elől, végül aztán rajtuk ragad a portéka, s akkor többnyire ráeszmélnek, hogy nem is érte meg a pénzt, és jobb lett volna, ha meg se vásárolják. Ilyen fölösleges holmi lett most Aliból. Csak lézengett a világon. Tengett-lengett, mint holmi „rossz tréfa” szüleménye, és nem értette, hogy mi történt vele. Tönkretette a szeretet. Mert az ilyen szeretet meddő és romboló, rosszabb a gyűlöletnél. Felpörzsöli, elégeti azt, akinek közelébe ér. Az igazi szeretet más. Az igazi szeretet szerény. Az igazi szeretet félreáll, elhagyja azt, akit boldogít, hadd lebegjen a lelke szabadon, hadd röpjön a maga útján, hadd találja meg azt, amire rendeltetett. Ez a szeretet nem óhajt ellenszolgáltatást. Ez a szeretet elegendő önmagának, és ezért végtelen. Ez a szeretet tudja, hogy semmi sem a mi tulajdonunk, sem mások teste, sem mások lelke, még saját gyermekeink lelke sem.

Hogy Ali sejtett-e valamit efelől, és hogy miképp gondolkozott erről vagy arról, fogalmam sincs. Ebben az időben már elköltöztünk onnan, és ő is egy bútorozott szobácskában húzódott meg az apjával. Szűkös napokat látott. Tizenhat zsebóráját is egyszerre adta el.

Ritkán találkoztam vele. Utoljára akkor, amikor az érettségit letette. Szőke, sápadt fiatalember volt. Többnyire szürke ruhát viselt, és szürke cérnakesztyűt. Szerette a magas gallérokat. Szerette a kis kivágású mellényeket és kabátokat. Szeretett állig begombolkozni. Semmit se beszélt. Ha szóltam hozzá, oldalt billentette különösen nyúlt, tojásdad fejét, s túlon túl figyelmesen nézett rám a csillogó kék szemével, mintha fürkészne vagy gúnyolna, vagy valami nagyon jelentőset tudna mondani. Sokáig azt hittem, hogy a sápadtsága mögött, a titokzatos kék szeme mögött van valami. De - úgy látszik - nem volt mögötte semmi.

Hallottam, hogy kártyamester lett egy éjjeli társaskörben. Aztán nyoma veszett. Mondják, hogy Berlinben kószált. Azt is mondják, hogy a Westenden éjjel kokaint árult, a rendőrség elcsípte, s most börtönben ül.

Tulajdonképpen azt sem tudják, hogy él-e, hal-e. Remélem, hogy él, s egyszer mégiscsak előkerül. Én páduai Szent Antalhoz szoktam imádkozni érte, ahhoz a jámbor szenthez, aki az eltűnteket, a boldogtalan vándorokat hazavezérli.

Jézusmária, fél kilenc. Hogy elfecsegetem az időt. Most már vágatok. Az uram vacsorázni akar. Te, az agyonver.

1931

JULISKA

Bocsáss meg, édesem, tegnap nem jöhettem el hozzád. Szakadt az eső. Később vendégünk is érkezett. Juliska volt nálunk.

Egy tábla csokoládét hozott, meg ezt a kis rubin melltűt. Az uramnak egy ezüst cigarettatárcát. Igaz, két üveg édes, görög bort is kaptunk.

Hogy milyen alkalomból? Ja, te még nem ismered őt. Juliskának nem kell ehhez alkalom. Ő mindig ad valamit. Ez a természete. Nem gazdag, dehogyis. Özvegyasszony. Négy évvel ezelőtt halt meg az ura. Törvényszéki bíró volt. Háromszobás lakás maradt rá. Ebből most kiad kettőt. Csak a nyugdíja van, a bútorai meg a családi ereklyéi, melyeket régi rokonok hagytak rájuk, s ők egy életen át őrizgették. Ez a mellű is onnan való. Az ezüst cigarettatárca Viktoré volt, a boldogult uráé.

Te, legközelebb majd összehozlak vele. Jó? Juliska azonnal meg fog hívni uzsonnára. Uzsonna után egyszerre fölkel, a szekrénye alsó fiókjából előkotorász egy dobozt, kicsomagolja selyempapírba pakolt kincseit, kezébe adja, hogy megbámuld. Mindezt egyetlen szó nélkül. Nem dicsekszik velük. Csak szórakoztatni akar téged, talán önmagát is.

Olyan ez, kérlek, mint valami társasjáték vagy szertartás. Egymás után kerül elő néhány meissenai findzsa... hat apró arany kanálka... Viktor gyémánt inggombjai... egy angyalos, koronából font karkötő... lombfűrészelt fényképtartó... hímzett török papucs... festett tányérok a párizsi világkiállításról... gyöngysorok, üvegpoharak... a drágakövekkel kirakott szelence, amelyet 1846-ban hozott Argentínából Viktor édesapja, a hídépítő mérnök... gyűrűk... függők... kagylófüzérek... halkések és tortakések... násfák... szkarabeuszok... egy aranyóra, mely még a múlt század végén megállt... majolika tálak, báli legyezők... Szóval neked is meg fogja mutatni. Mindenkinek megmutatja. Én már legalább hússzor láttam.

Amint ezek a csecsebecsék körbejárnak, s a vendégek halkan susognak: „jaj de szép”, vagy fölkiáltanak az elragadtatástól: „nahát, Juliskám, ez már igazán gyönyörű”, ő lehajtja az édes, simára fésült szőke fejét, úgy tesz, mintha nem is figyelne oda, tovább keresgél, új és új tárgyakat húzogat elő, majd miután mindent megcsodáltak, fölsóhajt, a doboz tetejét hirtelen lecsapja, és másról kezd beszélni.

Angyal ez a Juliska. De azért ne gondold, hogy olyan ártatlan, mint ahogy látszik. Amíg közszemlére teszi ékszereit, meghall minden sóhajtást, meglát minden mozdulatot. Ekkor fogan meg lelkében az ötlet, hogy ezt vagy azt kinek fogja adni. Mert nem hebehurgyán és szeszélyesen ad. Előbb hagyja, hogy szándéka megérjen. Például elhatározza, hogy a függőjét, melyen nagy fekete szőlőszemek vannak, Weiler Bella kisleányának ajándékozza, húsvétra. De este, hogy lefekszik és elmondja az imáját, eszébe jut, hogy a kislány még várhat, csak egy év múlva kapja majd meg bérmaajándékul. Addig maga is élvezzi a gondolat édességét, hogy a függő már nem az övé. Egyébként itt semmi se az övé, mert már mindent másnak szánt. Nyilván ezért mosolyog olyan rejtélyesen. Ezzel a titokkal jár közöttünk az utcán, a kis szőke kontyával a feje búbján, a fekete szoknyájában, amely hátul mindig bővebb és hosszabb, mint elől, a négyszögletes, vastag, férfias cipőjében. Mondtam neked, hogy angyal.

De amikor elkövetkezik az idő, a findzsák, az órák, a tányérok, a gyűrűk, a tortakések és gyöngyök azokhoz repülnek, akiket kiszemelt, akkor, amikor ezek a legkevésbé várják. Olyan gyorsan tud adni, mint más lopni. Az illetők ámulnak, tiltakozni próbálnak, Juliska azonban

hajthatatlan. Máris készülődik, otthagyja őket ajándékaival, eltűnik, kezében az esőernyőjével. Elfelejtettem említeni, hogy mindig esőernyőt hord.

Tíz éve ismerem. Az ura halála után kaptam tőle az első ajándékot, egy vastag, gyönyörű aranyláncot. Ott üldögéltem vele abban a szobában, ahol az uram sokszor poharazott szegény Viktorral. Juliska egyszerre a nyakamba akasztotta az aranyláncot, átölelt, megcsókolt, s a fülembe súgta: „Ez a tied.” Próbáltam megértetni, hogy a mai nehéz időkben nem lehet ily meggondolatlan. De akkor vérvörös lett a kedves, széles porcelánfehér arca, s magas, domború homloka is. Szemét könny futotta el. Azt mondotta, hogy „ezt már rég nekem szánta”. El kellett fogadnom.

Otthon az urammal tanakodtunk, mivel viszonyozhatjuk, mert mégis képtelenség, hogy Juliskából hasznot húzzunk. Egy ajándékot sürgősen viszonyozni hasonló értékűvel olyan durvaság, mint visszaküldeni. De a megajándékozott is kényelmetlenül érzi magát a lekötelezettségében. Hallottál arról a néger törzsfőnökről, aki sok nagy szívességet tett egy európai utazónak, aztán egyszer egy tűt kért tőle, egyszer egy cigarettát, anélkül hogy szüksége lett volna rá, csak azért, hogy mentesítse az európai lelkiismeretét a hála gyötrő tartozásától? Micsoda finomságra vall az ilyesmi.

Elég az hozzá, igyekeztünk kedvesek lenni Juliskával. Többször meghívtuk ebédre. El is jött, de csak egyszer. Különbén ezen vagy azon az ürügyön kimentette magát. Őt nem kötik társadalmi szabályok. Ő nem „úriasszony”. Ő lélek. Sötét, esős téli estéken toppan be hozzánk váratlanul, és aztán sokszor hónapokig nem hallunk felőle. Csodálatos azonban, hogy mindig jókor jön. Éppen lázasak vagyunk, nincs mellettünk senki, fáj a torkunk. Juliska narancsot hozott, kinyomja a levét, megitat vele. Vagy éppen műtét előtt állunk. Másnap ő ül ágyunk mellett, amikor fölbredünk a mesterséges álomból. Vagy eltemettük valakinket. Juliska ilyenkor éjjel-nappal velünk van. Hát a neve napján alkalom kínálkozott, hogy mi is megajándékozzuk. Vettem neki egy ezüsttálcát, de az nem ért annyit, mint az aranylánc, az uram pedig vitt egy csokor rózsát. A rózsát megszagolta, a mellére szorította. De az ezüsttál zavarba hozta. Csak játszott, hogy örül neki. Mihelyt kibontotta, a pohárszékre tette, aztán megint becsomagolta, még zsinaggal is átkötötte, és kivitte az előszobába, hogy ne is lássa. Idegesítette.

Ezt, édesem, nem lehetett zokon venni tőle. Bizonyára arra gondolt, hogy így csökkent az ő áldozata, hogy szeplő esett a jóságának remekművén, melyet oly szépen elgondolt és megvalósított, hogy más is belekontárkodott a munkájába, melyhez ő sokkal jobban ért. Juliska nem tud kapni, csak adni tud. És adni, adni akar örökké, míg van egy szkarabeusza és egy teknősbéka hajtúje. Nem ezüsttálat akar ő. Szeretetet akar. Azt akarja, hogy néha, mikor egy évben kétszer-háromszor hozzánk jön, a szemébe nézzek, elbeszélgessek vele a halottjairól, arról az áldott, felejtethetetlen Viktorról, megszorítsam az érdes kezét, s ezt mondjam: Bizony, bizony, Juliskám...

Azóta, kérlek, én egyáltalában nem viszonzom semmiféle ajándékát. Pedig még sok mindennel meglepett, amire egyébként el voltam készülve. Ezeket már meg se köszönöm nagyon, mert rossznéven venné. Hagyom őt. Hagyni kell Juliskát, hogy legyen olyan, amilyen. Csakhogy én már nem vagyok neki elég. Hallom, hogy itt is, ott is ismeretségeket keres. Nálunk szegényebeket. Azokkal köt „érdekbártságot”. Ilyen Juliska. Neki nem lehet adni semmit sem. Őneki minden, amit kap, értéktelen. Csak az az érték, amit odaad. Vele szemben még a milliomos is fizetésképtelennek érzi magát. Nincs is nála gazdagabb a földön. Álruhában jár. A fekete blúza alatt szárnyak vannak. Angyal ez, kérlek, angyal...

1931

VÉLETLEN

1

Másodszor csöngetett. Senki se jött a kapuhoz. Éppen indulni akart, amikor a lépcsőházból nyers hang kiáltott kifelé:

- Ki az?

Ő a nyitott kukucskálóablakhoz tapasztotta elhanyagolt, szakállas, öreg arcát, s - amint szokta ilyenkor - ezt rebegte:

- Kérem, szegény, szerencsétlen...

2

Az, aki a kis, zárt villa homályos lépcsőházában állt láthatatlanul, bosszúsan dörmögte:

- Hallatlan.

De utána hangosan elkacagta magát.

3

Ez furcsa volt.

Már sokszor elkergették, semmibe vették, irgalmas tanácsokkal, hazug szavakkal eresztették szélnek, de eddig még nem nevették ki.

Mit is lehet azon nevetni, hogy valakinek nincs betevő falatja?

4

A hang azonban ott belül nyomban ezt mondta, keményen:

- Várjon.

A kéregető várt. Vagy egy percig várhatott. Akkor lépteket hallott. Kulcsköteg csörrent.

Magas, erős fiatalember jelent meg. Ő nyitott kaput. Úgy látszik, egyedül volt.

De miért nyitott kaput?

Hiszen dobhatott volna valamit a kukucskálóablakon is. Nem ezt tette. Egészen kitárta a kaput, s megállt előtte. Nem értette őt.

Gallér nem volt rajta. Nyersselyem inget viselt, övvel s fehér porcelán nadrágot. Sápadt volt.

- Jöjjön - szólt parancsolóan, nem durván és nem nyájasan.

Ezt sem értette.

Mentegetőzni próbált, hogy bocsánat, bizonyára zavarja, erre azonban már bekerült a lépcsőházba, a fiatalember is becsukta a kaput, fölsietett a lépcsőn. A kéregető lassan utána. Megállt az előszobában.

- Na jöjjön - biztatta a fiatalember valahonnan messziről, a második vagy harmadik szobából.

Itt az ablakfüggönyök mind le voltak eresztve, mintha aludni készült volna ezen a rekkenő délutánon, vagy kissé heverészni a díványon. Íróasztalán pár könyv, pár levél.

- Pénz? - kérdezte, de úgy, hogy rá se pillantott.

- Kérem - kezdte a kéregető.

- Mennyi?

- Kérem, szegény, szerencsétlen...

Egy pengőt nyomott a markába, aztán még egyet, aztán gyorsan még egyet. Végül a három pengőre aprópénzt is szórt, sok kis rezet és nikkelt, mintha az édes adományt még megcukrozná porcukorral.

- Elég?

- Isten fizesse meg.

Már hajlongott, hátrafelé, hogy kijusson, de visszahívta.

- Itt ez a kalap. Ez a sipka. Itt ez a felöltő.

- Köszönöm - dadogott a kéregető, mert boldog meglepetésében csak dadogni tudott.

A szék támláján gondosan odateregetve fehér, nyári kabát feszült, a porcelán nadrághoz való. Ezt a fiatalember levette, a kéregető karjára dobta a többihez:

- Vigye.

- Kezit csókolom.

Kikísérte őt a három szobán, az előszobán, a lépcsőházon át, a kaput kinyitotta s bezárta kulccsal.

A kéregető csak az utcán ocsúdott föl.

Ki volt ez? Ismerte őt? Talán hallott felőle valakitől, vagy hirtelen megszánta? De hiszen rá se tekintett, egyetlenegyszer sem. Amikor beszélt, a szemét mindig a földre sütötte.

Ahogy így töprengett még a kis, zárt villa előtt, mert a csodálkozástól szinte gyökeret vert a lába, újabb ámulat fogta el. A fehér, nyári kabát felsőzsebéből aranylánc csillogott. Kihúzta a láncot. A lánc végén óra lógott.

Füléhez szorította, hogy meggyőződjék, vajon jár-e?

Az óra járt.

Gyönyörű óra volt: finom svájci, vadonatúj. Sokáig hallgatta egyenletes ketyegését.

Ha a kéregető nem hallgatja ily sokáig az óra ketyegését, akkor nyilván magyarázatot kap arra, amit még mindig nem értett: mert amíg ő az órát figyelte, hirtelen gyors és erős pisztolydörrenés hallatszott a kis, zárt villából, abból a szobából, melynek ablakfüggönyei mind le voltak eresztve, s a fiatalember, aki beengedte őt, megajándékozta, úgy, mint eddig még soha senki, aztán kiengedte, ebben a pillanatban a díványon feküdt, a pisztolya csövét, amint már régebben elhatározta, a szájába szorította, szemét lehunyta, a ravaszt elsütötte, s mire a kéregető a villa sarkához ért, és még egyszer füléhez emelte az órát, hogy gyönyörködjék a kerekék dallamos zenéjében, akkor a fiatalember szíve már nem is vert többé.

1931

EZÜST MÁRIA

Mondd, te csakugyan olyan jónak tartasz? Ugyan. Az én lelkemet is rengeteg bűn nyomja, kicsi is, nagy is. Némelyikre borzadva gondolok. Még loptam is. Igen, igen. Most ezt természetesen olyan könnyedén állapítom meg, mintha egy harmadikról volna szó. Pedig én követtem el. Ezzel a kézzel, melyet itt látsz.

Igaz, ez a kéz abban az időben csak fele akkora volt, mint most, sovány és átlátszó. De mit számít ez? Változhatunk így is, úgy is, az ember attól a pillanattól kezdve, hogy megszületik, addig a pillanatig, míg meg nem hal, egy személy. A lelke ugyanaz, s minden tetteért felelős. Végre amikor lehunytam a szemem, akkor is azt éreztem, mint ma: „én”. A kezemre pedig, arra a csitri kézre, azt mondtam, amit erre a kézre: „az én kezem”.

Szóval tizenegy éves voltam. Már régóta vágyakoztam egy ezürtláncra. Ismered, milyenek ezek. Olyan vékonykák, szürkék, hogy meg se látszanak a kislányok nyakán, ha történetesen nem mosakodtak. Húszt krajcárba került egy. Egyszer ebéd után kaptam édesanyámtól húszt krajcárt. Szaladtam, hogy megvásároljam az ékszerésznél. Nem messze tőlünk volt a boltja, a legsötétebb Józsefvárosban. Krompachernek hívták.

Elém tett egy állványt, melyen megannyi ilyen ezürtlánc lógott, aztán magamra hagyott, s egy másik vevőjét szolgálta ki. Őszintén szólva, nemigen lehetett közöttük nagyon válogatni. Egyik szakasztott olyan volt, mint a másik. Amint emelgettem a láncokat, láttam, hogy a lila bársonnyal bélelt tok rovátkájában néhány érem is van, a mennybe szálló Mária ezüsből vert képével. Egy ilyen Máriát azonnal kikaptam, s bal markomba fogtam. Szerettem volna ezt is megvenni, a láncsal együtt. Kettőre azonban nem futotta. Az ezüst Mária is húszt krajcárba került.

Nem akarok mentegetődni, édesem, de ekkor még egyáltalán nem fogamzott meg bennem a gonosz szándék. Krompacher visszajött hozzám, becsomagolta az ezürtláncot selyempapírba, átadta, s én, ahelyett hogy bal markomat nyitottam volna ki, és visszaadtam volna az érmet, jobb markomat nyitottam ki, melyben a húszt krajcár volt. Fizettem, és kiosontam az üzletből.

Csak künn az utcán eszméltem arra, hogy az ezüst Máriát is magammal hoztam. Forró boldogság öntött el. Egy másodpercre megálltam. Aztán sebesen futni kezdtem hazafelé. Még mindig oly görcsösen szorongattam, mint a gyermekek, akik bogarat fogtak, s attól félnek, hogy elröpül. A kapu aljában kinyitottam öklömet. Ott volt. Nem szállt el. Tenyeremen csillogott, gyötrelmes izzadságomtól ezüstözve. A megdicsőült Szűzanya rajongó arccal, de egy kissé csodálkozva meredt rám.

Otthon elbújtam a kamrába, felfűztem a láncra, s nyakamba akasztottam. Eleinte semmi feltűnést se keltettem. Este, amikor vacsorázni kezdtünk, a lámpafényben észrevettem, hogy anyám is, apám is a nyakamra néz, egy szót se szól, csak néz, mindig oda, arra a pontra. Tudod, milyen érzés volt ez? Mint mikor a lencse gyújtópontjából tűz ránk a napsugár, és pörköli bőrünket. Irtózatossá vált. Lehajtottam a fejem, tányéromba bújtam, úgy ettem.

Vacsora után feküdni mentem. Lekapcsoltam az ezüst Máriát, magam mellé tettem az éjjeliszekrényre. Megkönnyebbültem. Voltaképpen most jöttem rá, milyen nagy bünt követtem el. Háromszor egymás után mondtam el szokott esti imámat, s megfogadtam, hogy másnap visszaviszem Krompachernek, mindjárt reggel, hiszen iskolába menet úgyszólván az üzlete előtt kell elhaladnom.

Mindezt könnyű volt így elhatároznom. Csakhogy reggel alighogy kiléptem a kapun, a másik oldalra szaladtam, s ettől kezdve még a tájékára se mertem menni a boltnak. Mit is mondtam volna a kereskedőnek? Meg voltam győződve, Krompacher már tudta, hogy én vagyok a tolvaj, csak a kellő alkalmat lesi, hogy törbe csaljon. Mellékutcákon, hosszú kerülőkkel bujdostam. Más tervet eszeltem ki. Tízóráira nem vettem zsömlét, mindennap félretettem két-két krajcárt, csakhamar összegyűlt húsz. Azt gondoltam, hogy ezt az összeget majd valahogy behajítom a boltba, és elrohanok, vagy megkérek egy lányt, vásároljon ott valamit, s észrevétlenül felejtse ott, ejtse a földre. Titkomat azonban nem mertem senkire rábízni. A húsz krajcárt lassanként elosztogattam koldusoknak. Egy hét múlva pedig hiába kerestem az ezüst Máriát. Eltűnt a láncsal együtt, valaki ellopta a nyakamról. De ezzel se csitult a lelkiismeretem.

Rendszerint vidáman, mosolyogva érkeztem haza az iskolából. Otthon tüntetőleg daloltam és trilláztam, figyeltem a szüleimet, hogy nem tudtak-e meg „valamit”, hogy nem történt-e „valami”? Anyám és apám közönyösnek látszott. Sohase emlegették az ezüst Máriát, egyetlen célzást se tettek rá. De éppen ez volt a gyanús. Éreztem, hogy ők már mindent tudnak. Ez a csönd a vihart megelőző csönd volt. Vártam a nagy robbanást és recsegést, melyben majd összedől minden. Minden csöngetésre, ajtónyitásra szívdobogást kaptam. Befutottam az utolsó szobába, hogy később találjanak meg, s este fülemre húztam a paplant, hogy ne halljam, amint közelednek. Ekkor tanultam meg füttyülni, rémületemben.

Tudod te, hogy mi a rémület? Az, édesem, nem hangos és nem durva, hanem valami nagyon halk és finom, valami nagyon bársonyos és alattomos. Mindenki engem figyelt. Úgyszólván az egész államhatalmat kizárólag énellenem mozgósították. Budapest minden rendőre értesült a büntényről, csak titkolta, egy jelre várt, egy éles sípszóra, hogy megkötozzön s elvigyen valahová a börtönbe, vagy valami még borzasztóbb helyre. Jaj, hogy reszkettem, mikor lovasrendőr nyargalt el mellettem. Ebben a titkos szövetségben benne volt minden egyenruhás ember, a katonák éppúgy, mint a pénzügyőrök, a városi szolgák és levélhordók, sőt még a tűzoltók is, akik éjszaka fáklyákkal, tajtékzó lovakkal dübörögtek el ablakom alatt.

Egy reggel édesanyám nem engedett iskolába. Semmi bajom se volt. Nem fájt sem a torkom, sem a fejem. Rosszat sejtettem. De nem mertem érdeklődni, miért fog otthon. Fél tízkor belépett házi orvosunk. Anyám suttogva tárgyalt vele a másik szobában. Nem hallgatóztam. Anélkül is tudtam, hogy idegesnek tartanak, és ezért hívták ide. Széles mosollyal jöttek be hozzám. Tettettem, hogy egy kukkot sem értek az egészségből. A gyerekek tapintatosak, nem rontják el a felnőttek szórakozását. Beszélgettek velem. A házi orvos az ablakhoz vezetett, lehúzta szemhéjam, székre ültetett, veregette tenyerével a térdkalácsom, idegességet és vérszegénységet emlegetett, majd megsimogatta arcom, s azt mondta, hogy az egész elmúlik, mire menyasszony leszek. Különben vasat írt. Vassal akarta gyógyítani az ezüst Máriát.

A vas nem használt. Később csukamájolajat kaptam, brómot, langyos félfürdőket. De évekig rosszakat álmodtam, évekig féltem még a rendőröktől és a börtöntől. Folyton pirultam, sápadtam. A doktornak ellenben igaza volt. Mire menyasszony lettem, meggyógyultam. Akkor már el mertem sétálni Krompacher üzlete előtt. Alig éreztem szívem körül azt a nyilallást. Az ezüst Mária emléke lassanként elhalványodott. Idestova harminc éve már ennek. Aztán egészen elfelejtettem.

Múlt héten jutott megint eszembe. Mostanában fogaimat kezeltetem. Délutánonként a fogorvoshoz járok, új, egyleti fogorvosunkhoz, aki a Józsefvárosban lakik. Korán indulok el innen Budáról, hogy első legyek, s ne kelljen sokat várakoznom.

Tegnapelőtt nagyon is korán indultam el. Őgyelegtem az utcán, nézegettem a kirakatokat. Nekünk, szegényeknek az a gyönyörűségünk, hogy legalább megcsodáljuk azt, amit nem

tudunk megvenni. Hát amint így báméskodom, egy kirakatban épp olyan ezürtláncot pillantottam meg, szakasztott olyan ezüst Máriát, amilyenről beszéltem. Képzeld, ez volt az a bolt. Kicsinek találtam, nagyon kicsinek és szegényesnek. Nem bírtam elhinni, hogy ebben a szűk, sötét odúban játszódtott le gyermekkorom nagy drámája. Én valami tágas, pompás színpadot vártam volna. A sötét, hófelleges téli délutánon az üzletben egyetlen villanykörte égett. Vevő nem volt. A cégtáblán ezt olvastam: *Kertész*. Krompacher közben megmagyarosította nevét.

Arra gondoltam, hogy rosszul mehet az üzlet, s talán némiképp én is oka vagyok ennek. Arra gondoltam, hogy mennyi hús aranykrajcárnak a kamatos kamata harminc év alatt. Arra gondoltam, hogy most bemehetnék, s letörleszthetném tartozásomat. Mindenre gondoltam. Álltam a kirakat előtt, sokáig - sokkal tovább, mint ameddig ennek a történetnek elbeszélése tartott, mert én ott mindezt még részletesebben, még elevenebbül éltem át, mint ahogy előadtam - bámultam az ezüst Máriát, arcomat a kirakathoz tapasztva, amikor a tüköruveg másik oldalán, benn a boltban, megjelent egy fáradt öregember, hosszú, ősszel tarkázott vörös szakállal, Krompacher, vagyis Kertész, meghízva, lomposan, szomorúan, s nagy, vizeskék szemével szemembe meredt, mintha ezt mondaná csöndesen: „Te voltál...”

Hogy mit csináltam? Visszahőköltem, mint aki kísértetet lát, futni kezdtem, sebesen, mint kislánykoromban. Szaladtam, míg a fogorvoshoz nem értem. Még a lépcsőn is szaladtam. Csak akkor tértem magamhoz, amikor a rendelő székében ültem.

Ezt a szemfogamat kezeli. Aznap épp az ideget vette ki belőle. Előzőleg arzénal ölte el. Egy kis tűvel szakította ki. Nem fájt. Könnyű keze van. Egyáltalán nem fájt. De ez, kérlek, ez, amiről beszéltem, annyi idő múltán még érzékeny. Akármilyen csinálok, zsibog. És fáj.

1931

ANGYAL

Hölgylátogatóm érkezett. Alig lépett szobámba, megmutatta új lakkcipőjét, harisnyáját. Én, hogy mulattassam őt, odadobtam kutyámnak egy darab kockacukrot. Ő közben megkívánta a kockacukrot, maga is kért egyet, s azonnal szájába dugta. Közölte, hogy nagyon szereti a kockacukrot, de legjobban szereti a lekváros kenyeret meg a „piros leves”-t (paradicsomleves). Ez a hölgylátogatóm két és fél esztendő.

Arca - a setesuta hajacskájával, óriási kék szemével, be nem fejezett tétova vonásaival - olyan, mint a természet sietve odavetett, művészi vázlata. Körvonalai még határozatlanok, de maga a rajz gyönyörű. Mindig így képzeltem az angyalokat. Régóta nem érintkeztem efféle két és fél éves angyalokkal. Minden mozdulata, észrevétele érdekelt. Sokat tanultam tőle.

Először azt, hogy a lelke - arcocskájával ellentétben - már teljesen készen van. Az az őseMBERI lélek ez, melyet csak úgy tanulmányozhatnék, ha messze szigetekre utaznék, ahol vad törzsek élnek. Ez a csöpp angyal maga az önzés. Legelső ő, s a holmijai. Utána következik az apja és anyja, s azok holmijai. Ennyi az erkölce. De van benne bizonyos kezdetleges jóság is.

Dadája, aki elkísérte, megbántotta valamivel. Fölemeltem az asztalon heverő kést, s azt indítványoztam neki - lovagiasan és baráti -, hogy megölöm a dadát. Tiltakozott ellene. A dadát nem szabad megölni. Őt magát se szabad megölni, apát sem, anyát sem, engem sem, még a kutyámat sem. Kérdeztem, hogy akkor kit szabad megölni? Azt felelte, hogy a cigányokat. Kérdeztem, hogy miért szabad a cigányokat megölni? Azt felelte, hogy azért, mert „nem ismeri őket”. Ebben a finom megállapításában már a mai „művelt” emberiség erkölcsét fedeztem föl, amely a gyilkosságot főbenjáró bűnnek tekinti mindaddig, míg egy szűkebb közösség tagjairól van szó, de megbocsáthatónak, sőt erénynek tartja, mihelyt „idegen”-ek az áldozatok, akik más fajtához, más osztályhoz tartoznak, vagyis olyanok, akiket „nem ismerünk”.

Rövid eszmecsere után enni kezdett. Három almát tettem eléje. Egyiket a jobb kezébe szorította, s úgy majsolta, a másikat baljába fogta, hogy el ne vegyék tőle az alatt, harmadikat ölébe tette, s állandóan feléje sandított. Félt, hogy kifog rajta az étvágy. Szerencsére sikerült bekebelezni mind a hármat. Ekkor könnyűen szuszogott föl.

Bevezettem a fürdőszobába, hogy megmossam kezét. Ott megpillantott egy kis lila szappant. Kijelentette, hogy azt hazaviszi. Neki adtam. De észrevett egy rózsaszín meg egy fehér szappant is. Ragaszkodott ahhoz a szándékához, hogy ezeket is hazaviszi, mert - amint megjegyezte - „neki sok kell”. Méltányoltam szempontjait. Csakhogy nem nyugodott addig, míg papírt nem szereztetett velem, s be nem csomagoltatta, át nem köttette zsineggel. Amíg ezzel foglalatostkodtam, eltűnődtem, miképp is alapozhatnak rajongó emberboldogítók egy társadalmat olyan elméletre, melyből a tulajdonjogot, a birtoklás nagyon emberi ösztönét teljesen kikapcsolják. A kismemberek első mondata: „Add ide”... Félek, hogy ez a nagymemberek utolsó mondata is. Játékot kerestem számára. Sajnos, nálam már régóta nincs ilyesmi. Több évtizede kizárólag papírral-tollal játszom, érzésekkel és gondolatokkal. A tükörszekrényben megteleltem a gombosfiókok. Tartalmát eléje öntöttem a szőnyegre. Férfi- és női gombok voltak ezek, csontgombok, acélgombok, cérnagombok, gyöngyházgombok. Könyökig dúska bennük. Egyszerre izgalom fogta el. Fölkelt, arra kért, csomagoljam be a gombokat is, a szappanok mellé, sürgősen haza kell mennie.

Most előszedve minden érvelő képességemet és ékesszólásomat, igyekeztem lelkére beszélni, hogy micsoda kegyetlenség egy költőt és annak családját télvízidőn gombok nélkül hagyni, hiszen gombokra nekünk is szükségünk van, feleségemnek, fiamnak, énnkem, még szegény kutyámnak is. Nagylelkűségére bízam, hogy döntsön belátása szerint. Csak bámult rám tiszta angylaroccskájával, rejtélyes, kék szemével. Letelepedett gombjai közé, hosszan kutakodott, aztán fölemelt egy gombot, melynél nem volt se hitványabb, se kisebb, egy rozsdás, csempe nadrággombot, s átnyújtotta nekem.

Dadájának sugárzó arccal újságolta, hogy adott nekem egy gombot. Arról, hogy kapott is százkilencvenkilencet, hallgatott. Ekkor egyszerre megértettem az emberiség történelmét. Ha az imént a vagyonszerzés ősi folyamatát láttam, kicsinyített, de valószerű formájában, most fény derült arra, micsoda az az önzetlen nemesség, mely megkönyörül az ínségeseken.

Hálásan megköszöntem előkelő kegyességét, aztán megindultan arcon csókoltam ezt a kis, jótékony angyalt.

1932

EGY ASSZONY BESZÉL

El kell mondanom, édesem, mi történt múltkor Juliskával. Képzeld, kalandja támadt, most az ötvenedik évében, szerelmet vallottak neki, amint bóklászott az utcán, régimódi kalapjában, bő fekete mamuszában.

Ő maga mesélte ezt nekem, csodálkozva és tűnődve, olykor a mennyezetre emelve világosbarna szemét, egyébként minden taglejtés nélkül, mozdulatlanul és mereven, ahogy szokta.

Hát amint egy délelőtt a csarnokba indult a viaszkosvászon táskájával - mert mióta meghalt Viktor, nem tart cselédet, s mint afféle özvegyasszony, maga főz és maga takarít -, eléje áll egy őszbe csavarodott úr, leemeli kalapját, és mosolyog rá, hosszan, jelentősen mosolyog. Juliska azonnal fölismerte. Ez volt az az „erdélyi fiatalember”, aki hajdan - harmincöt évvel ezelőtt - udvarolt neki. Csak úgy „futólag”. Nem tudta nevét sem akkor, sem most. Csak azt tudta, hogy annak idején egy darabig érdeklődött iránta, aztán, mikor leendő ura, Viktor feltűnt, hirtelen elmaradt.

Szóval nem látták egymást már harmincöt éve. Közben háborúk voltak, forradalmak - sok-sok minden volt -, s mind a ketten szépen, csöndesen megöregedtek. Az őszbe csavarodott úr megkérte, hogy elkísérhesse. Elmondta, hogy tizenöt évig Erdélyben élt, most is vidéken van állása - állatorvos -, de mindig tudta, mi történik Juliska körül. Hallotta, hogy Viktorhoz ment férjhez. Ez akkor fájt neki, sokáig fájt. Hallotta azt is, hogy „boldogan élnek”. Az állatorvos sétatálcájával az aszfaltot szegélyező keramit téglákat veregette. Majd azzal a fölszabadult szemérmertlenséggel, melyet az évek múlása biztosít számunkra vágyainkkal szemben, bevallotta, hogy végtelenül szerette, akkor is, azután is, miatta nem nősült meg, és sokszor eszébe jut, mennyire másképpen alakulhatott volna élete, ha Juliska akkor rá hallgat, s nem lesz Viktor felesége.

Juliska, kérlek, csak ámult-bámult. Járkált az elszáradt évek avarjában. Nézte az állatorvost, aki egyszerre fölbukkant, mint valami kísértet. Pár kedves szót szólt hozzá, kezét fogott vele, aztán bement a csarnokba. De nem említette, hogy Viktor már öt esztendeje meghalt, és a sors a maga szeszélyes intézkedésével megoldotta azt a helyzetet, melyet egykori udvarlója mindmáig nem tudott megoldani. Erről mélyen hallgatott.

Vallattam Juliskát, vajon miért tette ezt, de nem tudott rá pontos választ adni. Női kacér-ságból? Lehet. Vagy hitvesi hűségéből, mely a síron túl is tart? Az is lehet. Végre Viktor, aki ma már por és hamu, még mindig él egy ember lelkében, még mindig fölkel, lefekszik, jár-ke, hazamegy ebédelni, s így Juliska nem vállalkozhatott arra, hogy ezt az eleven lelket, ezt a még mindig mozgó és cselekvő hatóerőt egy mondatával megsemmisítse. Ez gyilkosság lett volna. Hitvesgyilkosság. Aztán céltalan is lett volna. Juliska még haló porában is őt szereti. Ez az igazság. A helyzet változatlan.

Azóta sokat töprengtem ezen. Valaki hallja azt, hogy kedvese harmincöt évvel ezelőtt férjhez ment, viszont nem hallja azt, hogy vetélytársa, aki miatt egész élete elkeseredett, öt évvel ezelőtt meghalt. Micsoda játéka a véletleneknek. De az igazi drámák mindig benn, képzeletünkben folynak le, s nem a valóságban, mely megannyiszor független tőle. Álomalakokat teremtünk magunknak, s azokkal viaskodunk. Az emberek tükörképe gyakran meghal, mikor az eredeti még él, gyakran túléli az eredetit, fejlődik, változik. Voltaképp csak ez a fontos. Mit is tudunk egymásról? Úgy futunk egymás mellett, mint párhuzamos vonalak, melyek csak a végtelenben találkoznak. Akárhogy van, drágám, az élet csodálatos és érdekes zűrzavar.

1932

FÁNKA

Sétálok anyámmal, otthon, vidéken. A Szent Terézia-templom előtt megáll.

- Nézd. Ott ül.

- Kicsoda?

- Nem ismered meg? A dajkád, a te első kisdajkád. Fánika.

Nem ismertem volna meg. De a név - ez a név - úgy dalol bennem, mint régi, elnémult csengettyű, melyet valahol a padláson, lomtárban megtaláltak, és rázni kezdenek.

Fánika. Fánika.

A templom pitvarában, ahová három süppedt, a hívők lépteitől, csókjaitól kivölgyelt vörösmárvány lépcső vezet, koldusok kuporognak, őskori elhagyatottságban, szakadt ködmönben, viharverten. Köztük egy asszony is - úgy ötven és hatvan között -, fekete kendőben. Az én dajkám, aki most koldul.

Anyám megindul velem a templompitvar felé. Amint közelébe érünk, s látjuk nem ráncos, mozdulatlan arcát, odasúgja:

- Vak.

Lehajol hozzá:

- Fánika, itt a fiam, Budapestről.

A koldusasszony tüstént megismeri ezt a hangot, a volt tekintetes asszony hangját. Emelgeti fejét. Rám tekint világtalan szemével. Szeme kék, ragyogó és tiszta, mintha látna vele.

- Dezsőke - mondja bágyadt meghatottsággal, a sötétség mélyéből, arcjáték nélkül.

Mozgékony ujjjaival motoz a levegőben, lenn, egészen lenn, a térdemnél, mintha egy öt-hatéves kisfiút keresne, hogy fejére tegye a kezét, és megsimogassa.

- Fánika - mondom, hogy hangommal tájékoztassam a térben és időben.

Egy lépést közeledem feléje. De csak botorkálok. Időbe telik, míg rábukkanok, mert ő nekem akkor nagy volt, magas, s ebben a kis, alacsony asszonyban nem tudom őt mindjárt fölfedezni.

Végre megleljük egymás kezét. Keskeny keze van, kéregetlen, finom, akár az enyém. A koldusok tétlen keze hasonlít az írókéhoz, akik csak írnak.

A két kéz ügyetlenkedve birkózni kezd egymással. Ő lefelé húzza kezemet, erőnek erejével meg akarja csókolni. Én, hogy ezt megakadályozzam, egyre magasabbra emelem kezemet, vele együtt az övét is. Már szinte arcomhoz ér ez a kéz. Van egy pillanat, amikor szeretnék ráborulni, és megcsókolni. De mindketten gyöngék vagyunk. Fánikának a teste gyöngé. Nekem pedig a lelkem gyöngé. Szégyellném, hogy én, aki már annyi rongy nőnek csókoltam kezét, megcsókoljam kezét az első nőnek, aki anyám után pólyált, ápolt és oltalmazott. Az álszemérem elhitei velem, hogy ez színpadias volna, ízléstelen volna. Elengedem kezét.

Egymásra bámulunk mind a ketten, csodálkozva. De én se látok. Vak vagyok az izgalomtól.

- Hát haza tetszett jönni? - kezdi.

Úgy kérdezi ezt, mintha negyven éve, hogy nem találkoztunk, először járnék itthon, s egyenesen a világ végéről érkeznek ide, az ős kútforrás, a célhoz.

- Haza - feleltem.

- Ó - sopánkodik -, ó, ó - s ezzel az egyetlen magánhangzóval, ezzel az egyetlen betűvel hiánytalanul fejezi ki, hogy mit érez ő, és mit érzek én, mindazt, ami történt vele és velem: az élet csodálatos, borzalmas zűrzavarát.

Ehhez nem is lehet semmit se hozzátenni. Akármi csak kisebbitené, ellapítaná. Mit válaszoljak? Nézem alázatos fejét, melyet még egyre ingat. „Ó, ó,” - mint valami óriási költő, aki valami rövid versbe tömörít minden ámulatot, fájdalmat és emlékezést, valami furcsa és kezdetleges hangjátékban.

Fekete ruhája kopott, de nem rongyos. Öreg, nagy szemű olvasó hever ölében. Mellette bádogtálka, az alamizsna számára, üresen.

Előkotorászom erszényemet. Azt a kevés ércpénzt, mely benne van, odaöntöm a bádogtálkára. Egy pillanatig tétovázom, ne dobjam-e neki a bugyellárist is, de eszembe jut, hogy az erszény, még ha üres is, a pénzgyűjtés jelképe, csak azoknak való, akiknek van mint tartogatniok benne: koldusoknak gúny. Visszadugom zsebembe. Álldogálok, kicsit zavartan. Egyszerre - köszönés és búcsú nélkül - sarkon fordulok, otthagynom.

Sietek a templomtéren, szaladok. Esőköpenyemet ráncigálja a vad tavaszi szél.

Anyám sokára ér utol.

- Miért futottál el? - kérdezi, de nem vár rá feleletet, hiszen tudja, hogy miért futottam el. - Szegény - szól gyorsan.

- Szegény - visszhangozom.

Ballagunk hazafelé.

- Fánika, Fánika - mondja anyám. - Jó kislány volt. Szorgalmas, iparkodó kislány. Tizenhárom éves korában szegődött hozzám. Csantavérről került be a városba. Ő dajkált mindhármótokat. Téged, öcséd, húgod. Hat évig szolgált nálam. Az utolsó évben, nyáron, hazakéredzkedett aratásra. Ősszel nem jött vissza. Férjhez ment. Ura meghalt - úgy hallom -, a háborúban esett el. Aztán Fánika egyszerre csak ott ült a templom előtt, vakon.

Anyám tart szóval.

- Te nem emlékszel rá? - vallat.

- De - mondom -, emlékszem. Piros kendője volt. Egy délután fölemelt karjára, az ablakhoz vitt, s a ködös kertben a fenyvesek és kaktuszok között megmutatta a Bubust. Télen pedig, ha a szobába jött, mindig behozta magával a jó szagú hideget, a havat, a friss éjszakát, a kendőjén - tudod -, azon a horgolt piros kendőjén. Csillogott rajta a zúzvara, s a meleg szobában lassan vizes csöppekben olvadt szét. Erre emlékszem.

De másra is emlékszem.

Egyszer szüleim temetésre mentek, és Fánikára bíztak bennünket. Abba a kis asztalpadba telepedtünk mindnyájan, mely lenn egy állványkával két szemben levő padot fogott egybe s a padok között egy asztalkát. Fánika is belefért ide, mert vékonyka volt. Én melléje húzódtam. „Írók”-t játszottunk, iskolát. Embereket rajzoltunk óriási fejjel, hegyes pocakkal, gyufaszál-lábakkal, s apám színes írónjaival színeztük ki. Valósággal belevadultunk a játékba. Folyton firkáltunk, folyton szaggattuk-tépdestük a papirosokat, mikor széthasítottuk, úgy sikítottak, hogy kacagtunk. Megrészegültünk az alkotástól és a rombolástól. Köröttünk vastag rétegben csörögtek a papírok, mint ősszel az avar. De még mindig írtunk. Fánika vezette kezemet. Jólesett, hogy kezemen pihent az ő érdes, s mégis csiklandós keze. Ekkor éreztem először -

még hatéves se voltam -, milyen csodálatos forróság áradhat egy másik kézből. Mihelyt levette kezét a kezemről, nyafogtam, utánakaptam, s karjára hajtottam fejemet. Így üldögéltem szoknyája mellé bújva, míg be nem sötétedett. Amikor pedig hirtelen fölkel, rimánkodtam, hogy maradjon még, de ő nem maradt. Kiment a konyhába, behozta kávékat, meggyújtotta az olajlámpát. Színes rajzok, széttépett papírlapok, a délután megsemmisült örömei között hunyorogtam a lámpa fényében. Nem ittam meg a kávémat. Azt mondtam, fáj a fejem.

Sokat gondoltam erre azóta. De senkinek se meséltem el. Anyámnak se mesélem el.

Csak ezt kérdezem tőle, hogy beszéljek valamit, mert már megint sokáig hallgattam:

- Mondd, megvan még a mi asztalpadunk?

- Ja - szól anyám -, az a kis, barnára festett asztalpadotok, amelyikben annyit ültetek valaha? Nincs meg, fiam. Sokáig fenn állt a padláson. Még háború előtt is láttam. De egyszerre eltűnt. Lehet, hogy föltüzelték, amikor nem volt fánk. Vagy költözködés közben vészett el? Isten tudja.

Megyünk-megyünk, szóltanul.

Amikor befordulunk a jegenyesorba, anyám, aki mint jó gazdasszony, bizonyára bosszankodik emiatt, hangosan folytatta magánbeszédét, melyet addig némán szöhetett lelkében:

- Tudod, fiam, az ember hiába vigyáz, hiába zár mindent. Előbb-utóbb minden elkallódik.

1932

A KULCS

Egy tízéves kisfiú odalépett a kapushoz.

- Hol van, kérem, az illetékosztály?

- Harmadik emelet, 578.

- Köszönöm szépen - mondta a kisfiú.

Nekivágott a rengeteg épületnek, mely kongó folyosóival, zord, penészes boltozataival úgy terjengett körötte, mint ismeretlen világ. Iramodott a különböző lépcsőkön, hármásával hágva a fokokat. Fölért a harmadik emeletre.

Itt ide-oda bolyongott. Nem találta az 578. ajtót. A számozás 411-ig haladt, aztán elakadt, s hiába járta végig a folyosót többször is, az 578. ajtónak nem volt se híre, se hamva.

Amikor már percekig tévedezett, szembe jött vele egy testes, őszbe csavarodott öregúr, iratokkal hóna alatt.

A kisfiú tisztességtudóan leemelte sipkáját.

- Kezét csókolom, Szász bácsi. Nem tetszik megismerni? Takács Pista vagyok.

- Pista - ámuldozott az öregúr -, jaj, de megnőttél, Pista. Hát te mi járatban vagy itt, Pista?

- Édesapámat keresem.

- No várj - szólt az öregúr. - Majd odavezetlek.

Az öregúr megindult lassan, súlyos elefántlépteivel. A fiúcska hajadonfőtt követte, s oldalról rásandított, kíváncsian. Szász bácsi gondokba merülve ballagott. Többé egy árva szót se szólt.

Ő is a 411. ajtóig ment, de ott benyitott, áthaladt egy irodán, ahol álló-íróasztalnál hivatalnokok körmöltek, fölrántott egy ajtót, lefelé botorkált három rozoga falépcsőn, egy fából eszkábált, homályos, villanyal világított átjáróra ért, mely a törzsepületet az új épületszárnnyal ragasztotta össze, s ezen a hosszú, poros, döngő átjárón bandukolt sokáig, mintha a világ végére igyekeznék, majd miután fölmászott három rozoga falépcsőn, kijutott egy szűkebb, de tisztább és világosabb folyosóra. Ennek végén egy ajtóra mutatott, mely szemöldökfáján három számot viselt: 576., 577., 578.

- Itt van - mondta. - Szervusz.

Pista megvárta, míg eltűnik szeme elől szótlan, de készséges kalauza, aki elefántlépteivel visszafelé gurult azon a végeérhetetlennek tetsző úton, melyet az imént együtt tettek meg.

Aztán szemügyre vette magát egy nyitott ablak üvegén. Nyálazta tenyerét, simította vele szőke haját. Harisnyája lógott, nem takarta el a rövid nadrág, ezért harisnyáját fölfelé húzogatta, nadrágját lefelé. Harisnyája egy helyütt foltos is volt, egy helyütt lyukas. Cipője pedig poros. Ezt zsebkendőjével törülgette.

Még nem járt itt. A hivatalról sokat hallott. Apja mindig ezt hajtogatta: „a hivatal, a hivatal, a hivatal”. Anyja is: „szegény apád a hivatalban, a hivatalból, a hivatalért”. A Hivatal úgy vette körül, mint holmi rejtélyes, mindenütt jelenlevő, ünnepélyes, szigorú, fényes és megközelíthetetlen valóság. De eddig nem látta. Semmiféle ürügyön nem juthatott ide, mert apja minden próbálkozása elől kitért, nem szerette, ha ott zaklatják, azon a véleményen volt, hogy „nem

gyermeknek való”, és „ami nem gyermeknek való, az nem gyermeknek való”. Vele különben se lehetett tréfázni.

Izgatottan nyitott be az 576., 577. és 578. ajtón.

Egy teremben ember ember hátán szorongott, várakozók nyája, s hátul a farács mögött hivatalnokok görnyedeztek, bezárva, mint a rabok. Pista nyújtogatta a nyakát. Jobbra egy kisebb szoba volt, melynek ajtaját nyitva hagyták. Ide lépett be.

- Takács István urat keresem - fordult egy fiatalemberhez, aki tízóraizott.

- Balra - utasította a fiatalember, s anélkül hogy rátekintene, beleharapott kolbászába.

Pista a terem tömegén átfurakodva, a bal szobába tartott, mely pontról pontra hasonlított az előbbihez.

Itt egy nagy íróasztalt látott. Annál se apja ült, hanem egy nyakig kopasz úr. De már megismerte apja szőke-deres haját, izmos tarkóját. Háttal ült neki, egy falhoz támaszkodott kis íróasztalnál, a sarokban.

Lábujjhegyen közeledett feléje. Az íróasztalnál nem tudott tovább jutni a könyvek fölpolcozott halmától. Mélyen meghajolt. Apja nem vette észre. Zavarában köhögött.

- Kezedet csókolom, édesapa.

- Mit akarsz? - kérdezte Takács.

- Anya küldött.

- Miért?

- A kulcsért.

- Miféle kulcsért?

- A kamrakulcsért. Azt hiszi, magaddal hoztad, tévedésből.

- Mindig zavartok - fakadt ki Takács, és fölkelt.

Turkált a zsebeiben. Az asztalra csapott egy cigarettatárcát, egy papírba csomagolt vajaszömlét, egy szemüvegtokot, egy jegyzőkönyvet meg egy zsebkendőt.

- Nincs - állapította meg dühösen -, nincs. Keressétek otthon.

Pista lesütötte szemét. Az íróasztalt nézte, a kis, nyomorék, hektikás íróasztalt. Nagyobbnak képzelte. Legalább akkorának, mint a másikat, amelyiknél a kopasz írt.

Takács egymás után forgatta ki zsebeit is, s közben, hogy haragját hűtse, pirongatta fiát.

- Aztán hogy jössz ide, tisztességes emberek közé? Csupa piszok vagy. Meg se mosdottál. A cipőd, a harisnyád. Mint egy csavargó. Nem szégyelled magad?

- Ez a fiad? - kérdezte a kopasz.

- Az - dörmögött Takács. - Haszontalan. Mindig kódorog. A labdán jár az esze, nem a könyvön.

- De most szünidő van - jegyezte meg a kopasz. - Vagy tán megbukott?

- Majdnem - sóhajtott Takács.

Ekkor a nadrárgzsebéből a padlóra hullt a kamrakulcs.

- Ott van - szólt Takács.

Pista a kulcs után ugrott, fölemelte, s indult.

Künn azonban, a teremben, egyszerre többen kiáltották:

- Takács, Takács.

Olyan izgalom támadt, mintha tűz ütött volna ki. Sokan megjelentek az ajtóban is, s a csoportban végre feltűnt az izgalom okozója és magja: egy fürge, incifinci úr.

Takács, aki éppen visszadugdosta kifordított zsebeit, a földig bókolt.

- Parancsoljon, méltóságos uram.

A kis ideges emberke átnyújtott neki egy papírlapot, melyre kék írónnal néhány szám volt írva.

- Takács - rendelkezett -, gyorsan hozza át nekem ezeket az iktatóból.

- Azonnal, méltóságos uram - olvadozott Takács.

Máris rohant úgy, ahogy volt, kalap nélkül.

A szobában csönd volt. Az a csoport, mely a főnököt idáig kísérte, mint testőrsége, szétoszlott. Mindenki buzgón dolgozott.

A főnök le-föl sétált csikorgó gomboscipőjében. Várta vissza Takácsot, az okmányokat az iktatóból. Unalmában egy képet nézegetett a falon. Fölvett egy könyvet az állványról, kinyitotta, nagy zajjal visszadobta. Érzett, hogy itt ő a házigazda, az úr.

Pista, aki a főnök érkezésekor a zűrzavarban nem tudott kijutni az ajtón, itt rekedt. Egy darabig az íróasztal mellé lapult, majd letelepedett az ott púposodó könyvhalomra, s harangozott lábaival.

Figyelte a főnököt.

Ez az apró emberke egy furcsa madárhoz hasonlított. Mozgékony orrán erősen villogott a csíptető. Kis feje volt, középpüti elválasztott, gyér ezüsthajjal. Kezeit összedörzsölte, s ekkor száraz, idegesítő, érdes hang hallatszott, mint amikor üvegpapírral sikálnak valamit.

Egyszerre megállt a kopasz íróasztala előtt, s ezt kérdezte:

- Ki itt ez a gyerek?

- Takács kartárs fia - felelte a kopasz.

A főnök hallgatott. Tovább folytatta sétáját. Amikor Pista elé ért, megszólította:

- Hogy hívnak?

- Takács Istvánnak - felelte csengő hangon és bátran Pista, aki már talpra ugrott, s feszesen kihúzta magát.

- Hányadikba jársz?

- Második gimnáziumba.

- Milyen a bizonyítvány?

- Nem valami fényes.

- Hogyhogy?

- Van egy elégséges is.

- Miből?

- Latinból.
- És a többi?
- Jeles. De van egy jó is. Számtanból.
- Mi akarsz lenni?
- Még nem tudom - mondta Pista szünet után, vállát vonogatva, szemérmesen.
- No mégis?
- Repülő - vallotta be Pista, halkán.
- Repülő? - kérdezte a főnök hangosan és csodálkozva. - Miért éppen repülő?

Pista válaszolni készült erre a nagy és nehéz kérdésre, amikor lélekszakadva jött vissza apja. Fakó homloka verejtékezett. Néhány, zsineggel összekötött ívet nyújtott át a főnöknek:

- Méltóztassék parancsolni.
- Köszönöm - szólt a főnök, de nem rá tekintett, hanem erre a lelkes, piros arcú kisfiúra. - Elbeszélgettünk a fiával - újságolta Takácsnak, mosolyogva. - Kedves, értelmes fiúcska. Úgy látszik, jó tanuló is.
- Igen, méltóságos uram - lelkesedett Takács -, iparkodó, szorgalmas gyermek - és fiára pillantott. - Most siess haza, fiacskám, édesanyád vár - és átölelte, megcsókolta. - Szervusz, Pistukám.

Pista fülig vörösödött, meghajolt mindenki előtt, de előbb édesapja előtt, s már ment visszafelé a hosszú úton, az új épületszárnyon, a homályos átjárón, a zezugos folyosókon, a kanyargó lépcsőkön. „Pistukám” - tűnődött. Miért hívott így? Otthon sohasem nevez így. Aztán arra gondolt, hogy az íróasztala a falnál áll, egész hátul, a sarokban, s olyan kicsike, de azért nagy, nagyobb, mint a főnök, legalább egy fejjel nagyobb.

Ezek a gondolatok összekuszálódtak. Arca és füle égett. Szorongatta izzadt kezében a kulcsot. Boldog volt, zavart, nyugtalan és riadt. Amint ment, ment azon a döngő átjárón, a sóhajok hídján, ajtókat nyitogatva és csukogatva, eltévedt. Egy negyedóra telt, míg kiért a széles főlépcsőre, s megpillantotta a főkaput a tűző, nyári napfényben, s a kapus aranypaszományos sapkáját.

A kapus megállította.

- Mi az, kisfiú, te sírsz? Ki bántott téged? - vallatta.
- Senki - szipogta, és az utcára szaladt.

A sarkon megtörölte könnyektől csorgó arcát. Aztán szaladt-szaladt, a kulccsal a kezében, hazáig.

1932

LIDIKE

Lidike, lásd, eszembe jutottál. Már legalább harminc éve nem gondoltam rád. De most, hogy éjszakánként fölbredek, és nem bírok elaludni - még a legerősebb altatókkal sem -, sok minden eszembe jut. Te is eszembe jutottál.

Fekete kislány volt, olajosbarna bőrű és szeplős. Szerettem őt. Talán azért, mert olyan érdekes szeplők virágoztak orra körül. Egy hat-hét éves gyermek szerelme kiismerhetetlen. Akárcsak egy hatvan-hetven éves aggastyán szerelme, vagy egy húsz-harminc éves fiatalember szerelme. Hát egy negyven-ötven éves férfi szerelme? Az is éppily kiismerhetetlen.

Kába, buta nyári délutánokon, amikor otthon minden álmos, unalmas volt, kirohantam udvarunkba, a kertbe, a tűlevelű fenyők alá, a dupla petúniák közé, s nem törődve azzal, hogy rám másztak a különböző bogarak és csuklómat bizsergették a hangyák, hasra feküdtem a földön, szemem lehunytam, s ábrándoztam órála. Havas tájakon bolyongtunk ilyenkor. Télikabátunk zsebében - ebben a meleg, sötét, titokzatos zugban - szorongattuk egymás kezét. Olykor feléje hajoltam. Bámultam olajos, szeplős bőrét. Aztán megkerestem a száját is, izgató szájacskáját, mely a hidegtől megcserepedett és fölrepedezett, s gyorsan megragadtam a szájjammal.

Télen, hóhullásos estéken másképp ábrándoztam. Hamar megtanultam a leckémet, hamar megvacsoráztam, s fáradságot hazudva, előbb bújtam ágyba, mint egyébkor. Ott folytattam ezt az eleven, mindig megújuló, sohasem ellaposodó regényt. Akkor rendszerint forró júliusi verőfényben láttam őt, könnyű ruhácskát viselt, simogattam langyos karját, magam emeltem rá a hintánk szűk deszkájára, én melléje telepedtem, s a köteleket és egymást kéjesen ölelve hajtottunk fölfelé, röptünk az ég örvénylő kékségébe, lábunkat magasra tartva, egészen a csillagokig.

Már hosszú-hosszú hónapokig tartott ez a tilalmas és „bűnös” viszony.

Egy hat-hét éves fiúcskánál nincs tapintatosabb szerelmes. Minthogy szerelme belül izzik, féhéren és tisztán, mint a kétezer fokra hevített porcelánégető-kemence, s attól tart, hogy ezt mindenki észreveszi, állandóan azon mesterkedik, hogy ezt senki se vegye észre. Általában félszeg és bátortalan mindenkivel. De különösen ügyel arra, hogy imádottjával még félszegebb és bátortalanabb legyen. Ha például az utcán pillantja meg, elfordítja fejét, és lehetőleg nem köszön neki. Ha egy szobában találkozik vele, valami társaságban, nyomban kimegy onnan, félreül egy sarokba, és olvasni kezd. Így aztán el is éri, hogy szerelméről csakugyan senki se tud. Legkevésbé az, akire vonatkozik.

Én is hasonlóan cselekedtem.

Lidikével mégis összehozott a „sors”, illetve a tánciskola. Egy őszön engem is beírtak oda. A táncmester - tagbaszakadt, göndör hajú arslán volt, aki egyszerre hasonlított egy jól fizetett, már hízni kezdő hősszerelmeshez meg egy mindenben csalódott, kopott cigányprímáshoz - megtanított bennünket, mivel tartozunk az illetnek és udvariasságnak, hogy kell meghajolni, sarkon fordulni, bokázni, hogy kell a „hölgylány”-et táncra kérni egy kis, alig észrevehető mosollyal és egy kis bájos főbólintással, hogy kell fogni a táncosnő kezét, oly könnyedén, mint egy elröppenő lepkét, hogy kell átkarolni derekát, erősen, biztosan, világfiasan, de mégis tisztelettel, vagyis mindenre megtanított, ami jobb társaságokban vonzóvá és kellemessé tehet bennünket. De megtanított a keringőre, mazurkára is, az akkori divatos táncokra.

Lidikével gyakran táncoltam, de nem többször, mint a többi lányokkal. A nőválaszok alkalmával ő is föl-fölkért engem, de nem többször, mint a többi lányok. Váltig csodálkoztam is azon, hogy „mennyire elfelejtett mindent”. Hűtlennek tartottam, kacérnak, kegyetlennek, mint Jókai „jégkeblű delnői”-t.

Karácsony táján már a táncvizsgára készültünk.

Egy este a lányok külön gyakorolták a francia négyest. Én egy aranyozott tükör mellett ültem egy díszpálma árnyékában. Figyeltem a tánc alakzatait. A táncmester olykor harsányan rikkantott: *Été, Chaine anglaise. Hölgyek kettővel előre.* S amíg a színes forgatag bonyolódott-gombolyodott, amíg a „hölgyek” és „urak” egymástól elszakadva, illedelmesen, de magukat kelletően lengették a muzsika fuvalmában, amíg az angol lánc megkötődött, s a táncolók a karokból-kezekből font élő kapukon és élő boltíveken át mosolyogva bújócskáztak, én mindig csak Lidikét lestem, kinek az este egy vihogó, szöszske lány volt a párja, közönyt és unalmat tettetve, többnyire a csillárra meredve, mindig-mindig csak az ő arcát kerestem az arcok semmitmondó sokadalmában, az ő komoly, imádott arcát, mely majd eltűnt és távolodott, majd fölbukkant ünnepélyesen, s lassan libegve közeledett felém a lámpafényes levegőben.

Egyszerre csak egy kezét éreztem a vállamon. Fölugrottam és meghajoltam. Egy felnőtt volt, egy férfi, Lidike édesapja, aki tűzbiztosítási hivatalnok volt, s mindig fehér mellényt viselt, olyan vakítóan fehér, gyönyörű atlaszmellényt, melyet csak régen, valamikor a békében viseltek vidéki úriemberek, akik tűzbiztosítással is foglalkoztak. Nem tudom, messzebről jött-e oda hozzám, vagy már régebben ott álldogált mellettem, a francia négyest szemlélve, de most mellettem állt, vállamra tette kezét, és megszólított. Családjaink ismerték egymást. Ő is ismert engem. Egyszerűen, minden teketória nélkül megkért, hogy a tánciskola után majd kísérem haza Lidikét, ő nem várhatja meg, el kell mennie valahova.

Lidikéért esténként vagy ő jött el, vagy a felesége. Énértem akkoriban már nem jött senki. Harmadik elemibe jártam. Önálló férfi voltam.

Ez a megbízatás olyan boldoggá tett, hogy majdnem elájultam. Kimentem a folyosóra. A jégvirágos ablakra tapasztottam arcom. Künn fagyos éjszaka volt. A tiszta, hideg ég úgy csillogott, mint az üveg.

Elgondoltam, hogy ebben a kristályos, friss éjszakában majd kettesben megyünk Lidikével - úgy, amint elképzeltem -, csak megyünk-megyünk azokon az elhagyatott utcákon, melyeken annyit ténferegtem egyedül, reá várakozva, sokáig csak megyünk-megyünk, talán félóraig is, mert messze laktak, a honvédkaszárnyán túl, az edénypiac környékén. Aztán sok mindenre gondoltam. Boldogságom azonban nem volt zavartalan. Már mindjárt az első másodpercben, amikor az apja közölte velem megtisztelő és döbbenetes kívánságát, fölnyilallt bennem a gyanú, hogy miért engem kér meg erre, a sok fiú közül miért éppen engem. Talán sejt valamit? Ez undorító volna. Undorító volna, émelyítő és elviselhetetlen volna, hogy a család beleavatkozzék ebbe az ügybe, hogy beleártsa magát az én személyes ügyembe akárki, egy ember, az apa, az ő apja, aki melleleg éppen olyan fekete volt, mint a leánya, s egy kicsit szeplős is. Vagy talán egyenesen gúnyolni akart ezzel, próbára tenni, lépre csalni, megcsúfolni, s végül kinevetni? Ez szörnyű volna. Nem kis fejtörést okozott nekem az is, hogy miről beszélgetek majd Lidikével ezen a mégiscsak túlon túl hosszú úton. Már sok mindent tudtam ekkoriban, vadállatokról és vad népekről is, de attól tartottam, hogy ezek esetleg nem érdeklik őt. Szívem hangosan kalimpált.

Így hanyódtam boldogság és zavar között, s közben be-benéztem a táncterembe, és ki-kinéztem a folyosóra.

Egy ízben, amikor megint a folyósóra szédültem, hogy ott a hidegben hűtsem lázamat, tisztázam egyre kuszább gondolataimat és bátorságot szerezzek a nagy vállalkozásra, hirtelen a ruhatárba siettem, kivettem kabátom, kalapom, és - se szó, se beszéd - egyedül vágattam haza, mintha valami üldözne. Megszöktem.

Hogy miért tettem ezt? Millió gyönyörű, ostoba, megható és bölcs ok miatt, melyet tüzetesen sohase részleteztem. Most se tudnám részletezni. Elég az hozzá, illetlenül, lovagiatlanul, bután viselkedtem. Lidike, szegény, azon az éjszakán maga bandukolt haza, s reszketett a harapós parasztkuvaszoktól, melyektől én egyébként még jobban reszkettem. Édesapja másnap szemrehányást is tett miatta az én édesapámnak. Otthon megszidtak. Majd fölmart a szégyen.

Utána tüzös mandulalobot kaptam, nem is mentem többé tánciskolába. Így ért véget az „ügy”. Lidikével „szakítottam”.

De még évek múlva is elpirultam, valahányszor rágondoltam. Később már csak homályosan sajgott az egész. Most először életemben merem bevallani magamnak, mennyire fáj - mert még mindig fáj -, hogy azon az éjszakán nem kísértem haza Lidikét.

Hajnal felé, amikor ablakomat már a szeptemberi virradat szürkíti és hallom a szemetesekocsi zörgését, azon töprengök, hogy kellene valami hivatalt, valami intézményt létesíteni, mely itt vagy a másvilágon valahogy elintézi az ilyen elintézetlen ügyeket, s némi elégtételt, kárpótlást szolgáltat nekünk.

Mit szólsz ehhez, Lidike? Mondd, hol vagy? Élsz-e még?

1932

PÉTER

Feküdt az uszoda parti fövényén.

Mellette a víz, a medence óriás márványcsészéjében, mint a zöld tinta. Fölötte pedig az ég kék, kék és kék, semmihez se hasonlítható.

Ezzel a három színnel játszadozott: a zölddel, a sárgával meg a kékkel. Hol az egyikből csipentett valamit, hol a másikból. Elkalandozott az ég örvénylő messzeségébe, míg bele nem szédült, aztán lesiklott a vízre, majd visszatért a homokra, s szemlélgette ott a napozókat, a fürdőruhákat, egy gyermeket, aki gumikrokodilusán nyargalt, a zsidongó, nyári képet, melyet a déli verőfény aranymártása öntött le.

Még pihegett az úszástól. Fiatal szíve hevesen s egyre csöndesebben dobogott. Fáradt volt, és boldog. El is álmosodott. Amit látott és érzett, lassanként valami cifra gombolyaggá bonyolódott.

Ebből a félszenderéből egyszerre fölriadt. Valaki elhaladt mellette. Halkan haladt el, mint aki mezítláb lépked a homokon, de a közvetlen közelében, szinte a fejénél. Erre fölemelte fejét. Két meztelen női lábat látott.

A nő már a medence pereméhez ért. Lábát belemártotta az átlátszó, zöld vízbe. A legfelső lépcsőfokon állott, ahol a víz csak bokájáig lepte el.

Péter felkönyökölt. Feléje fordította naptól lángoló arcát. Nézte őt, de nem tudta, hogy nézi. Gondolkozott felőle, de nem tudta, hogy gondolkodik.

A nő kék fürdőruhát viselt, és ezüst úszósapkát. „Mint Diana - gondolta Péter, aki tizenhét éves volt, és ebben az évben rakta le a vizsgát a hetedik gimnáziumból. - Mint Diana, ezüst sisakban”.

A nőnek nyílt arca volt, széles és nyugodt, akár annak a kegyetlen, szűzies istennőnek, aki annak idején szarvassá változtatta Actaeont, s vadászkutyáival tépette szét, mert megleste őt, amikor nimfáival fürdött.

„Szakasztott olyan - gondolta Péter -, Firenzében, vagy hol is? láttam egy képet *A fürdő Diana*. Fehér és izmos. De idősebb nálam. Sokkal idősebb. Legalább két-három évvel idősebb lehet.”

A nő még mindig a legfelső lépcsőfokon állt, mozdulatlanul, egyenesen. A vízre meredt.

„*Illa pharetram Fert umero gradiensque deas supereminet omnes*” - gondolta Péter. Vergilius hexametereit idézve az *Aeneis*-ből, az „első könyv”-ből.

Most a nő a medencébe vetette magát. Úszni kezdett, szép, szabályos mellúszással. Péter fölkel. Egy darabig figyelte, hogy bukkan ki a hullámok közül az ezüst sapka. Aztán egy gyors fejessel utána iramodott.

Hamar utolérte őt, el is hagyta, szembefordult vele, s a vízben többször találkoztak. A nő csak úszott, komolyan. Rá se hederített.

„Jól úszik - gondolta Péter. - Ha elájulna és fuldokolni kezdene, kimenteném. Jobb karommal átölelném, és bal karommal tempóznék. Mi az nekem? Letenném a homokra. Ott várakoznék, amíg magához nem tért. Végül rám emelné tekintetét. Meg is köszönné. Nincs mit, mondanám neki, s otthagynám. De - sajnos - jól úszik.”

Nemcsak jól úszott, hanem egyenletesen és kitartóan is. Négyszer-ötször szelte át a medence vizét. Akkor kiment. A napóra elé feküdt.

Péter nem mindjárt követte. Néhány percig a vízben maradt, hogy nagyon gyanússá ne váljék. Aztán ő is a napóra elé heveredett. Tíz méterre tőle, hogy nagyon gyanússá ne váljék.

Bámulta édes, vízgyöngyös arcát, a karjait, a lábait, melyeken kvarckristályok csillogtak, mint apró tükörszilánkok. A nő állandóan húnynya tartotta szemét. Átadta magát a fénynek, a melegnek. A nap felé fordult. Azzal udvaroltatott. A nap pedig, mint egy öreg, de még mindig izzó gavallér, hajlott kora - sok-sok ezer éve - ellenére is derekasan teljesítette kötelességét: körülcirógatta, azonmód - a vizes fürdőruhájában - a karjába vette őt, lecsókolta arcáról a vízgyöngyöket, s olyan forróságot gyullasztott benne, hogy arca kipirult és tüzelt.

„Nem érdemes - gondolta Péter. - Észre se vesz. Már egy órája lógok itt. Talán asszony? Lehetséges. Bár nem látom ujján a karikagyűrűt. Diana, Diana. Gőgös, gyönyörű. *Deas supereminet omnes.*”

Megvetése jeléül hátat fordított a nőnek. Ő is behunyta szemét, hogy semmit se lásson. Csak az uszoda zaját hallotta: vízlocsogást, egy rikkanást, egy kacajt, fürdőzők csiripelését.

Hirtelen más zajt is hallott. Valami vad és harsány zenebonát. Többen egyszerre kiabáltak, mindig izgatottabban. „Mi történt? - gondolta Péter. - A vízbe fulladt valaki? Vagy meggyilkoltak valakit? Akkor szoktak így kiabálni.”

Talpra ugrott, és szaladni kezdett. Nem messze tőle egy csoport állott. Hét-nyolc fekete hajú fiatalember, s középuitt egy köpcös, harmincöt-negyvenéves úr, szintén fekete hajú.

Alig ért közelükbe, a köpcös úr mind a két karját feléje tárta:

- *Parlate italiano?*

- *Sissignore* - mondta Péter -, *Un pochino* - s máris rácafolt állítására, mert a legfolyékonyabb olaszszággal ajánlotta föl szolgálatát.

Erre a lárma diadalordítássá változott. Valamennyien hahotáztak, és fasiszta módon üdvözölték.

Péter ekkor már tudta, hogy senki se fulladt vízbe, és senkit se gyilkoltak meg. Ezek egyszerűen olaszok, a Dél boldog, szabad, hangos gyermekei.

Azt akarták megértetni a kabinossal, hogy a köpcös úr valahol elvesztette kulcsát, s arra kérték, nyissa ki a kabint, ők szavatolnak idősebb barátjukért, jó borravalót adnak neki. *Una buona mancia*. A kabinos ezt nem értette meg.

Ennélfogva egyre magasabbra emelték csengő, pompás tenor hangjukat.

Utolsó pillanatban szabadítóként érkezett Péter. Ő az ügyet egykettőre elintézte. Az olaszok összevissza ölelték tolmácsukat, néhányan meg is csókolták, nem győzték csodálni nyelvtudását, kérdezték is, hol tanult meg ily kitűnően olaszul. Kiderült, hogy ez a szép, kedves fiú a nyáron Perugiában a szünidei tanfolyamot végezte, s kitüntetéssel vizsgázott.

Mindnyájan hálálkodtak, de különösen a köpcös úr. Az be is mutatkozott. Varese kereskedő volt - cipőkereskedő -, s lelkére kötötte, hogyha Itáliában jár, okvetlenül látogassa meg.

- *A rivederla!* - kiáltozott utána, miután Péter már elköszönt, és messze haladt. - *Grazie mille, Signore! A rivederci in Italia! Obligatorissimo!* - és tisztelgett római üdvözlésre lendített karjával.

Péter visszaballagott a napóra elé. A nő már nem volt ott. Csak teste gödrét vélte fölismerni a homokban. Oda leült. Kereste az ezüst sapkát a vízen. Sehol se látta. Pedig a medencét is körüljárta. Úgy látszik, elment.

Ő is kabinjába sietett, s felöltözködött. Otthon kettőkor ebédelnek.

Ment-ment a parkban, a nyírott gyöpanyák és bokrok között szórakozottan lóbázva még nedves fürdőruháját. Amikor egy árnyas fasorba csapott, valaki lázasan integetett feléje.

- *Ah, che piacere, Signore!*

Az olasz volt. Ő ismerte meg Pétert, Péter is megismerte. A varesei kereskedő volt.

- *Scusatemi, in grazia* - mentegetődzött. - *Sono proprio dolente d'importunarvi* - és mosolygott, furcsán mosolygott. Péter eleinte nem értette a helyzetet. Később vette észre, hogy az olasz nincs egyedül.

Egy nő állott vele szemben, aki kissé félrefordult, és a földre tekintett. - *Voi mi fareste un grandissimo favore?* - kérdezte az olasz Pétertől.

Aztán előadta, milliomszor bocsánatot kérve, hogy ezzel a bájos hölgyel szeretne valamit közölni, de végtelen sajnálatára nem beszéli a gyönyörű magyar nyelvet, a bájos hölgy pedig nem beszéli a gyönyörű olasz nyelvet. Vajon megkérheti-e barátját arra a nagy-nagy szívességre, hogy tolmácsolja néhány mondatát?

- *Sono dispostissimo a servirvi* - válaszolt Péter hibátlanul. Amíg leemelte kalapját, rápillantott a nőre. Csíkos selyemruhát hordott, s fején félrecsapva egy szalagsipkát. Nem volt olyan klasszikusan szép, mint az uszodában. Más volt. Igénytelenebb volt és jelentéktelenebb. De azért megismerte.

A nő még mindig a földre tekintett. Most azonban már látni lehetett, hogy ő is mosolyog, és ő is igen zavart. Péter híven, de csodálatra méltó tapintattal - személytelenül - fordította le a kereskedő első kérdését: - Mikor lehetne, kérem, találkozni?

- Úgy hét felé - felelte a nő a levegőbe.

- *Vi rendo millegrazie* - hajlongott a kereskedő a nő felé. - *Dunque alle sette.*

- Hol? - tolmácsolta Péter a kereskedő második kérdését.

- Talán itt valahol. Talán ebben a cukrászdában - felelt a nő a fáknek, a semminek.

- *Benissimo. Siamo intesi.*

Péter többé nem nézett a nőre. A nő se nézett rá. Egyetlenegyszer sem.

A kereskedő azonban sokáig szorongatta kezét. Így áradozott az ő ékesszóló, kerekded, latin nyelvén:

- *Signore, m'avete reso uno di quei servigili che non si dimenticano mai.*

Péter, mint aki elvégezte föladatát, indult. Szaporázta lépteit, hogy mennél előbb villamosra szálljon. Szeretett volna hátratekinteni. De nem tette. Csak füttyült. Hegyesen és élesen. Belefüttyült a nyári égbe.

„Milyen szánalmasak is azok, akik csak egy nyelvet beszélnek - gondolta Péter. - Én már két idegen nyelvet tudok, meglehetősen: az olaszt és a németet. Érettségi után angolul is meg fogok tanulni. Szóval, este hétkor találkoznak ebben a cukrászdában. Nevetséges. Milyen nyelven fognak társalogni?”

Ebédidő lévén, megrohamozták a villamosokat. Csak künn, a zsúfolt tornácon kapott helyet. Ott dülöngélt, lógott egy szíjon.

„Alapjában véve kedves ember - gondolta Péter. - Kedves és udvarias. Hányszor megköszönte. Ha Varesébe vetődöm, esetleg meg is látogatom. De Ő nem köszönte meg. Még meg se köszönte. Legalább megköszönhette volna.”

1932

A MÉLTÓSÁGOS ÚR HASA

A méltóságos úr fürödni indult.

Fehér betétes félcipő volt rajta, pezsgőszín harisnya, nyersselyem ruha. Frissen lépegetett, s szagolgatta a reggeli levegőt. Úgy érezte, boldog és fiatal.

Miért is ne volna fiatal? Hiszen még alig ötvenéves azaz: tavaly múlt ötven -, de hát mit számít ez? Ki mondaná, hogy ennyi?

Kétségtelen, hogy ezen a regényes, méla balatoni fürdőhelyen pár hét alatt fölpezsdült. Arca lesült, s ez férfiasabbá tette. Izmai, melyekkel otthon édeskeveset törődött, feszültek az úszástól. Ha lehunyta szemét, azt képzelte, hogy ahhoz a dél-amerikai mozisínészhez hasonlít, akit évekkal ezelőtt látott egy kalandorszerepben.

Amint haladt kidüllesztett mellel a porondolt utakon, a tó már feléje küldte lanyha leheletét. Mélyeket lélegzett. Körötte fák alatt pöttyös árnyékban reggeliztek. Kedves asszonyok jöttek le a szállókból pongyolákban, az álomtól kövéren és durcásan, s letelepedtek övéik közé, a tej és kávé ősi családiasságába. A leányok olyanok voltak, mint a harmatos rózsák. Úszósapkát vittek, s kacajuk végigtrillázott a levegőn.

Mindegyiket figyelmesen megnézte, lovagias tisztelettel, de az agglegény szakértelmével, bátran, férfiasan, mintha tenyerén mérné súlyukat. „Kezét csókolom”, köszönetetett jobbra-balra, és neki is köszönettek: „Jó reggelt, méltóságos uram.” Közben arra gondolt, vajon mit gondolhatnak felőle? Bizonyára ezt gondolják: „Itt a méltóságos. Méltóságos? Érdekes, pedig még egészen fiatal.”

Majd arra gondolt, hogy ez a napja is úgy fog eltelni, mint a többi, édes semmittevésben. Fölébredni, aztán egy nagyot nyújtózni, hogy csontjai ropogjanak, aztán lassan borotválkozni, babrálva vízzel, szappannal, aztán kikötni bajuszát, aztán válogatni ruhái, ingei között, elővenni egy nyakkendőt, s egy másik mellett dönteni, aztán fürödni délig, ebédelni, feketézni, rágyújtani, ozsonnázni, este pedig vacsora után sétálgatni a holdas erdőcskében. Igazán elégedett volt. Lustálkodása örömét még az önvád se zavarta, mert mihelyt kelleténél jobban elcsodálkozott független szabadságán, emlékezetébe idézte háziiorvosa intelmét, aki a nyár elején kissé fontoskodva jelentette ki, hogy „a nyári pihenés úgy kell neki, mint egy falat kenyér”. Erre maga is belátta, hogy „kötelességet teljesít”, talán a legfontosabb kötelességet: „önmagával szemben”.

Húzta a cigány, mint itt mindig. Már hajnalban kezdi, ébresztő muzsikájával megkoccantja ablakát, belemuzsikál álmába, úgyhogy nem tudni, meddig álom és meddig valóság, s később folytatja, utána megy, elkíséri mindenüvé. Egy magyar fürdőhely át van szöve-fonva cigányzenével. A méltóságos vidéken született, s az volt neki a cigányzene, mint minden magyarnak: nem szórakozás, hanem inkább afféle vallatás és gyóntatás, mely elmélkedésre, magábaszállásra serkenti, hogy eltűnjék élete mélyebb értelméről. Csodálatos is, hogy egy nótáról mi minden jut eszébe egy magyarnak. De még csodálatosabb, hogy egy nótáról minden magyarnak ugyanaz jut eszébe. Nem a szöveg idézi föl ezt bennük, hanem valami sajátos kedélyhullámozás, melyet a hangok és a hozzájuk fűződő régi emlékek indítanak meg, szinte függetlenül a szövegtől, s ha valaki szavakba tudná foglalni, hogy mit is gondolnak és éreznek már emberöltők óta olyankor, mikor a *Kék nefelejcs*-et vagy a *Nem ütik a jogászt agyon*-t hallgatják, akkor ezek a le nem írt szövegek minden korban és minden egyénél szinte szóról szóra egyeznének, s ezekből talán össze is lehetne állítani egy nemzeti bölcsélet mozaiképületét. Ő is

így mulatott. Addig-addig tűnődött a *Vékony deszkakerítés* meg a *Kecskebéka* mellett, addig vizsgálta lelkiismeretét, míg elsavanyodott aggregény léteire bele nem bolondult egy elvált szőke asszonyba.

Most is rá gondolt, mert a cigány a *Cinka Panná*-ra zendített rá. Tegnap hajnali kettőig üldögélt vele a tó partján, s ma reggel tízkor adott neki találkát a vízben. Sietni kezdett a fürdőház felé.

Az édes nő már a tóban lubickolt. Széles karimájú szalmakalapja sárga visszfényt szitált a nyári szeplőktől érdekes arcára. Mosolygott a méltóságosra. A méltóságos visszaintett neki a kezében levő virágcsokorral. Aztán gyorsan levetkőzött, s máris megjelent fekete úszóruhájában, még mindig a virágcsokrot szorongatva.

Úgy tervezte, hogy ezt a virágcsokrot bohémesen, fiatalosan, úszva viszi hozzá, eléje teszi a hullámokra, hogy mintegy az egész tó legyen vizeskorsója. Tetszett neki ez az ötlet, mely a vallomás regényességét tréfásan enyhíti. A zuhanynál találkozott néhány barátjával, azokkal beszélgetett, s már a tóba akart lépni. Akkor történt a baj.

Leszakadt vállpántja. A gomb után kapott, de az elgurult, a régi elázott fürdőruhája lefittyent, feltüntetve meztelen mellkasát. Mellette az úszómester üldögélt egy lócán. A lócán egy kék fürdőruha hevert.

- Nem adná ide azt nekem? - szólt az úszómesterhez, a kék fürdőruhára mutatva.

- Ezt? - kérdezte az úszómester, s egy pillantást vetett előbb a fürdőruhára, majd a méltóságosra.

A méltóságos a falócára tette a virágcsokrot, s a fürdőruha után akart nyúlni. De az úszómester csak csóváltatta fejét.

- Nem megy az föl oda.

- Miért?

- Hát a has miatt.

- Micsoda has miatt?

- Hát a méltóságos úr hasa miatt.

- Mit beszél? - csattant föl a méltóságos, s megigazította szemén a csíptetőjét, mely a napfényben élesen, szigorúan villogott.

Ez a párbeszéd eddig halkán, nyugodtan folyt. De a fürdőzők, akik künn napoztak, már fölfigyeltek, s a vitázók körött kíváncsi karéjt alkottak. Sokan, akik a tóban voltak, közelebb úsztak hozzájuk, hogy hallhassák őket.

- Meg van maga örülve? - kiabált a méltóságos a kedélyes, még mindig mosolygó úszómesterre, aki csak ingatta nullásgéppel nyírt görögdinnyefejét, egy bölcs nyugalomával mindig jobban ingerelve őt. - Ezt eddig még senki se mondta. Nekem hasam van?

- Bizony van ott - bólongatott az úszómester. - Van ott tekintély, hála Istennek - tódította általános derűtség közepette.

- Maga örült - rivallt rá a méltóságos. - Hol itt a has? - kérdezte, és oldalt fordult, hogy az úszómester jobban láthassa. - Hol van? - és közben két kezével paskolta gömbölyded, középütt kihegyesedő pókhasát, a kappanhájjal borított pocakot, a lágy, rengő pucrot, mely - hiába húzta be - annál jobban kidomborodott. - Sohase hallottam ezt. Maga örült, örült.

Az úszómester nem felelt. A választ a körötte állók adták meg. Egyesek nevettek, mások hahotáztak, elfordulva, hogy ne izgassák tovább szegény dühöngőt. Kisdiákok, akik a tóban úszkáltak, a víz alá buktak, és úgy röhögtek. Mindenki kacagott, csak a méltóságos nem, s ennek az lehetett oka, hogy a többiek látták őt, de ő nem láthatta önmagát.

Egy darabig várt, fegyvertársakat keresve a jelenlevők között. Miután nem lelt senkit, még egy villámló tekintetet lövellt az úszómesterre, s újra megállapította:

- Örült, örült.

Azzal sarkon fordult, kabinjába rontott, sebbel-lobbal felöltözött. Már künn járt a telepen, mikor egy kisfiú lélekszakadva futott utána. Virágsokrárt hozta. De ő nem fogadta el. A szállóban fizetett, csomagolt, s azonnal kihajtatott az állomásra.

A legközelebbi vonat csak egy óra múlva indult. Addig füstölt egy padon, és ásítózott. Vett egy újságot, olvasni próbált, de nem érdekelte. Fölkelt, ide-oda járt. Ráállt egy mérlegre. A gép kartonlapra nyomtatva dobta kezébe hiteles testsúlyát: 97 és fél kiló. Rossz a mérleg - gondolta. Kisétált az állomás elé. Ott ráállt egy másik mérlegre. Az 99 kilót mutatott. Mégis-csak a másik a jobbik - gondolta. Lassan visszaballagott az állomásra.

Unalmában elhatározta, hogy megebédel, pedig még dél se volt. Reggelire csak üres teát ivott, tegnap este csak főzeléket vacsorázott kenyér nélkül, hogy fogyjon. Most paradicsomlevest evett galuskával, rostélyost - ennek a levét kimártogatta három darab puha kenyérrel -, diós metéltet és szamócát is, tejszínhabbal. Két korsó jéghideg sört öntött le a torkán.

Füstbokrétásan, hetykén rikkantgatva robogott be a budapesti gyors. Fölszállt egy első osztályú fülkébe. Levetette kabátját, mert pokoli hőség volt, és inge csuromvíz. Alighogy leült, kopogtak fülkéjén. A kalauz a jegyét kérte. Fölmutatta állandó szabadjegyét. Aludni szeretett volna, de nemsokára ismét kopogtak. Az étkezőkocsi egyenruhás alkalmazottja jelentkezett.

- Társasebéd kezdődik - darálta. - Részt méltóztatik venni?

A méltóságos töprengett. Nem mindjárt válaszolt. Úgy rémlett, mintha fontos érveket és ellen-érveket vetne latba. De aztán megadóan és alázatosan bólintott.

Az alkalmazott átnyújtotta ebédszelvényét, s eltűnt. Egyedül maradt. Törölgette verejtékes homlokát. Sőhajtott egyet. Fölkelt, magára vette kabátját, s az étkezőkocsi felé igyekezett, hogy ott jó helyet biztosítson magának, lehetőleg az ablak mellett.

1932

RUHATÁR

X-né lóhalálában érkezik az Operába.

A ruhatárba siet, leteszi a télikabátját, kezébe kapja látcsövét.

- Csak nem kezdték már? - kérdezi, amint a nézőtér felé indul.

- De igen - feleli a ruhatárosnő.

- Régen?

- Úgy öt-hat perce.

- Nem lehetne mégis bemenni?

- Sajnos, az ajtókat lezárták. De talán méltóztassék...

- Föl, gondolja, az emeletre? Köszönöm. Akkor inkább itt maradok.

Megáll a tükör előtt. Nézegeti magát. Oly bizalmatlanul, mint ahogy egy író a kész kéziratát olvassa.

Szemöldökéből kiirt egy szőrszálat, akár valami fölösleges jelzőt. Ajka pirosságát festékrúddal húzza alá.

Y-né a másik ajtón ront be.

Ő is lerakja holmiját, csak aztán hallja, hogy körötte túl nagy a csönd.

- Már csöngettek? - szól rosszat sejtve.

- Igen.

- Hallatlan. Nálam még csak egynegyed nyolc.

- Háromnegyed nyolc - jegyezte meg a ruhatárosnő szerényen.

- Hallatlan. A maguk órája mindig siet.

- A rádió után igazítjuk.

- Hallatlan, hallatlan.

Ő is a tükör előtt dolgozik magán. Rizspor felhőt borít arcára, fürdik benne, mint veréb a porban. Szétszórja, elkeni. X-né és Y-né találkozik.

- Szervusz, drágám - kezet fognak, és mosolyognak.

A mosoly alatt az irigységtől halványan szemlélik egymást, mint ahogy két író egymás kéziratát olvassa.

- Szép vagy.

- Te is.

Mustrálgatják a fogasokat, rajtuk a köpenyeket, bundákat.

- Sokan vannak.

- Sokan. Gyönyörű közönség.

Álldogálnak a ruhatárban.

- Nézd, itt van *A*-né is.
 - Melyik az?
 - Az a pénzszabunda. Nem ismered?
 - De igen. Már vehetne újat. Hull a szőre. - Percekig figyelnek.
 - A kislányával van.
 - Azzal az undok kövérrel? Azzal a tökéletlennel? - Tovább sétálnak.
 - *B*-né is itt van. *C*-né is, *D*-né is. Csupa ismerős. Mit szólsz hozzá, *E*-né is itt van.
 - Hol?
 - Ott lóg a sarokban. Nem látod?
 - Engedj csak, drágám. Tényleg. Ez ő. Alaszakai róka. Pedig azt hallottam, hogy tönkrementek. Az ura vagyontalansági esküt tett. Hamisan esküdött?
 - Nem az urával van. Mellette az a télikabát nem az övé. Valami fiatalemberé. Mindig másokkal jár.
 - Szegény ura. Én csak őt sajnálom.
 - Én is.
- Tűnődve elhallgattak. Sajnálták szegény *E*-t.
- Az a perzsa *F*-né.
 - Ki is az?
 - Hiszen nálad találkoztam vele, a bridzsnél.
 - Ja, már tudom. Az, akinek az a ronda kommunista a veje.
 - Az. Az a cukorbajos szovjet ügynök.
- Végigmorzsolják az ábécé minden betűjét, mint a rózsafüzért.
- Itt van *M*-né közismert és közutált csikóbundája. Rémes. Ennek még ma is van kedve mulatni.
 - Miért?
 - Nem tudod? A fia beteg.
 - Mi baja?
 - Tüdővész. A végét járja. Inkább mellette ülhetne.
- Egy fogason megint ismerőst vesznek észre.
- *Z*-né. Micsoda remek bunda. Vadonatúj. Nyest.
 - Nemes nyest. Mondd, miből telik ezeknek operára?
 - Múlt hónapban új kocsit is vettek.
 - Micsoda az ura?
 - Azt mondják, valami kém. Egy utódállamnak kémkedik.
 - Melyiknek?

- Hallottam, de elfelejtettem. Hát ne is beszéljünk róla rosszat...

Vége az első felvonásnak. A közönség kitódul. Ők az előcsarnokban mosolyogva köszöntik a bundák hozzátartozóit. Megállapítják, hogy nem tévedtek.

Amikor a második felvonásra csöngetnek, nem mennek a nézőtérre, megvárják, míg az ajtókat újra bezárják. Akkor kéri a télikabátjukat.

- Nem tetszenek itt maradni? - érdeklődik a ruhatárosnő.

- Nem - felelik.

Magukban mind a ketten ezt gondolják:

„Minek? Mi már igazán mindent elintéztünk.”

Benn tovább folyik Lohengrin és Brabanti Elza elcsépelet története.

1932

ELŐSZOBA

Egy nénike ül a miniszter előszobájában, fekete kalapban, sárga arccal, és vár.

Még nincs ott a miniszter. Órák múlnak el, csak akkor érkezik. Ez tüstént megérzik mindenén. Valami villamosság reszket a levegőben. A lámpák egy fokkal fényesebben égnek, s a szemek is kigyulladnak. Éles csöngetések hallatszanak a rengeteg épületben, röpül a titkár, eltűnik egy párnás ajtón, visszaröpül. Már fogad a miniszter? Nem, még mindig nem fogadhat, halaszthatatlan tárgyalása van. Ez körülbelül másfél óráig tart.

Csak azután fogad. A jelentkezők érkezésük sorrendje szerint jutnak eléje. Természetesen szükség törvényt bont. Néha a miniszter maga kéret valakit, igen fontos ügyben, egy lila szalagos ősz papot, arany kereszttel a nyakán, vagy egy egészen jelentéktelennek látszó, kopott urat, aki - mint a példa mutatja - dehogysis jelentéktelen. Irratáskával nyit be egy magas rangú hivatalnok, azonnal bebocsátják, csak órák múlva jön ki a rejtélyes szobából. Vidéki küldöttségek tódulnak be szalonkabátban, mint komor dalegyletek, vagy csizmás kiscigányok, akiknek még az esti vonattal vissza kell utazniuk. Ilyesmit számba kell venni.

A nénike számba is veszi. Reménye minden ajtónyílásra, minden csöngetésre föllobban, aztán kialszik. Azok, akik a minisztertől jönnek, szórakozottságukban elfelejtik levenni arcukról a mosolyukat, melyet ott benn biggyesztettek rá, egy darabig rajta is hagyják, mint az udvariaság álarcát, álldogálnak az előszobában, nem tudnak eltávozni, élvezik még friss dicsőségüket, melegszenek attól a tudattól, hogy közelükben van a miniszter, aki az imént kegyesen bocsátotta el őket, nézegetik kezüket, s majdnem csodálkoznak azon, hogy nem lett aranyfüstös ujjainak érintésétől. Végül a titkár sajnálattal jelenti ki, hogy a fogadásnak vége, a kegyelmes urat sürgősen elhívták.

Így múlik el egy nap a másik után, az ősz télbe fordul, a hó elolvad, kitavaszkodik. A nénike, aki minden fogadónapon az előszobában kuksol, egy diadalmasan ragyogó nyári napon a miniszter magas színe elé kerül. Maga se hisz szemének. Mégsem álom ez, hanem valóság. Becsukódik mögötte az ajtó, egyedül van vele, oly közel hozzá, hogy akár az orrát is megérinthetné, ha ettől nem tartaná vissza az a végtelen tisztelet, melyet iránta érez. Már elő is akar hozakodni mondókájával, de akkor a zárt szobában közé és kérése közé tolakszik valaki, egy telefonhívás alakjában. A miniszter asztalán valóságos telefonüteg áll, városi és házi telefonok, fehér, sárga, piros gombokkal. Beszél a miniszter, egy negyedóráig beszél, egy félóráig beszél, s alig teszi le a hallgatót, csörömpöl a másik telefonja. Ezen öt-hat percig beszél. Közben a titkár berobban, valamit odasúg, s a miniszter a kihallgatást kénytelen elhalasztani.

A nénike törhetetlen. Ősszel, a nyári szünet után ismét az előszobában ül, és vár. Egy novemberi, ködös napon fogadja a miniszter. Akkor szerencséje van, a telefonok vesztig maradnak, a titkár se jelentkezik ügyiratokkal és üzenetekkel. A miniszter fölemeli hatalmas fejét, hogy figyeljen rá. De a sors kifürkészhetetlen szeszélye úgy akarja, hogy az a sejtthalmaz, mely a maga összességében a miniszter jellegzetes politikai egyéniségét rakta össze, a finom rugóival és kerekeivel épp ebben a pillanatban járjon le. A miniszter feje lehanyatlik, arca elsápad, s holtan borul íróasztalára.

Erről a megrázó eseményről a világsajtó hosszan emlékezett meg. A cikkek kiemelték, hogy a jeles államférfiút dolgozószobájában, ernyedetlen munkája közben érte a halál. Beszéltek tett-erejéről, szorgalmáról, önzetlenségéről, nemességéről, emberszeretetről is, csak a nénikéről feledkeztek meg. Ezt a mulasztást igyekszik most pótolni e sorok írója.

1932

SZERÉNY BARÁTOM

Van nekem egy barátom. Ha bárhol is találkozhatok vele (egy kávéházban, egy fölvonón vagy egy tűzvészben), azonnal megszeretnék.

Csak azt veszitek észre, hogy eleinte nem is veszitek észre. Aztán megkérdezitek, kicsoda ez a kellemes, jó modorú fiatalember. Hát ez az én barátom.

Ismertetőjele a szerénység. Ezt láthatólag viseli, a gomblyukában. Megül az asztalnál és mosolyog. Azon mosolyog, hogy milyen jelentéktelen és fölösleges ember ő. Mindenütt az ötödik kerék. Kár beszélni róla.

Egy idő múlva azonban, anélkül hogy észrevennétek, csak róla beszéltek és csak vele foglalkoztok. Igyekeztek őt kissé fölemelni, a maga helyére tenni. Tiltakoztok, hogy mégis többet ér annál, amire tartja magát. Erre ő a mondataitokba ravaszul és halkán apró mellékmondatokat szurdal, melyek mind arról szólnak, hogy nincs igazatok, hogy nagyon tévedtek, hogy ő nem méltó hozzátok.

Általában úgy viselkedik, mintha mindig zavarna bennünket, mintha mindig rosszkor érkezne, mintha mindig kíváncsi volna számunkra az eltávozásra, a hiányra vagy a halálra. El-eljön hozzánk, de be se csönget. Csak leül a kapu aljába, és vár. Néha órák hosszat veri ott a csapó eső. Hazajövet botlunk beléje, és elszörnyűködünk ázott ruháin. De fontos ez? Hiszen csak ő az.

A legszerényebb emberek is ragaszkodnak két dologhoz: ahhoz, hogy nekik van a legjobb fogorvosuk, és hogy az ő zsebórájuk jár a legpontosabban.

Ő ebben a tekintetben is kivétel. Fogorvosa piszkos, és csak fájdalommal húz. Zsebórája (ha ugyan annak lehet hívni ilyen krumplit) állandóan siet vagy késik. Amikor véletlenül pontosan jár, akkor azt mondja, hogy tizenkét órát siet, vagy huszonnégy órát késik.

Neki különben mindene rossz. Rossz a szaglása és a stílusa, rossz a cipője és az emberismerete. Szíve is rossz. Mind a két értelemben. Billentyűhibája van. Ezenkívül semmi érzéke sincs a részvét és az emberszeretet iránt. Legalább ő azt állítja.

Hogy szoktuk kezelni a szerény embereket? Úgy, hogy előzködünk velük. Ha előbb akarnak beengedni bennünket egy ajtón, hátraugrunk, s őket bocsátjuk előre, ha kisebbitik képességüket és érdemüket, mi magasztaljuk föl, ha számárnak nevezik magukat, mi ökörnek nevezzük magunkat.

A kínaiak módszere ez, akik nemcsak tündöklő elménket és tiszteletre méltó garathurutunkat bámulják, hanem önmagukról is nyíltan hirdetik, hogy ronda disznók.

Az udvariasság szelíd birkózásából bizonyos idő múltán valami egyensúly támad. A mérlegnyelvek addig inognak, míg megállapodnak valahol: az ajtón mégiscsak kimegy valaki, s a garathurutunkról szóló elismerést sikerül lecsökkentenünk addig a fokig, hogy nem tiszteletre méltó, csak kellemes, ennek ellenében pedig vendégünkkel is sikerül elfogadtatnunk azt az indítványunkat, hogy ő nem is ronda disznó, csak koszos malac.

Az én barátommal azonban nem lehet alkudni. Semmi ellentmondást nem tűr. Hiába közlöm vele ezerszer, hogy ő nem is olyan tehetségtelen és unalmas fráter, s én nem is vagyok olyan nemes és csodálatos lángelme, amint véli. Álláspontjából egy fikarcnyit se hajlandó engedni. Ellenérveimre gúnyosan mosolyog.

Ez pedig huzamosabb ideig tűrhetetlen és bőszítő. Már gyermekkorában szerény volt. Szerénysége évről évre növekedett, gyarapodott benne. Hogy úgy fejezzem ki magam: szerénysége azóta megizmosodott. Izmos szerénysége van.

Minden az adagolástól függ. Az ibolya például kedves, igénytelen virág. Képzeltet el azonban egy törzsökös, terebélyes ibolyát (nagyobbat egy évszázados tölgynél), mely állandóan fejetek fölött zúg, s minden pillanatban azzal fenyeget, hogy agyonüt benneteket. Képzeltet el aztán olyan ibolyaillatot, mely a milliomodik hatványára emelve bejárja szobátokat, átítatja ruhátokat, s lélegzeni se hagy. Az ilyen illat biztosabban öl, mint a fojtógáz.

Próbáltam én már mindent ezzel a szerencsétlennel. Eredménytelenül.

Múltkor bemutattam egy társaságnak. Mosolyogva jegyezte meg, hogy fölösleges közölnöm a nevét, mert az teljesen ismeretlen, megismerni pedig igazán senkinek sem érdemes. Erre én (az ő bevált módszerét követve) szavába öltöttem szavam, s egy orv mellékmondatban kifejtettem vendégeimnek, a füle hallatára, hogy tényleg szürke és ostoba tökfilkó, de azért talán legyenek iránta némi elnézéssel.

Ez végre hatott. Azóta gyógyultnak tekinthető.

A szerény embereket úgy kell kigyógyítani nyavalyájukból, mint a pimaszokat: egy pofonnal.

1933

PLETYKA

Elmesélem neked, drágám, úgy, ahogy Lolától hallottam.

Hát egyszer az ura nem jött haza ebédre. Órákig hiába várt. Délután öt felé fölszengették az Eyssen szanatóriumból, hogy valami baleset történt az urával, jöjjön azonnal. Ezt úgy szokták mondani: „Kíméletesen értesítették.”

Rohant, mint az eszeveszett. A szanatóriumban kiabált: él? Bólintottak, hogy él. De a szobába, ahol feküdt, egyelőre nem engedték be. Zárt ajtók mögött tanácskoztak tanárok, orvosok. Lolának egy segédorvos adott csillapítót. Az közölte vele, hogy a sérülés egyáltalán nem olyan súlyos, ahogy első pillanatban hitték, egy gépkocsi ütötte el délben, amint hazafelé igyekezett, az első két kerék át is haladt rajta, eszméleténél van, remélik, hogy meg lehet menteni, feltétlenül ezt remélik mindnyájan.

Amikor belépett a szobába, a beteg - fején a jégtömlővel - halálsápadtan aludt. Könnyű rózsaszín takaró borította. Vért, sebet sehol se lehetett látni. Éter- és jódszag terjengett. Körötte két ápolónő foglalatostkodott. Egy orvos az érlökését olvasta, várt, és beoltotta, aztán ismét várt, és ismét beoltotta.

Ővele nemigen törődtek. Álldogált ott egy darabig, majd leült a díványra, és sírva fakadt. Aznap reggel még épen, egészségesen látta. Milyen gyorsan változik az élet. Orvosok jöttek-mentek. Nemigen beszéltek. Estefelé egy ápolónőtől tudta meg, hogy a gerince törött el. Van ugyan egy kis agyrázkódás is, de az semmi.

Átöltözködött, nekigyürkőzött, ápolni kezdte. Úgy ápolta, mint egy haldoklót, őrvongó önfeláldozással, mert ki tudja, meddig ápolhatja. Virrasztott, ugrált, csöngetett. Ült mellette, és simogatta kezét. Azt nézte, ami van. Most nyugodtabban alszik, most ivott egy fél kanál narancslevet, most láza is csökkent egy tizeddel. Én is így szoktam ilyenkor. Ez a legjobb.

A beteg egy hétig lebegett élet és halál között. Lezajlott az agyrázkódás. Az orvosok biztatni kezdték Lolát. De csak akkor kezdődött igazán a beteg kinszenvedése. Nyöszörögve aludt. Ha fölébredt, ordított. Még a bódítószerek se enyhítették fájdalmát. Mozdulni se tudott. A derekától kezdve megbénult. Lábai érzéketlenek voltak, hűdöttek. Miután megröngtenezték, kiderült, hogy két csigolyája tört el. Nyújtókötésbe tették - egyik hurok fenn a fején, a másik hurok lenn a lábán -, és nyújtották ezt a roncsolt testet, mint a pribékek az akasztott embert.

Lola most már reménykedett, hogy megmentheti. Tehát kettőzött gonddal ápolta. Áldozata már nem haldoklónak szólt, hanem annak, aki esetleg fölépülhet. Éjjel-nappal talpon, mellette. Egy hónapig le se vetközött. Nyúlszemmel aludt, öt-tíz percig, keze akkor is a kezén. Csak az ő érintését tűrte a beteg. Egyébként minden fáj neki. Kívül, mint a tűz, kérlek, belül, mint a jég. Melege volt, és didergett. Fejét borogatni kellett, lábát melegíteni. Lola végzett mindent. Emelgette, lepedőkben forgatta, etette és tisztogatta, esténként szeszes vattával mosta végig. Magával tehetetlen volt, mint egy csecsemő.

Az orvosok figyelmeztették Lolát, hogy kímélje magát, a betegség előreláthatólag hosszú lesz, s ő ki fog merülni. De nem törődött semmivel. Ha az ember ilyesmit elkezd, nemigen bírja abbahagyni. Sajnálja azt az önfeláldozást, melyet befektetett, s attól fél, hogy hanyagságával elveszt mindent. Fut a pénze után. Enni is alig evett. Csak egy piskótát, egy pár szem szőlőt, melyet a beteg otthagyt, játékból. Már két hónapig feküdt az ura, változatlanul. Még mindig béna volt. Az orvosok abban bizakodtak, hogy a vérömleny lassanként felszívódik. Nem szívódott föl. Ekkor megint megröngtenezték, és elhatározták, hogy műtétet végeznek rajta.

A műtét háromnegyed óráig tartott, megnyitották a gerincoszlopot, és eltávolították a csontszilánkokat. Újra kezdődött az egész, előlről. Megint virrasztani, reszketni. A műtét sikerült. Csak tüdőgyulladása ne legyen. Tüdőgyulladása lett. Minden köhíntésre végignyilalt rajta a fájdalom.

Tizennégy hónapig voltak a szanatóriumban. Aztán hazaszállították a beteget. Én, édesem, ekkor kezdtem járni hozzájuk. A szanatóriumba csak éppen bekukkantottam, a folyosón beszéltem Lolával pár szót, az urát egyetlenegyszer láttam az ajtónyíláson. Most minden héten meglátogatom őket.

Lakásuk kórházzá alakult. Feküdt a beteg, feküdt az orvosságosüvegek között, Lola pedig beszélt neki, olykor már egész gépiesen felkelt - beadott egy port, borogatást váltott, s folytatta. Valami csodálatos légkör volt itt. A betegség olyan, mint egy tündérmese, mely nem tart közösséget az étellel. Semmiről se tudtak ezek, ami azóta történt. Tőlem értesültek, hogy közben a Bethlen-kormány is megbukott. Még ezt se tudták. Csak egymással törődtek. Mennyi emlékü volt, Istenem, mennyi nagy és szép emlékü. Néha összenéztek, boldogan és gyermekesen, mintha valami titkuk lett volna.

Én egyformán bámultam mindkettőjüket. Meghatóak voltak így együtt, és szépek is. Az ura sápadt, kissé deres a halántékán, de még fiatal, csak harmincöt éves, ő pedig kilenc évvel fiatalabb nála. Sohase hittem, hogy Lola ilyesmire képes. Nem lehetett elcsalni az ágya mellől. Két éve a moziban, színházban se volt. Lopva fürdött. Állta a harcot, és nem fáradt bele. Azzal is leszámolt, hogy az ura egész életében nyomorék marad majd. Tudod, gazdag lány volt, s minden vagyona ráment erre a betegségre. De még szomorú se volt. Csak az arca volt fakó és elszánt.

Szóval, kérlek, egyszer, amikor odamegyek, Lola kacagva szalad elém, s újságolja, hogy az ura tegnap már lábára állt. Azaz csak fölállították szegényt, mint egy állványt, pár pillanatig tartotta Lola meg az ápolónő, aztán verejtékes homlokkal roskadt vissza ágyára. Micsoda öröm volt a házban. Később minden héten jó hírek érkeztek. Már két lépést tett mankón, már három lépést tett, már körüljárta a szobát is, két botra támaszkodva. Újra járni kellett tanítani. Egy táncosnő hetenként kétszer leckét adott neki, hogyan kell mozgatni a lábait, pusztán az izmaival, az idegei nélkül, mert idegpályái még mindig bénák voltak. Lola pedig biztatta. - Egykettő - és tárt karral várta, mint anya a kisgyermekét.

Két és fél év múlt el a szerencsétlenség óta. Végre az utcára is kikerült. Lola karján. Együtt sétáltak. Egy tavaszi délután - emlékszem, május volt - Lola nyitott nekem ajtót. Rejtélyes mosollyal vezetett be. A beteg nem volt otthon. Kirepült a kalickájából. Maga ment el. Ekkor ment el maga először.

Természetesen meg kellett várnom. Izgatottan lestük Lolával, mikor jön haza. Mosolyogva az önállóságán, belépett. Új tavaszi felöltő volt rajta, és új sárga cipő, hiszen már három éve nem csináltatott új ruhát és új cipőt. A gomblyukában egy szál ibolya volt. Aznap este együtt vacsoráztunk.

Később már ritkábban látogattam Lolát. Utoljára karácsony előtt jártam nála. A szobalány valamit dadogott, hogy vidékre utazott a szüleihez. Tudod, mi történt? Elvált az urától. Igen, már ki is mondták a válást. Hogy miért? Hát azért, mert az ura megcsalta. Képzeld, azon a májusi napon, mikor először ment ki egyedül a maga lábán, az új tavaszi felöltőjében, az új sárga cipőjében, egy szál ibolyával a gomblyukában, akkor volt az első találkája azzal a nővel, akit azóta el is vett.

Hát érted te ezt? Hát meg lehet ezt érteni?

Nem, ezt nem lehet megérteni. Senki sem érti. Csak az én uram. Ő állítólag érti, az új lélektan törvényei alapján. Azt mondja, hogy ez természetes. Lola ura - legalábbis ő így magyarázza - elégtételt vett magának, hogy ez az áldott, kedves asszony évekig kitartott mellette, hogy annyszor látta őt gyámoltalannak és nyomorultnak, s később olyasvalakit keresett, aki nem ismerte így, akinek nem tartozik ennyivel, mert ilyen adósságot sohase lehet letörleszteni.

Bevallom, én ezt sem értem. Elmélet. Az uram azonban hozzátette: „Én mindenesetre kikérem, hogy egy angyal éljen mellettem. Az angyaloknak az égben a helyük, nem a földön. Figyelmeztetlek is, hogy ha te egyszer ilyen angyal akarnál lenni, akkor úgy kidobnálak, hogy repülnél, akár a szárnyadon, akár anélkül.” Hát mi legyek? - kérdeztem. Ördög? „Se angyal, se ördög - mondta -, hanem valami a kettő között.” Angyal ördögszarvval, vagy ördög angyalszárnyal? „Olyasmi - mondta -, nő légy.” Hallottál már ilyent? Az is baj, ha nagyon jók vagyunk, az is baj, ha nagyon rosszak vagyunk. Annyi bizonyos, hogy a jóságra csak törekedni lehet. Úgysem érhetjük el sohasem.

No, szervusz, drágám, most megyek. Csak arra kérlek, tartsd titokban. Lola is titokban mesélte el nekem. Szóval, senkinek a világon. Különben, mit nagyképűsködjek? Az ember nem lehet se jó, se rossz. Hát add tovább, gyorsan, de a legnagyobb titokban.

1933

RÉSZEG KUTYA

Aki több évtizede él a föld hátán, az előbb-utóbb tanúja lesz minden szörnyűségnek és badarságnak, melyre valaha gondolt, vagy talán nem is gondolt.

Múltkor például láttam egy részeg kutyát.

Teára voltam hivatalos. Fél tizenkettőkor érkeztem. A társaság még józan volt. De a kutya - a ház tiszteletre méltó, tizenegy éves kuvasza, akit évek óta ismerek - részeg volt. A szó szoros értelmében részeg volt, tökrészeg.

Künn az előszobában találtam. Körötte már csak néhány vendég kíváncsiskodott. A többiek, miután tudomásul vették, hogy a kutya berúgott, visszamentek a társalgóba, s ők maguk igyekeztek inni, hogy utolérjék.

A kutyát a gyermekek itatták le, a konyhában. Bort öntöttek neki, egy mélytányérba. Eleinte hiába kínálgatták. Megszagolta a bort, és visszautasította. A kutya ősi bornemissza. Nem tett erre fogadalmat senkinek, nem tagja semmiféle szeszellenes szövetségnek. Elvből nem iszik. Elődjei a történelem során, évezredek óta szintén nem ittak. Szükségből felhörpintették a mocsarak pállott vizét, a trágyalevet is, de a tokajit és a rajnait következetesen otthagyták.

Viszkető jókedvükben a gyermekek cselhez folyamodtak. A mélytányérba belenyomkodták néhány májas és véres töltelékét. Ez az izzapos pép, mely mohón teleszívta magát borral, már csábította. Lefetyelni kezdte, előbb kelletlenül, mert idegen ízt és szagot érzett, de a zsír, a vér, a hús olyan nyelvet beszélt, melyet ő is megértett, egyre jobban biztatgatta, és így hamarosan gyomrába hányta az egész kotyvaléket. A gyermekek vérszemet kaptak. Megismételték a tréfát. A kutya a másik tányér tartalmát is elfogyasztotta, sőt végül - nyilván azt gondolhatta, „egye fene, most már mindegy” - a tányér alján levő bort is felszüröcsölte. Több mint egy fél liter szamorodnit ivott ki, körömcseppig.

Mindez alig tíz perce történt, és alig tíz perc alatt. Közben a gyermekeket leszidták, ágyba kergették. A kutya meredten állt előttem a négy lábán, lógó fővel, besunyt farkkal. A szobalány elmondta, hogy a bor hatása nem mindjárt mutatkozott rajta. Egy darabig tűnődve üldögélt az üres tányér előtt, a bajsát nyalogatva. Járkálni próbált. Nem sikerült. Több ízben megkísérelte ezt, egyre izgatottabban. Ide-oda dülöngélt, tántorgott. A gyerekek hahotájától kísérvé bevánszorgott az előszobába. Azóta itt állt, a heveny szeszmérgezés izgalmi állapotában, nagyon nyugtalanul. Moccanni sem mert. Bölcs, öreg állat létére érezte, hogy olyan földindulás van, amilyent még soha életében nem tapasztalt. Nem is erőszakoskodott. Csak várt, hogy mit hoz a sors.

Látszott rajta, hogy nem egészen érti a helyzetet. Azt se tudta, hogy kutya-e, vagy macska. Szólongattam a nevére. De nem válaszolt - mint máskor - nyájas farkcsóválással. Kimondhatatlanul bambán bámult rám. Szerettem volna az udvarra csalogatni, hogy a szabadban kijózanodjék. Simogattam homlokát. Meg is indult. Egy-két lépést tett, bóklászva, akkor azonban kalimpáló lábai összecsucskodtak, lerogyott a földre, ott elterült, magával tehetetlenül.

Egy zsámolyra ültem melléje. Milyen is egy részeg kutya? Felületes szemléletre szakasztott olyan, mint egy józan kutya. Nem sápadt. Pofáját szőr borítja. Nem gajdol pityókásan, hogy „bort ittam és boros vagyok”, nem locsog, nem dadog, nem mesél sikamlós adomákat. Türelmesen, megadóan hallgat. Nagyon szomorú. De a kutya - főképp az öregebbje - mindig nagyon szomorú. Csak olykor-olykor vihog a fogával, jelezve az örömét.

Engem leginkább ez a néma szomorúsága döbbsentett meg. Pokolian szenvedhetett, testileg, lelkileg is. Néhány lépésről is hallatszott, hogy gyomrában kotyog-fortyog a sok folyadék, marja nyálkahártyáit a szesz, a tilalmas szesz, melyet megannyi kutyanemzedéken át egyetlen őse sem ízelt meg. A nagyagy ködbe borult, a kisagyban a mozgást szabályozó központ megbénult. Milyen csodálatosan zárkózott egy állat. Mindössze kifejezéstelen szemét tartotta nyitva, az egyetlen eleven rést, melyen keresztül lelkébe pillanthattam volna. Ide futott minden szenvedése. De szemén se vettem észre semmi különöset az én emberi szememmel. Legföljebb azt, hogy nézése réveteg volt, és szembogara merev.

Mint bácskai, gyermekkoromtól fogva szakértője vagyok mindenféle részegségnek. Sürgősen intézkedtem. Bemártattam egy törülközőt, s fejére tettem. A borogatást tűrte. Zihálva, szaggatottan lélegzett. Kezem fejével megérintettem az orrát. Szárazon parázslott. Láza volt. Néha akkorát szusszant, hogy körötte valóságos szélvihar támadt. Orra elé tartottam egy darab húst. Észre se vette. Feketét főztem, s kiöntöttem egy tányérba. Vizet is rakattam köréje, több tányérral. Oda se szagolt. A folyadékkal szemben most bizalmatlansággal viselkedett.

Másfél óráig gyötrődött, nyögött, ide-oda forgolódva. Később elaludt. Harsányan horkolt egy óra hosszáig. Fél háromkor azt jelentették, hogy a kutya fölébredt. Ekkor sikerült kituszkolnom a lépcsőházba, a hideg levegőre. A szenvedő állatok szeretnek mennél mélyebb helyre menekülni. Ha díványon vannak, lemásznak a földre. Szívesen bújnak ilyenkor gödrökbe, árkokba is. Ő is ennek a titokzatos ösztönnek engedelmeskedett, amikor lassan és óvatosan lefelé kezdett bandukolni, csak hogy egyensúlyát veszítette, és hanyatt-homlok gurult, bukfacezett le hat lépcsőfokon a kapu elé. Ott a hátára zuhant, és kinyúlt, eszméletlenül, négy lábát petyhüdtén a magasba tartva. Szegény tökéletesen elitta az eszt. Azt hittem, hogy vége.

Fölcsengettem egy állatorvost a legédesebb álmából, és kértem, hogy azonnal jöjjön. Addig úgy segítettem a betegnek, ahogy tudtam. Két elülső lábát ütemesen mozgatva, mesterséges lélegzést alkalmaztam rajta. Valamit fölocsúdott. De orra most jéghideg volt. Úgy feküdt, mint egy zsák. Beállt a részegség második állapota: az izgalmi után a levertségi. Tudtam, hogy ilyenkor a részegnek nem szabad künn hagyni, mert gyorsan párolog, rengeteg hőt vesz, és könnyen megfagyhat. Többedmagammal visszacipeltem az előszobába. Egy szőnyegre fektettük, pokrócokba bugyoláltuk. A fejbörögatást abbahagytuk. Erősen cukrozott tejeskávét melegítettem. Semmi áron sem akart inni. Eszembe jutott, hogy nálunk a részeg emberek fehér cukrot majszolnak. Odavettem neki egyet. Minthogy még mindig félt a helyváltozástól, nem nyúlt utána. Szájába adtam. Elropogtatta. Tizennégy kockacukrot evett meg. Ettől megszomjazott. Eléje rakattam egy tányér vizet, melybe előzőleg egy kis szóda bikkarbónát hintettem. Védte. Jólesett neki. Égett a pokol. Hét tányér vizet ivott meg egymás után. Később a tejeskávéból is megivott három tányérral.

Hajnali fél ötkor lépett be az állatorvos. A történeteken egyáltalán nem csodálkozott. Azt mondta, minden évben öt-hat ilyen esete van. Két lábra állította velünk a kutyát - így majdnem akkor volt, mint ő maga -, s szívhallgatóval vizsgálta szívét. Legyintett, hogy kutya baja. Különben intézkedéseimet helybenhagyta. Meg is dicsértértük.

A kutya öt órakor talpra állt. Az egyik szeme egy kissé véres volt. Neve hallatára bágyadtan és hálásan csóválgatta farkát. Kiment az udvarba. Már ugatott is, rekedten, mogorván, mint mikor a másnapos emberek - borcsömör után - dörmögve káromkodnak.

Egyéb tennivalóm nem volt. A személyzetnek lelkére kötöttem, ügyeljen, hogy a jövőben ne forduljon elő ilyesmi, mert a kutya még rá talál kapni az italra, és elzüllik. Semmi esetre se engedjék ki egyedül az utcára. Engem végtelenül elszomorítana, ha egyszer erre jártomban a sarki kiskocsmában lelném őt, amint az asztalt veri, s a cigánnyal húzatja a fülébe. Fél hatkor a társaságnak diadalmasan újságoltam, hogy a kutya kijózanodott. Ez azonban nemigen érdekelte őket. Most ők voltak részegek.

Elmenőben a ház úrasszonyát megkértem, hogy ebédre főzessen majd a kutyájának - amint dukál - korhelylevest.

1933

AZ AMERIKAI FIATALEMBER

Hat-hét évvel ezelőtt összeismerkedtem egy rokonszenves amerikai fiatalemberrel, aki itt töltötte a nyarat. Bécsből összerakható csónakján evezett le a Dunán. Mézszőke haja volt, kihajtott apacsinge, villogó, fehér foga. Egy társaságban mutatkoztunk be. Néhányszor meglátogatott bennünket. Mi őt egyszer. Mindössze ennyire emlékszem. Azután elutazott. Kicséréltük névjegyünket. Megígértük, hogy majd írni fogunk egymásnak, de nem írtunk.

Múltkor levelet kaptam egy szállónkból. Egy másik amerikai írta, aki szintén itt időzött a feleségével. Nagyon sok amerikai van a világon. Mézszőke barátomra hivatkozva kérdezte, mikor tehetné tiszteletét. Közölte, hogy szegről-végről rokonok is. Közben tudniillik mézszőke barátom megnősült, de el is vált, ő - a levél írója - az én mézszőke barátom elvált feleségének a sógora.

A kapcsolat kissé távolinak, lazának látszott. Azt feleltem, bármikor kész örömet vendégül látjuk őket, már csak azért is, hogy halljunk valamit barátunkról, de ebben a pillanatban egész családunk náthalázban fekszik. Azt hittem, ezzel az ártatlan hazugsággal mindennek elvetem majd a gondját.

Tévedtem. Egy hétre rá az amerikai szeretetre méltó levélben az iránt érdeklődött, vajon felépültünk-e. Én hasonló szeretetre méltó levélben nyugtattam meg, hogy egészségesek vagyunk, mint a makk, s a hét végén meg is hívtam őket teára.

Akkor azonban tényleg valamennyien ágynak estünk. Lehetetlen volt betegséggel előállni. Ez pimasz hazugságnak látszott volna. Megtelefonoztattam, hogy sürgősen el kellett utaznunk. Most már azonban szégyenkeztem. Magam jelentkeztem. Hosszú, bocsánatkérő, alázatos levélben rimáncodtam, hogy jöjjenek el, maguk tűzzék ki a napot, az órát, nekünk mindegy, okvetlenül várjuk őket. Megérkezett a várva várt válasz: vasárnap délután hatra ígérkeztek.

Én a külföldiekkel mindig udvariasan viselkedtem. Szerettem őket, és szánom. Idegennek lenni valahol szinte szervi hiba. Messze a hazámtól én is úgy érzem magam, mint egy nyomorék. Ideoda botladozom, nem ismerem az embereket, a szokásokat, a szavak és kifejezések napi árfolyamát. Bűnbánóan vezekelve vártam vendégeimet. Csakhogy aznap nyakig ültem a munkában. Egyre boldogabban, lázasabban dolgoztam. Kétségbeesetten tekintettem a rohanó mutatókra. Amint múlt az idő, az életemet adtam volna, hogy elmaradjon ez a találkozás.

Mit lehetett tennem? A betegség, a sürgős elutazás már kopasz mentség volt. Egy darabig meddőn lázadoztam. Végre kora délután mentő ötletem támadt. Ezek a derék amerikaiak nem ismernek engem, csak egy ismerősimet, akit én alig ismerek. Fölszólítottam egy régi cimborámat, egy állástalan mérnököt, aki két évig élt künn Angliában, s arra kértem, hogy helyettesítsen. Eleinte nem akart kötélnék állni. Óradíjat ígértem neki. Akkor belement. Fölszólítottam egy angol nyelvtanárnőt is, hogy vállalja a teán a háziasszony tisztjét a dupla óradíjért. Ő is hajlandónak mutatkozott erre.

Délután négykor úgy jelentek meg nálam mind a ketten, mint a bérgyilkosok. Bemutattam őket egymásnak. Megmagyaráztam, mi a szerepük. Általában viselkedjenek úgy, ahogy mi viselkednénk hasonló helyzetben. Többnyire mondják azt: „igen”. Néha azonban ezt is: „nem”. Az időre mondják azt: „szép”, a világ általános helyzetére: „borzasztó”. Mutassák a vendégeknek lakásunkat, esetleg családi arcképeinket is. A teát már főzték. Otthagytam őket.

A teadélután várakozáson felül sikerült. Fél tízig maradt együtt a meghitt társaság, s alig tudott elválni. Mérnök cimborám szerényen fogadta a bókákat, munkásságomat jelentéktelen semmiségnek nevezte, bevezette őket dolgozószobámba - véletlenül az ebédlőbe nyitott, de ez egyáltalán nem volt baj -, s a baráti emlékezés tűnődő mosolyával hallgatta, mi mindent élt meg azóta mézszínű amerikai barátom. A nyelvtanár nő a megértő hitvest alakította. Folyton a szavába vágott, és ellentmondott neki.

Másnap a szálló küldönce levelet hozott, s egy gyönyörű fehér orgonaágot. A hálás amerikaiak küldték. Biztosítottak, hogy soha életükben nem mulattak ily jól, s bármily sok szépet hallottak felőlünk, nem hitték, hogy én ily ragyogóan szellemes, megvesztegetően közvetlen vagyok, s feleségem ily házias és vendégszerető.

Az amerikaiak hazautaztak. Otthon elmondták mézszőke barátomnak, milyen kedvesen fogadtuk őket, s mézszőke barátom áradózó levélben köszönte meg figyelmünket. Azóta állandóan levelezünk. Barátságunk mindinkább elmélyül. Hallom, hogy a mérnök is gyakran találkozik a nyelvtanárnővel.

A hazugság annyi, mint egy porszem. Azt reméltem, hogy elröppen a levegőbe. Nem így történt. Egyre jobban nő. Izgatottan várom a fejleményeket.

1933

A TALÁLT PÉNZ

Tintát, pecsétviaszt vásároltam. A fizetésnél észrevettem, hogy nincs apróm.

- Csak százpengősöm van - mondtam.

- Kisasszony - rendelkezett a kereskedő, aki épp a pénztárnál állt. - Váltson.

Kattant a fizetőgép.

A kisasszony - szőke, vérszegény leány - a recés gumitányérra szórt néhány bankjegyet: egy ötvenest, egy húszast, tízeseket is, s a papírokat ezüstpengőkkel, rézfillérekkel cukrozta.

Csak félszemmél sandítottam oda. De úgy rémlett, hogy téved.

- Rendben van ez? - kérdeztem szórakozottan.

Még egyszer megolvasta.

- Rendben, kérem - felelte.

A kereskedő kikapta kezéből a pénzt. Ő is megolvasta. Ötven, hetven, kilencven, száz - hadarta -, parancsoljon, köszönöm.

Lassan szedegettem össze a pénzemet.

Ezalatt a kisasszony is, a kereskedő is aggódva figyelt.

- Megvan? - kérdezték egyszerre mind a ketten.

- Meg - szoltam, és kimentem az utcára.

Sárga, nyugodt délelőtt ragyogott. Ide-oda kóvályogtam. Betértem egy kávéházba, és csokoládét reggeliztem. Amikor ott fizetni akartam, kiderült, hogy több van nálam, mint száz pengő. Számlám a papírkereskedésben három pengő és egynéhány fillért tett ki. Nyilvánvaló volt, hogy nem száz pengőből adtak vissza, hanem százhuszból.

Életemben először fordult ez elő. Az már sokszor előfordult, hogy kevesebbet kaptam, s otthon jöttem rá, napok múlva.

Most meglepődtem.

„Ezek engem boldogítani akartak húsz pengővel - gondoltam. - Hogy miért, az az ő titkuk. Bizonyára szükségük volt erre, hogy jóvátegyenek valamit, hogy vezekeljenek valamiért, s éppen az én személyemet választották ki. Csak az a mulatságos, hogy ketten voltak. Hiába figyelmeztettem őket. Összetartottak. Támogatták egymást a tévedésben. Cinkosok voltak abban, hogy vakok. Üsse kő. Manapság, mikor a »tudattalan«-ról úgy beszélnek, mint egy közismert mozisínésről, ilyesmit tudomásul nem venni lélektani tudatlanság vagy udvariatlanság. Hát legyen meg az akaratuk.”

Még sohase tettem effélét. Nem erkölcsi finnyasságból, hanem okosságból. Ami nem az enyém volt, az nem érdekelt.

Rómában évekkal ezelőtt egy előkelő fogadóban laktam. Egyszer éjfél után kettőkor érkeztem haza, amikor már mindenki aludt. Bementem a közös mosdóhelyiségbe. Amint az üveggömbből szappanlevet csorgattam a kezemre, az éles villanyfényben a zománcos mosdó kávéján egy gyémánt karcsatot pillantottam meg. Valaki mosakodott, letette, és ott felejtette. Főlemeltem, nézegettem. Őt óriási gyémánt tündöklött rajta, s körötte apróbbak, rengeteg, mint a Nap és

Hold körül a csillagok, mint a Tejút gyémántpora. Nagy érték lehetett. Nem akartam otthagyni, mert féltem, valaki még elemeli. Magasba tartva, magam elé, láthatólag vittem ki a homályosan világított folyosóra, és lassan lépegettem, nehogy elsurranó tolvajnak nézzenek. Emeletről emeletre bolyongtam, míg végre egy pincért találtam, azzal fölkeltem a tulajdonost, s a pincér jelenlétében átnyújtottam neki. A tulajdonos a fejét rázogatta. Hol az ékszerre tekintett, ámuldozva, hol reám, döbbenet, mint egy örültre. Derék, őszbe csavarodott *proprietaro* volt, kétségtelen talpig becsületes ember, akinek a tisztesség az üzleti elve, de éreztem, hogy ő is kísértésbe esett ezen a késő éjszakai órán, ahogy álmából fölverték, s éreztem, hogy lehetett volna „beszélni vele”. Szakértőként magyarázta a karcsatot. *Stupendo*, ismételte, *stupendo*. Meg is becsülte. Egy összeget mondott, amelyet én évek alatt se tudok megkeresni.

Másnap a pincér levelet hozott szobámba. A borítékból egy névjegy hullott ki, grófi koronával. Egy lengyel grófné küldötte. Névjegye aljára mindössze egy kurta francia mondatot firkantott. Így köszönte meg „kedvességemet”. A dolog részéről el volt intézve. Az én részemről is.

De mi tűrés-tagadás, ez a húsz pengő jólesett. Még nemigen jutottam ingyen pénzhez. Melengette zsebemet. A szivarostól vettem egy doboz egyiptomi cigarettát.

Künn az utcán vettem egy gyöngyvirágcsokrot is. Odavettem egy pengőt. Nem kértem vissza. Fölvillanyozva, cél nélkül - boldog céltalansággal - sétálgattam. Nem mentem haza dolgozni. Kiszámítottam, hogy ezért a pengőért körülbelül egy óráig pihenhetek. A budai hídfőnél egy pengőt adtam egy koldusnak, a pesti hídfőnél egy pengőt egy másiknak.

Megállítottam egy gépkocsit. Kihajtottam a Ligetbe.

„Nem - mondtam magamnak a Ligetben -, ezt a pénzt, melyet a véletlen tukmált rám, szinte erőszakosan, nem fogom elkótyavetyélni. Veszek rajta valamit.”

Egy pár kesztyűt vettem, egy finom, kávébarna szarvasbőr kesztyűt, amilyenre már régóta áhítoztam, de eddig még sohasem engedtem meg magamnak. Gyönyörködve szemléltem. Kifizettem, és felöltöm zsebébe gyűrtem. Fölszálltam a kocsira, hogy hazahajtassak.

Benn a kocsiiban így tűnődtem:

„Ez a kesztyű lesz az emlék. Mindenkinek megmutatom: »Nézzétek, ezt adta a sors, ez az élet ajándéka, ezért nem kellett robotolnom.«”

Megint elővettem, nézegettem. Puha volt, olvatag, bársonyos. Mintha egy nővel fognék kezét.

De csak az egyiket találtam, a balt. A jobbát nem találtam. Kiforgattam zsebeimet, még a mellényzsebeimet is. Sehol se leltem.

Visszahajtottam az üzletbe. Ott se volt. Valahol máshol ejthettem el.

Amíg hazafelé robogtam, azon töprengtem, hogy mit lehet csinálni egy fél pár kesztyűvel, Hajdan vaskályhákat tisztogattak vele. De nekünk melegvíz-fűtésünk van. Fájós ujjakra is használják. De mikor sebzem meg én az ujjam? Dühösen kihajítottam az ablakon. Legyen boldog, aki megtalálja. Egy rokkant, akinek épp a jobb keze hiányzik, talán megőrül neki.

Már a lakásomhoz közel voltam, amikor az ülésen fölfedeztem a jobb kesztyűt. Addig rajta ültem. Most megvolt a jobb, de a bal hiányzott hozzá. Hát a jobbát is kidobtam a kocsi ablakán.

A díjmérő hét pengőt mutatott. Számolni kezdtem:

- Ez 7 pengő, a kávéház 10 volt, a gyöngyvirág 1, a koldusok, az alamizsna 2, a kesztyű 20, ennél fogva én ma délelőtt 40 pengőt költöttem el ezért, drága mulatság. Rossz üzlet. Holnap visszaadom a húsz pengőt.

Így is cselekedtem.

Mindjárt reggel benyitottam a papírkereskedésbe. Vettem egy ív papírt. A pénztáros recés gumitányérjára rátettem két fillért, s melléje, némán, húsz pengőt. A szőke, vérszegény kisasszony bámult.

- Tegnap húsz pengővel többet adott - súgtam neki mosolyogva.

- Én?

- Maga, maga.

- Az lehetetlen - mondta, és elpirult.

- De igen.

- Micsoda? - riadt föl a kereskedő, aki figyelmes lett halk vitánkra, és máris ott termett. - Valami baj van?

- Semmi - legyintettem. - Egy kis tévedés.

- Talán kevesebbet adott?

- Sőt - mentegettem a kisasszonyt -, többet. Húsz pengővel. Visszahoztam.

- Többet? - kiáltott a kereskedő. - Már megint - állapította meg egy vádló tekintettel a kisasszony felé, mert úgy látszik, már sok lehetett a rovásán. - Mondja, kisasszony, megőrült maga? - és csapkodta a kezét.

A leány hebegett valamit, aztán sírógörcsöt kapott, arcát zsebkendőjébe temetve eltűnt egy üvegajtón. A kereskedő halálsápadtan meredt maga elé. A tönköt látta, a csődtömeget, azt a jelenetet, amint a híd karfájáról a Dunába veti magát. Reszketett.

- Mi, kérem, itt dolgozunk - fordult felém -, ezekben a nehéz időkben, és akkor, kérem, ő dobálja a pénzt. A maga pénzét dobálja! - ordította az üvegajtó felé.

Beült a pénztárba. Egy diák fizetett, aki valami irkát vásárolt.

- Mennyi marad?

- Nyolc fillér - rebegte a diák.

- Ez itt nem nyolc fillér - mondta a kereskedő, és többször egymás után olvasta a filléreket remegő, izzadt tenyerében. - De igen. Mégis nyolc fillér. Bocsánat. Az ember igazán megőrül.

Szégyenkezve sompolyogtam ki.

Sokáig nem mertem mutatkozni a papírkereskedésben. Múltkor, hogy arra jártam, láttam, hogy a pénztárban új kisasszony ül, egy szemüveges, fekete, kövér. A régit elbocsátották.

Barátaim, akiknek elmeséltem ezt a történetet, szemrehányással illettek.

- Mit okoskodtál, kérlek. Nem kellett volna szólnod. Akkor a kereskedő se bomlik meg, a kisasszony se veszti el az állását.

- Tudom - feleltem nyugodtan. - Abból, hogy rosszat cselekszünk, többnyire rossz származik. De sajnos, többnyire rossz származik abból is, hogy jót cselekszünk. Nem is azért tettem én ezt. Kiszámítottam, hogy ha megtartom azt az átkozott húsz pengőt, rövidesen koldusbotra jutok, mert már az első napon is negyven pengő uzsorakamatot fizettem utána. Ehhez én szegény vagyok. Elismerem, semmi esetre se volt szép tőlem, hogy visszaadtam. De nem tettem egyebet. Végre az ember önző...

1933

VALAKI

Éjfél után egy elhagyott kávéházba vetődöm, ahol még sohase jártam. Hajszos nap után üldögélek, lógó karral, mint a fáradt úszó.

Hirtelen valaki átköszön hozzám a szemben levő harmadik-negyedik asztaltól, nyájasan, kedves sugárzással, egy fiatalember, aki szintén egyedül üldögél az asztalnál. Kék szeme mosolyog az örömtől, hogy fölismert.

Mihelyt kirezzent tűnődésemből, én is fölismertem őt. Ez a fiatalember gyermekorvos, tanársegéd. Csak egyetlenegyszer jöttem vele össze, még a télen, Elzász orvostanár vacsoráján, de ott nyomban rokonszenvesnek tartottam, és megszerettem.

Visszaköszönök neki, mosolyogva, a kezemet lengetve. Igazán örülök, hogy ő örül a látcomon.

Mégis valami megalázottság marad bennem, valami lelkifurdalás. Csak nem gondolja felőlem, hogy már annak előtte is észrevettem, s megvártam - elvártam -, hogy ő köszönjön nekem először? Én az ilyen embereket megvetem. Egyszerre tartozunk köszönni egymásnak, szinte versengve az elsőségért. Nincs kor, rang, érdem vagy vagyon, ami fölmenthetne bennünket ettől az emberi kötelességtől. Ha az utcán találkozunk, már messziről kell jelezni erre való készségünket, már előbb föl kell röpülnie tekintetünknek, mint a hajózászlóknak az árbocra, s a köszönés csak ennek természetes következménye lehet, előzködés és nem erőharc. Ez az én erkölcsöm, az én udvariasságom erkölce. Az, aki vét ellene, senki és semmi előttem. Ennél fogva minden ismerősömnek előre köszönök, ha van rá módom, de ha azt tapasztalom, hogy ezt ki akarják erőszakolni, hogy megkövetelik szenvedőleges tiszteletadásomat, melyet ők legföljebb viszonzni hajlandók, akkor többé nem köszönök nekik. Még vissza se köszönök.

Félreértések elkerülése végett, jó volna tudatnom ezt a kitűnő gyermekorvossal. Átsétálhatnék az asztalához. Csak ne volnék ilyen halálosan kimerült. No, majd más alkalommal jóváteszem.

Az alkalom nem késett.

Néhány nap múlva este a zsúfolt villamoson robogok hazafelé. Künn állok a tornácon, megpillantom őt. Egy sarokba bújva valami könyvet olvas. Sikerül meglesnem azt a pillanatot, amikor föltekint. Tüntetőleg megemelem kalapom, és rámosolygok. Ő szintén megemeli kalapját, és rám mosolyog a fiatal, kék szemével.

Később, hogy az utasok zöme leszáll, s a kocsí majdnem kiürül, hozzásietek. Viharosan rázom a kezét. Mellé telepszem.

- Hogy van? - vallatgatom.

- Köszönöm. És ön?

- Köszönöm - válaszolok. - Hazafelé?

- Nem. A nagybátyámhoz. Minden szerdán náluk vacsorázunk, ősidőktől fogva.

- Ahá, családi vacsora.

- Az - bólint.

- Mit olvas?

Kezembe adja a könyvet. Künn a tornácon azt hittem, valami orvosi munkába merül, mely a gyermekbénulásról vagy ilyesféléről szól. Tévedtem. Szépirodalom. *Esmond Henrik*. Ez meglep, és fokozza iránta a nagybecsülésem. Mindig azt vallottam, hogy a kiváló emberek minden iránt érdeklődnek: számukra az egész világ egy.

- Még diákkoromban olvastam - jegyzi meg. - Most újra elővettem.

- No, és hogy tetszik?

- Isteni - feleli.

A válasz kissé lehűt. Én sohase jellemeznék így egy könyvet, mert a dolgok fölöttébb sokrétűek és bonyolultak. De ő végre gyermekorvos és olvasó.

Zavaromban az angol humorról dadogok valamit. Miután nem kapcsolódik, abbahagyom. Feléje fordulok:

- Sokat dolgozik?

- Bizony - sóhajt. - Reggeltől estig. Robotolok.

Panaszkodik. A gazdasági válság az egész világon óriási, az emberek szegények, nincs pénzük a legszükségesebbre sem, kenyérre, orvosságra, ruhára. Elmeséli, hogy ma délután először látott elgázolást. Egy gépkocsi az Aradi utca sarkán elütött valami nénikét. Borzasztó volt, borzasztó.

Így beszélgetünk mindenféléről, a papagájokról, a gyorsírásról és a négerkérdésről is, szóval arról, amiről az emberek beszélgetni szoktak.

Én szóba hozom ezt a cudarhideg, rendellenes időjárást. A társalgást csínján az ő mestersége felé terelem.

- Sok most a beteg?

- Természetesen, mindenki meghűl, náthás.

- A gyermekek is - teszem hozzá.

- Azok is - veti oda.

Tartózkodónak látszik. Ez azonban még rokonszenvesebbé teszi a szememben. Vagy én az előbb nem voltam tartózkodó, amikor ő Thackeray-t dicsérte? Különb lehet, hogy nem is tartózkodó, csak szerény. Nekem kell buzgólkodnom. Előhozakodom a vitustáncsal, a tejoltásokkal, az anaphilakával. Összevissza kotyogok mindent:

- Úgy látom, hogy a vörheny az utóbbi évtizedekben feltűnően enyhült. Micsoda félelmes, ragadozó betegség volt még a gyerekkorunkban. Most úgy megszelídült, mintha a tigris macskává változnék. El fog tűnni a föld színéről, akár a himlő, a lepra, a dögvész. Végül maguk a betegségek is megbetegszenek és elpusztulnak.

- Igen - hagyja rám.

Ha valamiről sokat tudunk, akkor hallgatunk. Csak a műkedvelők biztosak és bőbeszédűek. A teljes tudás - a külsőségben - fölöttébb hasonlít a teljes tudatlansághoz.

Szégyenkezem, hogy ennyit elméskedtem és kotnyeleskedtem. Én is hallgatok. Aztán ezt kérdezem tőle:

- Mit csinál Elzász?

- Elzász? - ráncolgatja a homlokát. - Kicsoda is az?

- Hát a mi közös barátunk. Elzász, a tanár. Az orvostanár.

- Olyan én nem ismerek - jelenti ki. - Ismerek ugyan egy Elászt. De az főfelügyelő a vasútnál.

Rámeredek. Most az orra töve körül egy vonást fedezek föl, egy éles kifejezést, egy kemény árnyalatot, valami roppantul idegent, ami még mindig roppantul emlékeztet ismerősömrre, de azért tüstént megérteti velem, hogy nem ő az, s én ezt az embert, akiről fogalmam sincs, hogy kicsoda-micsoda, összetévesztettem a gyermekorvossal, akivel annak idején együtt vacsoráztam és múltkor a kávéházban találkoztam.

Ő is rám mered. Lelkében hasonló folyamat mehet végbe, mert mély lélegzetet vesz, és elhúzódik tőlem. Kétségtelen, hogy ő is összetévesztett valakivel, és neki sincs fogalma, hogy ki vagyok. De vajon minek nézhetett engem?

Ebben a pillanatban egy világ omlik össze mindkettőnkben. Az űrben lengünk személytelenül, megfosztva egyéniségünktől, szinte megsemmisülve.

Így töprengek magamban:

„Mi történt itten? Semmi olyasmi, ami csorbát ütne a világrenden. Én azt hittem, hogy ő ő, ő pedig azt hitte, hogy én én vagyok. Minthogy ez tévedésnek bizonyult, nem is mi találkoztunk, csak két ember, minden jelzet és név nélkül. De kiderült, hogy két ilyen ember is rokon, és épp elég mondanivalója akad egymásnak. Elbeszélgettünk, nem is nagyon unatkoztunk. Semmi okom sincs, hogy ezt az urat ezután lenézzem.”

Ő is erre a végkövetkeztetésre juthatott, mert kirántja zsebóráját, felém tartja, és bizalmasan közli:

- Elkéstem. Nagybátyámék mindig fél kilenckor vacsoráznak, nagyon pontosak. Ezek agyon fognak ütni.

- Na - szólok kedélyesen és megbocsátólag -, azt talán mégse teszik. Hiszen tudják, mennyire el van foglalva, mennyit dolgozik.

- Igaz, igaz - kacag -, de ezek afféle régimódi, békebeli emberek, nem nyárspolgárok, csak hogy velük ám nem lehet...

Nem fejezi be mondatát. Látja, hogy a föltételes megállóhoz közeledünk, fölugrik, mindjárt ki kell majd szállnia. Melegen kezét szorít velem. Szemembe néz, és ezt mondja:

- Igen örültem.

- Én is - válaszolok, és úgy érzem, hogy nem is nagyot hazudtam.

1933

KERESKEDELEM

Ezen a tunya, aluszékony alföldi fürdőtelepen, ahol átásítózom napjaimat, múltkor fölfedeztem egy újságosbódét, közvetlen a közelünkben. Addig nem is vettem észre. Mindig a hetedik határba kellett gyalogolnom egy levélborítékért, egy szál gyufaért.

Cifra papírok lobogtak róla, a haladást, az élet pezsgő szellemét hirdetve. „*Az összes hazai s külföldi lapok és folyóiratok.*” „*Borotvapengék szakszerű élesítése.*” „*Tűzkövek.*” „*Öngyújtók javítása.*”

Könnyes szemmel üdvözöltem. Végre, végre-valahára. Lefekvés előtt még egyszer megnéztem az ablakból, hogy nem álom-e. De ott volt. Biztatólag derengett felém a sötét fák közül, mint valami világítótorony.

Mihelyt megvirradt, odarohantam, hogy bevásároljam ezt-azt, ami szükséges, egy egész hónapra, egy egész életre.

- Kérem - lihegtem -, kérem.

- Azonnal - csitított egy komoly, lassú hang.

A hang felé pillantottam.

Minthogy a hang tulajdonosát a cifra papírokkal teleragasztott üvegkalitka eltakarta, csak egy szürke mellényt láttam, s a szürke mellényen egy ezüst óraláncot. Bekukucsáltam.

A szürke mellény lefelé egy szürke nadrágban folytatódott, fölfelé pedig egy kemény gallérban, egy régimódi, babos csokornyakkendőben, egy gyér, ápolt fehér szakállban, egy redős, de jószágos arcban, melyben kék szemek ragyogtak, szóval egy tiszteletre méltó, méltóságára tartó, vidéki öregúrban, aki ennek az újságosbódénak korlátlan ura, s hivatása szerint valószínűleg ki is szolgálja a közönséget.

Nem tetszett neki, hogy kíváncsiskodom. Rám szólt:

- Tessék várni.

- Igenis.

Nem értettem, hogy miért kell várnom. Más vevője nem volt, csak én. Ő pedig ott benn semmit se csinált. Csak állt mozdulatlanul, s az üvegkalitka falára bámult. De azért vártam.

Két-három perc múlva érdeklődött.

- Nagyon siet?

- Nem nagyon.

- Azért - mondta. - Sietni sohase jó.

Megint elmúlt egy kis idő. Akkor ezt kérdezte:

- Mit óhajt?

- Sok mindent - hadartam. - Először is külföldi lapokat. Van minden?

- Hogyne.

- Az *Illustration*-t, s talán a *Times*-t is.

Sarkon fordult. A bódé homályos belsejében rakosgatott sokáig.

A helyi újság egy régi számát nyújtotta, s egy ponyvaregényt.

Nagyot néztem.

- Cigaretta?

- Jelenleg éppen nincsen. Elfogyott. Jövő héten lesz. Ha lesz. De szivarom van.

Sohase szivaroztam.

Mindenesetre összevásároltam annyit, hogy naponta megkaphassam a jó közérzésemhez föltétlenül szükséges nikotinmérgezősemet, mely nélkül már élni se tudnék.

Bélyegeket kértem. Mindenfelét, belföldre, külföldre. Mióta itt szórakozom, senkinek se írtam. Legalább harminc levéllel tartozom.

Leemelt a polcról egy ütött-kopott füzetet. Lapozgatott benne, s fõlsóhajtott. Elém tette. Egyetlen bélyeg volt benne.

- Bocsánat, ez okmánybélyeg.

- Okmánybélyeg? Hát az is bélyeg.

- Sajnos, én nem használhatom.

- Vegye meg - kérlelt minden átmenet nélkül, s kissé oldalt billentette a fejét.

Ránéztem. Az okmánybélyegre néztem. 27 pengő 50 fillér. Sokalltam.

Ő nem tett le kedvenc ötletéről. Folyton simogatta repedezett, öreg körmeivel. Felém tartotta, csábítólag:

- Szüksége lehet rá még valamikor az életben.

Amikor viharosan ráztam a fejem, becsukta a füzetet, és vállat vont. Egyszerre azonban, mintha valami eszébe jutna, intett, hogy ne menjek. Fõlvillant a szemem. Egy papírdobozt kotorászott elő. Kinyitotta. Az orrom alá dugta.

- Tűzkövek - ajánlgatta, mintha a levelezés ki nem elégített szenvedélyét valami rejtélyes, eddig föl nem derített hasonszenvi gyógyelv alapján a legsikeresebben tűzkövekkel lehetne kezelni.

Erről nem tudott meggyőzni.

Hogy viszonzzam kedvességét, átadtam neki tizenkét darab eltompult, használhatatlanná vált borotvapengémet, s lelkére kötöttem, hogy minél előbb élesíttesse ki, mert újakat itt aranyért se szerezhetek.

Ezzel eltávoztam.

Csalódottan ballagtam a fásorban. Azok a vérmes remények, melyeket a bódéhoz fűztem, nem teljesedtek be. Vagy legalábbis csak részben.

Azért nem volt szívem otthagyni. Meg-megálltam előtte. Kötelességemnek éreztem, hogy amíg itt tartózkodom, pártoljam és támogassam.

A borotvapengéket minden áldott nap sürgettem. Már egy hét óta köszörülték.

Levélbélyeg csak egyetlenegyszer volt, akkor is mindössze negyven fillérért, csupa egyfilléres. Ennélfogva azt a leveletem, melyet Párizsba küldtem, úgy keresztül-kasul ragasztottam bélyegekkel, hogy egy katonai térképnek hatott, s ott bizonyára méltó föltűnést is keltett.

Szivarjaim elfogytak. Vásárolni akartam. Közben megutáltam a cigarettát, s dühös szivaros lettem. Most se szivarral, se cigarettával nem tudott szolgálni. Kárpótlásul két tucát kitűnő szivarszipkát sózott rám.

Bevallom, eleinte dührohamok fogtak el, átkozódtam, s titokban szegény öreg gyors halálát kívántam. Lassanként azonban megismertem. Akkor megszerettem. Rájöttem, hogy viselkedésének éle nem ellenem irányul. Mindenkivel hasonlóan bánt. Vevőit mindig lebeszélte arról az áruról, melyet kerestek, s tanácskozási alapon mindig valami mást kínált nekik. Annak a nőnek például, aki egy német divatlapot kért, öngyújtókanócot adott el, aki egy doboz gyufát óhajtott, az egy tréfás látképes levelezőlappal érte be, s aki virzsíniára áhítozott, s a bűnös vágyát semmiképp se tudta legyőzni, anélkül hogy észrevette volna, hogyan és miképpen, boldogan távozott, zsebében egy színes írónnal.

Csodálatos, hogy az emberek eleinte dohogtak, aztán valamennyien kötélnek álltak. Nyilván belátták, hogy az öregúrnak alapjában igaza van. Hiszen a dolgok fölöttébb viszonylagosak.

Magam is megpuhultam. Néha-néha még félénken célozgattam a levélbélyegre, mint valami távoli, elérhetetlen ábrándra. Legtöbbször nem is felelt hiú kérdéseimre. Csak legyintett. Minap valami utánozhatatlan fáradt, szelíd hangon ezt közölte:

- Nem érdemes levelet írni. Előbb-utóbb úgyis megtudunk mindent. Sokszor pedig jobb, ha semmit se tudunk meg.

Úgy beszélt ekkor, mint egy bölcs. Mit lehet ilyesmire válaszolni? Némán bólintottam.

Mostanában el-eltűnődöm, hogy milyen nagyralátó, izgága, türelmetlen fickó voltam, amikor ideérkeztem, s mi lett belőlem az ő nevelő hatása alatt.

Először leszoktatott az olvasásról, aztán a levélírásról, aztán a dohányzásról, aztán a borotválkozásról is. Már majdnem mindenről leszoktatott. Csak az életről nem szoktatott még le. De ahhoz sem igen ragaszkodom.

Közönyösen tekintek mindent. Ha véletlenül dohányozni támad kedvem, egy papírszipkán szívom be a levegőt, s vigyázatosan kifújom. Állam borostás. Szakállam kinőtt. Olyan vagyok, mint egy elvadult buddhista pap.

A nirvána vesz körül. Egész nap meztelenül heverészek a parton, s a köldököm szemlélem. Ha pedig olykor felöltözöm, akkor a mellényem utolsó gombját nézem, mereven.

Kiszámítottam, tudniillik, hogy mellényem utolsó gombja pont a köldökömet takarja.

1933

GÉZA BÁTYÁM

Nagy volt a mi családunk. Az ősi törzs új és új ágakat hajtott, kilombosodott és megterebélyesedett, lenn pedig keményen kapaszkodott a földbe, vastag és vékony gyökereit elindította az egész országba, északra és délre, keletre és nyugatra.

Így hát mindenféle ember akadt minálunk. Volt egészséges és beteg, kövér és sovány, okos és bolond, tékozló és zsugori, léha szoknyavadász és példás családapa, s mindenféle foglalkozás is, sok kisbirtokos, katona és pap, még több gyógyszerész, de volt tanár, megyei hivatalnok, orvos, bíró, még jégkárbecslő is. Természetesen, hogy volt közöttük feltaláló is.

Ez a feltaláló Géza bátyám volt.

Ő nem erre a pályára készült. A negyvenötödik életévéig csöndesen, dohogva gazdálkodott mellettünk, a szomszéd megyében, rongyos kis törpebirtokán. Tehetsége csak később fejlődött ki, abban az időben, amikor én nyolc-kilenc éves fiúcska lettem. Hogy ez a tehetség vele született, az több mint valószínű, mert minden igazi tehetség velünk születik. Addig nyilván lappangott benne. Nem állítom, hogy fiatalabb korában, amikor én még nem is éltem, egyáltalán nem talált ki vagy nem talált föl semmit. Ez lelkiismeretlenség volna. Mióta az eszemet tudom, csakugyan ő volt a mi családunkban a föltaláló. Még nem is ismertem, már hallottam, hogy nem messze tőlünk él egy rokonunk, aki „folyton főz valamit”, „folyton törí a fejét valamin”, „folyton sántikál valamiben”. Annyi azonban bizonyos, hogy ez a képessége csak élete alkonyán bontakozott ki teljes pompájában, csak ekkor hatalmasodott el rajta, hogy talán némi kárpótlást nyújtson anyagi csalódásaiért és sivár agglegényéletéért, s csakis ekkor adta meg egyéniségének azt a csillogást, mely most még távoli emlékét is kellemesen színezi.

A külseje alig árulta el, mi lakozik benne. Alacsony ember volt, alig észrevehető pókhassal, kócos, sárga hajjal, sárga szakállal s bajusszal, mely valamivel vörhenyesebb volt hajánál és szakállánál. Olyan volt, mint a legtöbb vidéki kisbirtokos. Szeretett enni-inni. Szerette a malacpörköltet barnára pörkölt tarhonyával, s szerette a hosszú, vékony ecetes paprikákat, melyeket méregerős erükkel együtt evett meg. Szerette a társaságot, a cigányt, a nagy ebédeket, vacsorákat. Borozgatott is, de csak módjával. Emlékszem, hogy poharába mindig előbb töltötte a szikvizet, hogy az legyen a bornak mintegy az ágya, csak azután a bort, ehhez a szokásához pedig egész életén át következetesen ragaszkodott, nem holmi babonából, hanem elvből, mert - amint mondotta - „másképp a bornak nincs semmi íze”. Emlékszem arra is, hogy cigarettáit mindig maga sodorta, rendkívül gyorsan és ügyesen, bal kézzel is, s én bámultam, irigyeltem őt, mikor a sárga dohányt, mely a sárga hajához és szakállához hasonlított, hüvelykének és mutatoujjának egyetlen bűvészmozdulatával a selyempapírba tekerte, majd ajkához emelte, hogy az ott fölcsillámló nyállal összeragassza; s a cigaretta máris égett, ő pedig máris kéjelegve szippantgatta a füstöt a hosszú, vékony, hústalan orrával, mely az általa annyira kedvelt paprikához hasonlított. Kétségtelen, hogy rám mint gyermekre, mély benyomást gyakorolt. De vajon melyik avatatlan, felületes szemlélő sejthette volna meg ebben a látszólagos igénytelen emberben a föltalálót?

Nyaranként rándult át hozzánk, aratás után, s minden évben három-négy hetet töltött nálunk vendégségben. Poros szekéréről leugrott a sárga nyersselyem ruhájában, a sárga szalmaalapjában. Így látom őt azóta is, mindörökre. Most jut eszembe, hogy télen sohase láttam, s még ma sem tudnám elképzelni bundában, kucsmában, havas tájon. Szorosan a nyárhoz tartozott ő. Sebbel-lobbal megölelt mindnyájunkat, holmi hebehurgya szeretettel. Az emberek nemigen érdekelték. Például sohase vette volna észre, hogy valamelyikünk hiányzik, vagy hogy

valamelyikünknek hiányzik az egyik füle. De egy fogast, mely az előszobában ferdén lóg, egy kávédarálót, egy légycsapót, egy takarékperselyt, egy nadrágtartót, egy öntözőcsövet, egy egérfogót azonnal észrevett, azonnal érdekelte az anyaga, a szerkezete, előállításának és gyártásának módja, nézegette, tapogatta és szagolgatta, s addig kukucskált, figyelgetett, az egyik szemét lehunyva, fejét oldalt billentve, addig ágaskodott, kuporgott, hasalt a földön, addig méricskél és számíthatott, amíg rá nem jött, hogy az a huncut német hogyan is eszelhetett ki ilyesmit, és hogyan készíthette el ilyen remekül. Nem volt nagyobb öröme, mintha megkértük, hogy akassza föl egyik csillárunkat, vagy hogy javítsa ki összetört játékaikat. Előbb hosszan tanulmányozta a tárgyak anyagát és szerkezetét, csak aztán látott hozzá. Lassan dolgozott, élvezte a munkáját, de alaposan.

Ilyesmire nálunk is csak ritkán nyílt alkalma. A legkisebb és legsötétebb udvari szobánkban szállt meg, melyet mi vendégszobának nevezünk, s a hőség miatt egész nap föl se öltözködött, az ágyán ásítózott és füstölgetett. Délig aludt. Akkor kicsoszogott papucsban, ingujjban, kezében egy szalmalegyező, szájában egy fogpiszkáló. Vannak emberek, akiknek a szájából állandóan fogpiszkáló fityeg. Rejtély, hogy honnan tesznek szert erre az örökkévaló fogpiszkálóra, mely már kora reggel ott lóg a fogaik között, s késő este, sőt valószínűleg éjszaka is ott lóg, amikor alszanak, rejtély, hogy mit piszkálnak vele azután is, hogy csak egy pohár vizet ittak, s rejtély, hogy miért szopogatják unos-untalan oly élvezettel, mint a sült csirke csontját, hogy tulajdonképpen mit is jelent ez számukra, hogy az evés és dohányzás fegyverszüneteinek kívül miért nem tudnak tőle megválni soha, de tagadhatatlan, hogy az egész világon vannak ilyen emberek, és igen számosan vannak. Géza bácsi is közéjük tartozott. Gyorsan megebédelt, aztán ismét ledőlt szundítani, és estig szundított. Este azonban, amikor a föllocsolt, hűvös udvaron vacsorára terítettek, kiöltözve és megfésülve jelent meg, sokáig üldögélt közöttünk a gyertyalámpák fényénél, a csillagok alatt, asztalbontás után is beszélt a találmányáról, az ő nagy találmányáról, mely egyszerre híres és gazdag emberré teheti őt, minket, valamennyiünket, órákig magyarázgatta nekünk ezt az egyszerű és mégis csodálatos találmányt, az alapelvét, a kivitelét és annak némely nehézségeit, rágcsálva a fogpiszkálóját, hadonászva a fogpiszkálóval, az asztalkendőre egyenes és görbe vonalakat húzogatva a fogpiszkálójával, melyet a rajz világossága kedvéért néha sóba, néha paprikába mártogatott.

Évről évre hallgattam fejtegetéseit, de hogy mi a találmánya, hogy mi a lényege és értelme, azt gyermekésszel még nem foghattam föl. A többiek, a felnőttek is csak sejtették. Ezek egy darabig kérdezősködtek, aztán üngöttek, elmosolyodtak, s biztatták, hogy szerkessze meg, előbb látni szeretnék. Géza bátyám nem sietett ezzel. Mindenesetre fölcsigázta a várakozást. Ezermeisternek, varázslónak nevezték. Ha szabad magamat így kifejeznem, a mi körünkben máris világhírré tett szert. Valahányszor megérkezett hozzánk, körülvették a rokonok, és faggatták, hogy mi újság. Egyszer már egy ábrát is hozott, melyen piros és kék írónnal föl volt vázolva a terv, s ezt titkolózva mutogatta mindenkinek, lelkükre kötve, hogy el ne árulják, különben fuccs az egésznek, ötletét ellopják, s mások zsebelik be a tenger pénzt. Főképp nagynéném és korosabb barátném izgultak. „No, Géza, mikor leszel már milliomos?” - sápítoztak a nyári haboskávé-uzsonnánál. - „De aztán meghívj majd a kastélyodba, de aztán fölvégy a négyesfogatodba, de aztán ne szégyelld majd szegény rokonaidat” - évődtek vele, s kedélyesen hátba veregették őt, majd hozzátették:

- „Nézzétek, már most is szabadkozik, hiába, a gazdag emberek...”

Ő elérte a tréfát, mosolygott rajta, de aztán egyszerre elkomolyodott, s kijelentette: „Nem szabad az ilyesmit elhamarkodni.”

Nem, ő nem hamarkodta el. Évekig tartott, amíg találmányát megvalósította. Ez minálunk történt, egy ősze hajló, szomorú nyáron, augusztusban. Előzőleg hetekig tárgyalt a mesteremberekkel. Asztalosok és lakatosok egymásnak adták a kilincset, folyton valami hibát talált munkájukban, visszadobta nekik többször, szidta őket, mint a bokrot, de végül mégiscsak elkészült a minta, s Nagyboldogasszony napján bemutatta nekünk.

Éppen le akartunk telepedni az ünnepi ebédhez, amikor ő rejtélyes mosollyal intett a szobalánynak és a szakácsnénak, s azok egy súlyosnak látszó alkotmányt cipeltek be, melyet az ebédlőasztal mellé helyeztek egy kis asztalkára. Mi csak bámultunk. Egy simára gyalult favázat láttunk, egy körülbelül másfél méter hosszú és egy méter széles deszkát, azon különféle vas alkatrészeket, csapágyakat, forgósarkokat, s két hatalmas, élesre fent pengét, mely egy fogantyúban végződött.

Ez volt az ő találmánya, az ő gépe, az ő kenyérvágó gépe, mely nevét örökké emlékezetessé teszi előttem.

Minden fölösleges bevezetés helyett dolgozni kezdett. Kezébe kapta a frissen sütött, még szeletlen kenyeret, s a deszkára erősítette, a számára lefektetett sínek közé. Megragadta a fogantyút, ami által a párhuzamosan egymás mellé rögzített két penge, mint egyetlen emelőkar, a magasba lendült, aztán ez a két penge, ez a két nehéz lovassági kard, ez a két félelmetes szablya recsegve, csikorogva lezuhant a kenyérre, oly pokoli zajjal, hogy anyám elsápadt és befogta a fülét. Apám valamit kiáltott feléje, amit nem lehetett érteni, s egyre integetett, hogy hagyja már abba. De ő nem engedte magát zavartatni. Még az se zavarta, hogy a kenyér egyszer-kétszer kiugrott a gépből, a földre gurult, mintha tiltakoznék a kíméletlen bánásmód ellen. Géza bátyám utána rohant, fülöncsípte a szökevényt, visszanyomta sínei közé, s folytatta munkáját, tovább emelgette a nehezen forgó pallosokat és csatabárdokat, le-föl rángatta őket, az izomereje minden megfeszítésével, úgy, hogy beleizzadt és belevörösödött, közben pedig, hogy a gép lármáját némiképp ellensúlyozza, jókedvűen rikkantgatott és kacagott: „Sebaj. Több is veszett Mohácsnál. Egy-kettő, egy-kettő. Vegyének és egyének. Megy ez, mint a parancsolat. Úgy megy, mint a karikacsapás. Sarabold-darabold. No, esztek? No, nesztek. Kinek kell még? Először, másodszor, senki többet, harmadszor.”

Tíz-tizenöt perc alatt valóban földarabolta az egész kenyeret. Akkor leült a hirtelen támadt csöndben, megtörölte verejtékes homlokát, s még mindig kacagva körülnézett: leste a hatást.

Dermedten meredtünk rá. A kenyérvágó gép föladata az volt, hogy erőművi úton szétvagdalja, elaprózza a kenyeret, s ennek a föladatának határozottan meg is felelt, de működése oly meglepő és viharos volt, oly vegyes érzéseket támasztott bennünk, hogy nem mindjárt tudtunk szóhoz jutni. Sokáig hallgattunk. Valaki kifogásolta, hogy túlon túl zajos. Valaki megjegyezte, hogy az alakja egy kissé ormótlan, s a kések talán céltalanul is olyan hosszúak. Géza bácsi bólongatott. Elismerte, hogy a találmány még korántsem tökéletes. Nem is egy hibája van, de száz hibája, főképp a mi kontár iparosaink miatt, de ezeket a hibákat idővel lassanként mind el lehet tüntetni. Gondoljunk az első mozdonyra, hasonlítsuk őket össze a mai mozdonyokkal. Semmi se megy egyszerre. Ami alakját illeti, az azért volt szükséges, mert ez a találmány nemcsak a mi országunknak szól, hanem minden országnak a világon, olyan országoknak is, ahol esetleg ilyen óriási kenyereket sütnék. Hogy van jövője, azt a vak is látja. Számos előnye közül csak azt emelte ki, hogy a kenyérhez alig kell hozzányúlni kézzel, a munkát úgyszólván maga a gép végzi el helyettünk. - Az elgondolás mindenestre szép - szólalt meg valaki. - Szép? - kérdezte Géza bácsi kicsinylően s megállapította: - Gyönyörű.

Bevallom, hogy nekem, mint gyermeknek, nemcsak az elgondolása tetszett, hanem a kivitele is, leginkább a fűlsiketítő zörgése és a hosszú, gyilkos pengéi. De amint tovább gondolkoztam, egy kétségem ébredt, melyet félénken bár, de ki is mondtam. Közöltem, hogy akármelyik késsel könnyebben, biztosabban, egyenletesebben, gyorsabban lehet fűlszeletelni a kenyeret, mint ezzel a géppel. - Ja, késsel, fiam -, mondta Géza bácsi, mintha tulajdon kétségeivel beszélgetne -, az természetes, az magától értetődő. - Rám pillantott, aztán vállat vont, ami körülbelül ezt jelentette: - Csakhogy az, fiam, nem találmány.

Fülig vörösödtem, mint később is gyakran, amikor igazat mondtam, és ezzel másokat megszégyenítettem. Megszántam szegényt. Kértem, hogy tanítson meg a gép kezelésére. Tüstént behozatott egy másik kenyeret, kezembe nyomta a fogantyút, a hátam mögé állt, s amíg erőlködtem és csattogtam, így vezényelt: - Egy-kettő. Na látod, fiam. Nyomd rá, ne sajnáld. De rögzítsd a kenyeret. Itt fő a rögzítés, fiam. Ha nem rögzíted, akkor nem ér semmit az egész istenség. Vigyázz, mert elvágod az ujjad. Úgy, fiam, úgy. Majd bele kell magad gyakorolnod. - Hálásan megcsókolt. És másnap elutazott.

A kenyérvágó gép egy darabig még az asztalunk mellett állt, de senki se használta. Anyám, aki a kés pártján volt, bevitte az éléstárba. Ott porosodott nyárig. Amikor Géza bácsit vártuk, anyám a terítésnél odaszólt a szobalánynak: - Majd hozza be a kenyérvágó gépet is. Géza nagyságos úr ma itt ebédel. - Ilyenkor mindig ott volt a gép. Én vágtam vele. Géza bátyám félszemmel nézte, és helyel-közzel egy-két szakszerű utasítást adott. Említette, hogy majd át fogja alakítani. De minden évben csak valamit tökéletesített, csinosított rajta. Egyszer megolajozta, hogy könnyebben járjon, de ekkor a kenyérszeletek átlucskosodtak az olajtól, máskor meg befestette a deszkáját valami barna festékkel, de ekkor a kenyérszeletek úgy egymáshoz ragadtak, hogy szét se lehetett őket választani. Maga tanácsolta, hogy egyelőre inkább vágjunk késsel. Ő is ezt tette. Rá se hederített többé a gépére, észre se vette. Utóbb édesanyám már akkor se hozatta be, amikor nyaranként ellátogatott hozzánk. Levitték a pincébe, a nyirkos levegőben megrozsdásodtak pengéi, eladtuk ócskavasnak, favázát pedig feltűzeltük. Mindenki elfelejtette.

Csak én emlékszem még rá. Hogy miért? Nyilván azért, mert ez volt Géza bátyám egyetlen műve, az ő életének főalkotása, s más egyebet nem is hagyott hátra. Szerettem őt. Ő is engem. Borközi állapotban gyakran magához ölelt, és így mókázott: - Ne félj, fiam, sohase félj, amíg engem látsz. De ha majd nem látsz, akkor félj, fiam, akkor nagyon félj, akkor mindig csak félj. - A háború utolsó évében halt meg. Azóta nemegyszer eszembe jut ő meg az intelme. Úgy érzem, hogy ezt félig-meddig meg is fogadtam. Szétnézek ebben az idegen és érthetetlen világban, keresem őt, nem látom sehol, és sokszor bizony már félek is.

1933

HEINZ

Itt mindenki érette őrzöng. - Heinz, Heinz, Heinz.

Fiatalok, öregek kiabálják ezt reggeltől estig, nők, férfiak, gyermekek. A nagy hegyek pedig, melyek szigorú homlokráncsal őrködnek fölöttünk, mint az ügyészek, méltóságukhoz nem illő kedélyességgel, visszacincogják: - Heinz, Heinz, Heinz.

Hallod, Heinz? Állj meg már, Heinz. Jöjj ide, Heinz. Heinz oda se hederít. Se hall, se lát. Nem áll meg. Szalad és füttyül. Füttyül és szalad. Sürgős dolga van.

Néha, hogyha gyorsabban akar célhoz érni, egy robogóra kap, s lábtóját taposva vágat előre a meredek hegyi ösvényeken, sisteregve és zakatolva a záporpatak mentén, melyeknek vize oly hideg és tiszta, mint az éter.

De mit törődik ő ezzel. Nem törődik a tizenöt méteres fenyőkkel sem, melyek úgy nyúlnak az égbe, mint az örök karácsonyfák. Csak kötelességével törődik. A környező világgal szemben teljes érdektelenségét jelenti be.

Édes kis kölyök. Gondosan fésült, vizes kefével lesimított szőszke haja oldalt van elválasztva. Szeme lenkék. Ötéves. Német. Tárgyilagos.

A felnőtteket lassanként izgalomba hozza a közönye. Ha legalább néhány szót válthatnának vele. Ha legalább megsimogathatnák kedves kis rózsaszín arcát, s megveregethetnék csupasz vállacskáját, férfiasan domborodó mellkasát, melyen a nadrágja kék vállpántjai keresztbe feszülnek. Ha legalább egy tekintetre méltatná őket. De nem. Heinz megközelíthetetlen.

Kétségbeesetten állnak ott valamennyien a gazdátlan szeretetükkel. Petrezselymet árulnak.

Mázsás urak hemperegnek eléje a földre, a nagy hasukkal, és bohóckodnak. Leányok, asszonyok tárják feléje karjukat, híres színésznők csicseregnek neki a borotvált szemöldökükkel, a negyven kilóra soványított csontváz testükkel, a platinaszőke hajukkal, a bíborra festett, hegyesre nyírt körmükkel, a női szépség mai eszményképei. - Hová sietsz, Heinz? Mit csinálsz? Várj, Heinz, mutatok neked valamit.

Mindhiába. Kikerüli őket, mint forgalmi akadályokat. Szalad és füttyül. Mindenkire füttyül.

Reám is füttyül.

Napok óta igyekszem meghódítani. Gyíkokat fogok neki, s házatlan búzakék csigákat. Óriási narancsszín gombákat hozok az erdőből. Egy vezetőtől havasi gyopárt vásárolok, s azt hazudom, hogy éjszaka a ködben, életem veszélyeztetésével magam szakítottam a gerlachfalvi csúcsról. A folyosón göröggyufákat gyújtogatok. Semmi eredmény. Csokoládészivarral kínálgatom, s igazi szivarral is. Egyiket se fogadja el. Próbálkozom mint bűvész és tréfamester. Eltöröm a hüvelykujjamat, és villámgyorsan összerakom két csonk darabját. Keresztülnéz rajtam, továbbhalad. Még vissza se köszön.

Mit tegyek? Tótágast álljak? Öngyilkosságot kövessek el? Cigánykereket hányjak? Annak se lenne foganatja. Azt teszem, amit a hoppon maradtak, akik szeretetük tárgyát hiába ostromolják: némán kullogok utána, figyelem, lesem.

Sokáig azt hittem, hogy afféle emberkerülő vadóc. De rájöttem, hogy tévedek.

Vasárnap reggel, korán, világoszöld hosszú nadrágjában jelent meg a kapufülke előtt, odaállt Guszti elé, összezsáptta két kis lakkcipőjét, és katonásan tisztelgett. Guszti, a kapus, arany-paszományos sapkája karimájához emelve kezét, visszatisztelgett. Egy oszlop mögé bújva hallgatództam. Úgy elbeszélgettek, mint a régi barátok. Tegeződtek.

Délután Pali, a gépkocsis, kirándulókat hozott haza. Heinz a fasorban várta őket. A két kezével már messziről integetett neki. Mihelyt megállt a kocsí, melléje telepedett. A bérszolgával, a fölvonós fiúval, a telefonkezelővel, a levélhordóval hasonló meghitt kapcsolatok fűzték egybe.

Könnyű volt megállapítanom, hogy Heinz mindenkit rangja szerint becsül, melyet az illetők egyenruhája és sapkája félreérthetetlenül feltüntet. Minket pedig csak azért vet meg, mert „üdülnünk”, semmit se csinálunk, henyélünk. A gyermekek - a gazdagok és szegények egyaránt - csak a dolgozókat tisztelik, azokat, akik főznek, faragnak, barkácsolnak, ajtókat csuknak, gépeket indítanak meg egyetlen gombnyomással, mint a varázslók.

Reménytelen dolog lett volna irodalmi munkásságomra hivatkoznom, s megmagyaráznom, hogy azért én sem vagyok a társadalom heréje.

Múltkor este épp ezen tűnődtem a kapusfülke előtt. Heinz a kapus felé közeledett, s - én valami pillanatnyi sugallatnak engedve, egyszerre lekaptam Guszti sapkáját, és a fejembe nyomtam.

A hatás csodálatos volt.

Azonnal hozzám futott, kezét nyújtott, annak rendje és módja szerint bemutatkozott, s a sapka védelmével közel egy fél óráig cseveghettem. Megtudtam tőle eddigi életét, családi viszonyait, becsvágyait és titkait, s azt is, hogy hová vezeti azt a láthatatlan vonatot, melynek eddig csak dübörgését hallottam.

Siegfriednek volt egy varázsfővege. Az láthatatlanná tette a jelentékeny hőst. Ez a portássapka nagyobb csodát művelt. Láthatóvá tett engem Heinz előtt. Annyira eltüntette jelentéktelenségemet, hogy végre észrevett.

Azóta a legjobb pajtások vagyunk. Együtt sétálgatunk az irigykedő fürdőzők előtt, akiknek fogalmuk sincs, milyen agyafűrt csellel férkőztem kegyeibe.

Ma már kölcsön se kell kérnem Guszti sapkáját. Anélkül is szóba ereszkedik velem.

Nyilván azt hiszi, hogy álruhás kapus vagyok.

1933

TENGERSZEM

- Te - mondta az asszony hirtelen, és megállt a hegyi ösvényen. - Emlékszel? Volt itt valami.

- Emlékszem - mondta a férfi.

Mindkettőjüknek kitágult a szemük, mint akik visszanéznek, egy emlékre bámulnak és ugyanazt látják.

- Egy vendéglő - rajongott az asszony. - Egy pompás, ragyogó, európai vendéglő. Aztán egy nagy-nagy üveges tornác. Aztán egy üvegajtó, egy óriási üvegajtó.

- Igen - szólt a férfi. - Ott reggeliztünk egyszer. A tengerszemre nézett. De az az épület följebb van. A hegytetőn van.

Húsz évvel ezelőtt jártak itt, együtt.

Lassan ballagtak föl a hegyre, a lila csillagfürtök között, hogy megkeressék.

Csakugyan fönn a hegy tetején volt az az épület: kétemeletes, szürkére meszelt ház. Sarkán valami csemegekereskedés vagy falatozó, ahol hideg csirkét, málnaszörpöt, gyümölcsöt árultak. Ezt fölismerték.

Bementek a hátsó kapun. Ide-oda tévedezve a sötét folyosón, végre kiértek a napfényes tornácra, az üveges tornácra, ahonnan a tengerszemre látni.

- Ez nem az - állapította meg az asszony azonnal. - Az nagyobb volt, sokkal nagyobb.

- Nagyobb és szebb - tette hozzá a férfi.

Az üveges tornácon néhány vendég uzsonnázott, levelezőlapot írt, kirándulók, hátizsákkal.

Megszólították az öreg pincért:

- Nincs itt egy másik tornác is?

- Nincs, kérem.

- Ez volna az? - bámultak egymásra. - De itt valami változás van. Mondja, közben nem alakították át?

- Nem, kérem.

- Szinte hihetetlen. Így volt ez mindig?

- Így, kérem.

Mindenesetre leültek. Fagylaltot rendeltek.

Amikor a pincér hozta a fagylaltot, tovább vallatgatták.

- És hol az ajtó, az üvegajtó?

- Melyik üvegajtó? - kérdezte a pincér.

- Az az üvegajtó, az az óriási üvegajtó - és kezükkel, karjukkal mutatták, hogy milyen óriási.

- Itt csak egy üvegajtó van - válaszolt a pincér. - Ez - és rábökött.

Éppen előtte ültek.

- Érdekes - csodálkoztak. - Nem is vettük észre.

Kis üvegajtó volt ez, rozoga, kopott, s apró üvegtáblákkal berakva. Ízléstelen, zöldre festett vasrácsok keretezték. Rámeredtek, gyötrődve, mert a szó szoros értelmében fájt nekik a távlat ilyen eltolódása. Mint egy álmoképre meredtek rá, mint az ifjúkorukra meredtek rá. Nem ismerték föl. Tanulmányozták, hol nyílik, hová lehet eljutni ezen az üvegajtón.

- Lehetetlen - erősködött az asszony. - Teljesen lehetetlen.

- Pedig nyilván ez lesz - mondta a férfi. - Az ember, kérlek, téved. Különösen annyi idő után. Az ember, kérlek, csalódik.

Most elmosolyodtak azon, hogy hajdan, húsz évvel ezelőtt, milyen szépnek, csodálatosnak, tündérinek látták ezt a helyet. Kacagtak csacsiságukon, tapasztalatlanságukon.

- Hiszen otthon még a mi üvegajtónk is nagyobb - állapította meg a férfi. - Sokkal nagyobb.

- Nagyobb és szebb - tette hozzá az asszony. Kanalazták fagylaltjukat. Nem szóltak semmit. Hallgattak.

Egyszerre mind a ketten azt érezték, hogy megöregedtek.

Nincs többé öncsalás, káprázat, mely megszépíti a dolgokat. Minden olyan, amilyen. Ezután már csak a világtól várhatnak még valamit. Maguktól semmit. De mit adhat a világ? Legföljebb ilyen szegényes, nem is egészen tiszta üvegajtót. Az élet elmúlt.

Az asszony elővette kezitükrét. Némán szemlélte benne az arcát. Ráncokat fedezett föl homlokán, a szeme körül, az eddig ismeretlen ráncokat. Sápadt volt és fáradt. Száját kipirosította.

A férfi, aki költő volt, kitekintett. Nézte a tengerszemet, a tengerszem jéghideg, borzongó, tintafekete vizét, melyen egyetlen vérvörös acélladik libegett.

Dühösen összemorcolta szemét, és mint mindig, amikor bosszús volt, egyetlen vigasztalására, a munkájára, a mesterségére gondolt.

- Nézd - szólt az asszonyhoz. - Én alapjában utálok azokat, akiket az irodalomtörténet nyilván vak félreértésből „nagy költők”-nek nevez. Ezek többnyire hetet-havat összehordanak, jósolnak, prédikálnak, harsognak, dörögnek, mint a tenger. Olyan meddők, olyan ihatatlanok is, mint a tenger. Hidd el, a kevés több. Mennyivel több ennél a tökéletes, ha csipetnyi is. Nem figyelsz ide?

- De - bólintott az asszony, pedig egyáltalán nem figyelt oda, mert még mindig a kezitükrére hajolt, elégedetlenül.

- Tudod mit? - folytatta a férfi, aki szintén nem figyelt az asszonyra. - Ezután én inkább kis költő akarok lenni. Nem nagy. Olyan kicsiny, mint ez a tengerszem. És olyan mély.

1933

VASÚTI TOLVAJ

Első osztályú fülkébe szállt be. Mindig első osztályon utazott. Ez üzleti befektetéséhez tartozott.

Előrement, be-bekukkantva minden fülkébe. Utána a hordár.

Egyik fülkében valami magányos öreg urat pillantott meg, három remek bőrönddel meg egy krokodilbőr kiegészítéssel.

- Ide - utasította a hordárt.

Az fölrakta a hálóra bőröndjeit. Mutatós bőröndök voltak, teleragasztva külföldi szállók tarka címkéivel. Egyébként teljesen üresek.

Amikor elemelte az áldozatok poggyászát s megugrott velük, mindig otthagytott - zálogul, ajándékkul - néhány üres bőröndöt. Ezt is beleszámította az üzemköltségbe.

Leült az öreg úrral szemben. A levegőbe bámult. Sohase ismerkedett. Ezt csak a „régis iskola” tette. Kiderült, hogy nem érdemes. Inkább árt, mint használ.

Hétkor már sötétedett. Kezdődött a társasvacsora. Az öreg úr fölkel. Kifelé indult, behúzza maga után az ajtót. De mintha valami eszébe jutna, visszajött, s a félig nyitott ajtón beszólt.

- Kérem szeretettel - mondta, és feléje fordult: - Méltóztassék talán vigyázni a holmimra. Hogy lába ne keljen. Csak megvacsorázom. Be vannak zárva. De ilyen időkben, tetszik tudni - és mosolygott.

A vasúti tolvaj is mosolygott, megértően. Bólintott, hogy majd vigyáz.

„Furcsa - gondolta. - Kutyára a hájat.”

Megnézte zsebóráját. Tudta, hogy huszonhárom perc múlva Nagyvárad következik. Az egész menetrendet kívülről tudta, mint egy zongoraművész Chopint vagy Beethovent.

Ahogy szokta, előre magára vette galambszürke felöltőjét, kesztyűt húzott, fejébe nyomta kalapját, mint aki majd kiszáll, s a folyosóra állt, a letolt ablak mellé, hogy a hordárok tüstént észrevegyék. Ez a módszer is bevált. Körülbelül tíz éve dolgozott, körülbelül negyven-ötven bőröndöt lopott el anélkül, hogy egyetlenegyszer is elcsípték volna.

A kocsiban kívülről csak egy gyászfátyolos hölgy utazott, az utolsó előtti, nemdohányzó fülkében. Hat perc múlva az is kiszállt.

Ő az ablakba könyökölve figyelte a sötét mezőket. Hallgatta a vonat sötét kattogását.

„Különös” - tűnődött -, mindenesetre különös. Ilyesmivel eddig még sohase tűntettek ki. Azt mondta: „kérném szeretettel”, és régimódián elmosolyodott. Gondjaimra bízta. Annyira bizalomgerjesztő pofám volna? No, ne érzelegjünk. Az utasok általában legközelebbi társukhoz szoktak fordulni, holott az éppúgy lehet irgalmas samaritánus, mint vasúti tolvaj. Ezúttal - a valószínűségi számítás szerint - rám került a sor.”

A mozdony fűtőventett, megállt. Nagyváradhoz érkeztek. Egy hordár nyomban fölugrott a kocsijába. Csak a rendelkezését várta, hogy melyik bőröndöket vigye.

De ő elfordult.

- Hát nem tetszik leszállni? - kérdezte a hordár ámulva.

- Nem - mondta.

Úgy tervezte, hogy majd a következő állomáson, harminckilenc perc múlva. De ott se volt ereje. Ott különben is fölszállt egy utas, s az ő fülkéjébe telepedett. Hórihorgas, fakó alak volt. Gyanakodva figyelte. Csak nem sántikál ez valami rosszban? Mindenesetre beült. Szemmel tartotta.

Az öreg úr is visszaérkezett, a vacsora és a bor párától rózsálló arccal, szivar a szájában. Hálálkodott:

- Köszönöm, nagyon köszönöm.

- Nincs mit - vetette oda.

Amint otthon sarokba vágta üres bőröndjeit, ezeket a kellékeket, melyeket mindig magával cipelt, így dohogott:

- Hallatlan. Kidobtam az útiköltséget, hiába volt az egész. Meghatott az a számárság, hogy „kérem szeretettel”, és hogy épp engem választott ki. Úgy látszik, vénülök. Nem nekem való már ez a mesterség.

Utána csakugyan abbahagyta. Valami más pályára lépett.

1933

HASPÓK

Az étteremben több héten át együtt étkeztünk. Velem szemben ült a feleségével. Már első nap azzal vonta magára a figyelmem, hogy mennyire szeret enni.

Többé-kevésbé mindnyájan szeretjük a gyomrunkat. Az azonban, ahogy ő szerette a gyomrát, ahogy ő imádta a hasát, már nem szeretet volt. Az szerelem volt.

Naponta gyönyörködtem benne. Néha annyira bámultam, hogy elfelejtettem enni. Őt ettem, a szememmel. Hadd írjam le előbb, kutyafuttában. Ötven év körüli férfi, gyér, ősz hajjal s kis ősz bajuszkával. Térdnadrágot visel. Afféle haspók. Cinege lábán egy nem túl nagy, de azért tekintélyes potroh himbálódzik.

Hogy kövérnek tartja-e magát?

A kövérek általában két osztályba sorozhatók. Az egyik osztály töredelmesen így szól magához: „Kövér vagyok, ronda kövér disznó.” A másik osztály viszont azt hazudja magának, amit a szabója öneki: „Erős vagyok, egy kissé erős.”

Ő nyilván az utóbbi osztályba tartozott.

Ha sétált, kifeszítette mellét, mélyen, önérzetesen lélegzett, s nyilván azt képzelte, hogy férfias, és sok nő van, aki az ilyen férfias férfiakat kedveli. De ez nem bizonyos. Voltaképp mellékes is.

A fontos a szája, melyet azonnal észrevesznek, a vékony, piros, mozgékony szája az ősz bajuszkája alatt, ez a szinte csókra termett „pici-piros” száj, mely nedves a vágytól, hogy valamit megragadjon és bekebelezzen. Éppily fontos a szeme is, a nagy dióbarna szeme, mely les, pillog, fürkészk, s egy erdőben vagy egy kopár hegytetőn, vagy egy iktatóhivatalban - bárhol a világon - azt kutatja, mi van ott ennivaló. Ez a szem az étteremben föllángol, olajos fényben forog, aztán, mint valami mécs, lobogni kezd. Tudja, hogy nemsokára milyen kivételes élvezetben lesz része. Az áhított környezet, az a hely, ahol majd enni kap, följajzza, de egyszersmind idegesíti is. Száját kissé megnyálazza, s az még pirosabb lesz. Már úgy tündököl, mintha zsíros volna. Tekintete végigcikázik az éttermen, keresi a pincért. Rendel ezt-azt, sokat, feleségének is valamit, s amikor a pincér eltávozik asztalától, követi tekintetével mindaddig, amíg be nem fordul a konyhába nyíló ajtón.

Ekkor egyedül marad. Az asztalra hajol, rámered a fehér terítőre, mely mint a semmi. Szerencsére ott vannak a kenyérdarabok is, a zsömlék és kiflik. Egyelőre ezekkel vigasztalódik.

Minden ajtónyílás újabb remény s újabb csalódás. Nem jön a pincér, még mindig nem jön. Végre azonban jön.

Hozza a melegített tányérokat, a párolgó tálakat, a levest, a disznócsülköt, a halat vastag, sárga mártásban, az őzcombot lila áfonyával, a fölfűjtat arany borhabbal, öneki hozza, kétségtelen, de milyen sokáig cammog a szerencsétlen, a nyomorult, egy végtelenség ez, valósággal kibírhatatlan, s amíg így szemmel tartja a pincér minden lépését, aki közeledik és mégse közeledik, amíg így csalogatja, vonzza, bűvölgeti őt, egyszerre valami homályos gyermekizgalom hatalmasodik el rajta, hogy hátha csak káprázat az egész, hátha valami nem sejtett kiábrándulás éri, a tál leesik és összetörik, a pincér szörnyethal szívészélhűdésben, vagy a földgolyó összeütközik egy csillaggal, és ott, közvetlenül a cél, a beteljesülés előtt elborul, hitét veszíti, eleve lemond mindenről, mint mi, amikor hosszú, kétségbeesett órák után a fasorban megpillantjuk a kedves imádott szoknyáját, de még nem merünk örülni, mert arra gondolunk, hogy esetleg csak egy kifogást közöl, valami ürügyet, hogy fáj a feje, vagy hogy fáradt, és ismét nem lehetünk vele együtt.

De nem, nem. Már előtte a tál, a maga csodálatos valóságában. Felkönyököl - kezében kés és villa -, s ránéz. Izzóan néz rá. Elcsigázva, csapzottan, olvadozva, szenvedélyesen nézi, s a sok gyötrelém után könnybe lábad a szeme. Á, te vagy, gondolja, mert minden ételt tegez. Mi ketten, így együtt, kettecskén, te meg én. Még mindig nem eszik. Nem tud betelni látásával. Villájára tűz egy szelet marhahúst, s mielőtt bekapná és örökre elválnék tőle, egész közel emeli szeméhez, búcsúpillantást vet rá, mintha ezt kérdezné tőle: „Szeretsz? Mert én szeretlek.” Erre a hús már a szájában van. Mozog a szája, villámsebesen, gumyszerű rugalmassággal, mozog az orra hegye, mozog a füle. Úgy rémlik, hogy fülel. Hallgatja tulajdon csemcsegetését. Ha nem láthatja, hogy eszik, legalább hallani akarja, legalább ízlelni akarja azt a nyelvvel és szájpadlásával, legalább szagolgatni akarja az orrával, legalább tapintani akarja, s a húshoz és a mártáshoz gyakran hozzá is ér az ujjával. Mind az öt érzékével eszik.

Nem zabál, nem fal, csak eszik. De az elmondhatatlan és leírhatatlan, milyen gyorsan tűnik el tányérjáról minden. Volt és nincs. Egy perccel ezelőtt, nem is egy perccel ezelőtt, néhány pillanattal ezelőtt még ott púposodtak a galuska, a burgonya és rizskása tornyocskái, a gomba és cékla kisded halmai, még ott gőzölgött egy óriási rostélyos, s máris üres a tál, és a barna hagymás zsír utolsó drága csöppjeit mártogatja ki. Ezen én minden ízben csodálkozom. Ő is minden ízben csodálkozik, hogy már vége annak, ami el se kezdődött. Előrehajol, mint az imént, hogy az ételt eléje rakták, s kidülledő szemmel nézi a tányért, a tálát. Hihetetlen, hihetetlen. Nemrég az élet hona, most azonban elhagyott, kietlen, mint a temető. Ez a gondolat elszomorítja. Sóhajt egyet. Fejét oldalt billenti, a tenyerébe hajtja, s valami lágy merengéssel, valami puha fájdalommal feleségére tekint.

Eleinte azt hittem, hogy más híján a feleségét akarja megenni. De miután szemügyre vettem a sápadt, csenevész asszonykát, megállapítottam, hogy tévedek. Felesége nem volt ehető. Nem is a feleségére nézett, csak a felesége tányérjába, ahol úgyszólván még meg se kezdődött az evés hatalmas színjátéka, egy sertéskarajra, sajtra, egy diós tortára, mely majdnem érintetlenül állt ott, a sorsára várakozva.

Az asszony elérte. Szótlanul följajlotta az ételek háromnegyed részét, s az ura ismét enni kezdett.

Amikor bevégezte - ezt is tündéri gyorsasággal -, rózsásra gyulladt arcát tenyerébe hajtva megint felesége felé sandított könyörgő, megható esengéssel, az asszony pedig megint az ura tányérjába kotorta azt, amit közben még mindig nem költött el.

Érdeklődésem lassanként órá terelődött. Fakó, vérszegény nő volt, horpadt arcú, beesett szemű, csont és bőr. Ímmel-ámmal, étvágytalanul evett. De azért mindig éhesnek látszott. Valószínűleg évtizedek óta gyakorolta a lemondás erényét, most már beletörődött a koplalásba, és mint hű vértanú hitves, némán haladt végzete, a biztos éhhalál felé. Ócska, kötött kabátkát hordott, orra nyergén nagy, teknőckeretes szemüveget.

Ezt azonban - feltűnt nekem - csak étkezések alkalmával hordta. Különben nélküle járt, úgy olvasott is. Egyszer, vacsora után az asztalnál hagyta. A kíváncsiságtól sarkallva kezembe vettem, s megvizsgáltam. Elhültem. Üvegje olyan vastag volt, amilyent eddig még nem is láttam egyebütt, csak a csillagászati távcsöveken. Arra a felfogásra kell tehát hajolnom, hogy az üveget ördögi ravaszságból az ura vágatta beléje, s ez a telhetetlen haspók kényszerítette feleségét a szemüveg viselésére is, hogy azt, amit megeszik szegény - az ő csöpp adagját - háromszoros nagyításban lássa.

1933

IMRE

Javában beszélgettünk, amikor Elzász íróasztalán megszólalt a telefon.

- Tessék - mondta Elzász. - Én vagyok... Hogyan?... Igen... Igen... Igen... Szóval a homlokán... És mekkora a seb?... Értem... Értem... Nagyon vérzik... Dehogyan... Semmit... Ne csináljanak semmit... Azonnal megyek... Szabad a lakáscímét?... 25, második emelet 7... Ebben a pillanatban... Kérem...

Felém fordult:

- Sajnos, el kell szaladnom. Csak ide a szomszédba. Be kell varnom valakit.

Én is indultam. De ő tartóztatott:

- Maradj itt. Ha most elmégysz, Isten tudja, mikor látlak megint. Tíz-tizenöt perc az egész. Annyi sem. Várj meg. Olvass addig - odadobott egy könyvet. - Itt a cigaretta is.

Csöngetett. Egy fiatalember jelent meg, csöndes és sápadt, az ajtót takaró szőnyeget félretolva.

- Imre - utasította -, a kocsit.

Az inas eltűnt. Néhány perc múlva közölte, hogy a kocsit a ház előtt áll. Akkor már az eső-köpenyét, a kalapját is hozta, s kezébe adta sebésztáskáját is.

- Szervusz - intett felém, és rohant, de az ajtóból visszaszólt. - Ha kell valami, csöngess Imrének. Főzz magadnak feketét. Remek feketét főz.

Az ajtót betette maga után. Egyedül maradtam.

Ez a terem a műtő előszobája volt, könyvtárral, jó képekkel és szobrokkal.

Az íróasztalhoz ültem. Lapozgattam azt a könyvet, melyet odaadott. Nézegettem színes ábráit. Valami új, angol sebészeti munka volt.

Csörömpölt a telefon.

Egy pillanatig haboztam, leemeljem-e a hallgatót? Végül én itt vendég vagyok, nem is gyakori vendég. Lehet, hogy nem illik. De eszembe jutott, hátha beteg, hátha azok nyugtalankodnak, akikhez elindult.

- Halló - szóltam a tölcserbe.

- A főorvos urat - pattogott egy hang.

- Nincs itthon.

- Hol van?

- Fogalmam sincs, kérem. Elment, beteghez hívták, de azt mondta, hogy egy negyedóra múlva visszajön.

- Halló - kiabált a hang -, ki beszél ott?

Mit feleljek erre? Én eddig a személytelenség voltam, a tárgyilagosság. Rövid gondolkozás után válaszoltam:

- Az alkalmazott.

- Halló - kiabált a hang még ingerültebben -, hogy beszél maga velem? Milyen félvállról beszél? Milyen pimasz, szemtelen hangon beszél velem?

- Bocsánat - dadogtam -, én csak azt bátorkodtam...

- Ne feleljen - ordított a hang. - Fogja be a száját.

Fülig vörösödtem. Kezemben reszketett a hallgató.

Hát hogy beszéltem én eddig? Nyilván úgy, ahogy rendszerint beszélni szoktam mindenkiel a világon, a társadalmi rangjára való tekintet nélkül: egyszerűen, a tényeket tudatva. Ezt tartom a legnagyobb udvariasságnak. De az ilyesmi - úgy látszik - nem mindig elegendő.

- Itt dr. Seregély - mutatkozott be a hang -, dr. Seregély Artúr. Na, majd gondom lesz magára. Ki fogom dobálni. Értette?

- Igenis - rebegtem megszeppenve.

Most elfogott a kísértés, hogy levetem álruhám, melyet nem holmi léha tréfából öltöttem magamra, hanem kénytelenségből, s igazi valómban tűnök föl. Én ugyan nem ismertem dr. Seregély urat, de ő - bizonyosan tudtam - ismert engem. Kissé elszégyellte volna magát. De az ízléstelenség lett volna. A csábító-olesó ötletet elvettem. Hiszen nem is rólam van szó, hanem arról, akinek szerepébe önkéntelenül belesodródtam, az alkalmazottról. Nekem ezt a szellemi kalandot, már csak az ő érdekében is, végig kell szenvednem, becsületesen, minden gúny és fölény nélkül, amint dukál. Ennélfogva megigazítottam magamon képzelt aranygombos inasruhám, egy kissé meggörnyedtem, álarcomat még keményebben arcomra szorítottam, hogy eltakarja rajta a szégyenpírt, s az álarc két hasadékan annál jobban kimeresztettem parázsló szememet, hogy mindent lássak, s az álarc mögött annál jobban hegyeztem fületem, hogy mindent halljak.

Ezt hallottam:

- Ide figyeljen. Én ma már harmadszor keresem a főorvos urat, de soha sincs otthon. Megállapodtunk, hogy este hétkor fölszólítom, aztán együtt vacsorázunk. Mihelyt hazajön tehát, jelenti neki, hogy - dr. Seregély-hangját emelte -, dr. Seregély Artúr kereste, és megkéri, hogy tüstént hívjon föl. Mit fog neki jelenteni?

- Azt kérem alásan - ismételtem -, hogy dr. Seregély Artúr úr keresni méltóztatott a főorvos urat, s arra méltóztatott kérni őt, hogy hívja föl, mihelyt hazaérkezik.

- Igen - dörögött a hang, és nagylelkűen oktatni kezdett. - Maga pedig, barátom, jegyezze meg, hogy mindig tisztességesen kell beszélni. Ha még egyszer úgy viselkedik, mint most, majd tudom a módját, és...

- Alázatos tisztelettel bocsánatot kérek.

Egy darabig vártam. Semmi választ se kaptam. A hallgatót ott túl lecsapták. Zúgott a messzeség.

Le-föl járkáltam a szobában. Egy tükörben megpillantottam arcomat. Sápadt volt. A kerevetre vettem magam, és így gondolkodtam:

„Tyű, a mindenit. Mi lelhetette ezt a barmot? Az embereket kirúgják a hivatalfőnökeik, fölszarvazzák a szeretőik, s akkor a szegényekkel gorombáskodnak, az alantasokon töltik ki bosszújukat. Ősi levezető szelep ez. Mindezt rég tudtam. De még nem tudtam, hogy milyen nehéz játszani az ilyen szerepet. Én csak úgy beleugrottam, véletlenül vagy szeszélyből, mindössze két-három percig vállaltam, akkor is látatlanul, akkor is csak a szellemem kapott egy kis pofont, de bizony isten, elég volt. Hát még ha valaki komolyan játssza, és állandóan, mert nincs más szerepe ezen a földgolyón. Jaj, de szörnyű lehet...”

Valaki megérintette a vállamat. Elzász a sebésztáskájával. Már visszatért.

- Aludtál? - kérdezte mosolyogva.
- Nem - feleltem, és én is elmosolyodtam.
- Pedig olyan az arcod, mintha aludtál volna. - Unatkoztál?
- Nem én.

Rágyújtottunk.

- Igaz - újságoltam -, valaki fölhevített.
- Kicsoda?
- Valami dr. Seregély. Arra kér, hogy szólítsd fel, mert ma veled akar vacsorázni.
- Ja - szólt Elzász, és vállat vont. Megnyomta a csengőt.

Imre bejött.

- Kérem - rendelkezett -, legyen szíves, kapcsolja át a telefont. Ha dr. Seregély keres, tagadjon le. Műtetre hívtak, és csak éjfél után jövök haza.
- Igenis. - Imre kiment.
- Milyen derék fiú ez - mondtam, és hosszan utánanéztem.
- Miért? - kérdezte Elzász.
- Magam se tudom. Nekem roppant rokonszenves.
- Főzöttél vele talán feketét?
- Igen - hazudtam.
- Na és milyen volt?
- Remek - áradoztam -, remek.

1933

SOFŐRKALAND

1

A sofőr, aki a 2925 BC/7819. rendszámú taxit vezette, este tíz órakor, fuvarja végeztén betért egy budai kocsmába. Pörköltet evett, túrós csuszát. Három deci bort ivott hozzá. Vacsora után rendelt még három decit, aztán egy egész litert. Nagyon szomjas volt.

Amikor fölkel az asztaltól - tizenegy órakor -, tántorogva botorkált vissza kocsijához, a kormánykerék mellé ült, s hajtani kezdett.

Sietett haza, lefeküdni.

2

Vadul vágatott az elhagyatott utcákon, hetven kilométer sebességgel.

A sarkon a rendőr két karját magasba tartva kétségbeesetten integetett feléje, hogy álljon meg. Figyelembe se vette. Szó nélkül rákapcsolt a nyolcvan kilométeres sebességre. A legközelebbi saroknál meg se várta a figyelmeztetést, hanem egyenesen nekiment a rendőrnek, és elgázolta.

Így lökött föl egymás után tíz-húsz rendőrt. Azok bokáztak egyet-kettőt, és elterültek a kövezeten. Eszeveszetten menekült. Sebességmérője százhusz kilométert jelzett. Átrobogott a hegyeken, leszállt a síkságra, pár perc múlva túl volt a város határán.

3

Rohant-rohant, mindig növekvő gyorsasággal, a kétszáz kilométert is messze túlhaladva, oly csodálatos biztonsággal, hogy lábát már levette a pedálról, kezét a kormánykerékről, kényelmesen kikönyökölt, gyönyörködve az elvillanó tájak szédületében.

Különös dolgokat tapasztalt.

Többé nem is találkozott autókkal. Lovak kocogtak az országút porában, egyre több ló. Hintók tünedeztek föl, szekerek, csézák, bricskák, aztán landaui fogatok, delizsánszok, batárok, végül magas, egykerekű taligák.

Később a tenger villant meg előtte. Narancsligetek, citromfák bólongtak.

A hajnal első derengésénél harcosokat pillantott meg egy mezőn, vassisakkal, dárdával, karddal fölfegyverkezve. Ordítottak rá, kövekkel hajigálták, futni kezdtek kocsija után.

4

Ő sértetlenül száguldott előre egy hosszú, egyenes úton, míg egy térhez nem érkezett, melynek márványszobrait, diadalíveit a reggeli verőfény aranyozta. Ezt már ismerte a moziból.

Óriás tömeg hullámozott itt, fehér tógákban, bőrsarukban. Döbbsen nézték a kocsit, mely lovak nélkül robog, mint az istenek fogatja.

Most már sejtette, hogy mi történt. Nemcsak új gyorsasági rekordot állított föl rozoga taxijával, hanem visszarohant az időben is pont kétezer esztendő, s ebben a pillanatban az Örök Városban volt, a Forum Romanumon. Láta a Vestaszüzek zárdáját, a Carcert és a Concordia-templomot. Autója épp a Saturnus-templom oszlopcsarnoka előtt állott meg. Elfogyott a benzinje.

5

Ki akart szállni, hogy valahol egy benzinkutat keressen. A tolongás oly nagy volt, hogy mozdulni se bírt. Kíváncsiak százai, ezrei vették körül. Mindenki a földre borult, meghajolt, két tenyerét az ég felé tárva, amint az isteneket szokás üdvözölni.

A papok, akik a Saturnus-templomból kiözönlöttek, Mercuriust vélték fölismerni benne, a szárnyas hírnököt, aki testi mivoltában jelent meg a halandók között. Majdnem agyonnyomták.

A sofőr beszélni szeretett volna velük. Valaha érettségit is tett, de latinból mindig gyöngye volt. Halálos riadalmában mégis eszébe jutott Horatius egy-két verssora, s torkaszakadtából kiabált:

- Favete linguis! Odi profanum vulgus et arceo!

Ezt megértették.

6

A Potifex Maximus rendeletére utat nyitottak neki, s ő leugrott az ülésről.

Néhány centurio egy aranyos gyaloghintó felé vezette, melyben sápadt, nőies férfiú ült, sasorral, sötét fürkésző szemekkel. Alsó ajka lelógott. Kopasz volt.

Őt is fölismerte a sofőr, mivel színházba is szokott járni: ez csak Julius Caesar lehetett. Venus istennő ükunokája. A diktátor gögösen szemügyre vette.

Azt várta, hogy egy tündökletes ifjú isten lép majd eléje, de csak egy fáradt, olajos, piszkos plebejus volt.

Tüstént megmotoztatta katonáival. Egy zsebórát találtak nála, egy öngyújtót. Ez nemigen érdekelte. Mindabból, amit az emberi műveltség kétezer év alatt megteremtett, a hadvezért csak az a diadalmas harci biga érdekelte, ez az ördöngösen gyors szekér, melynek berobogását maga is megcsodálta. Micsoda szolgálatot tehetett volna neki ilyen a gall háborúban.

Vallatni kezdte tolmácsai útján parthus, egyiptomi, görög, zsidó, kaldeus nyelven, hogy mi járatban van, s főképp mit jelent szekerén ez a rejtélyes fölírás: „Szabad kiskocsi”. Miután egy nyelven se boldogult vele, jelekkel adta értésére, hogy tüstént indítsa meg a döglött kocsit. A sofőr folyton csak ezt ordította:

- Benzint, benzint.

Caesar erre megbilincselte. Ő is, a papjai is veszedelmes varázslónak tartották, aki a thesszáliai bűbajosokkal cimborál, s káprázatokkal maszlagosítja az emberek agyát. Intézkedett, hogy végezzék ki.

Azonnal letérdepeltették, s a hóhér a bárdjával egy hatalmas ütést mért tarkójára.

- Kit vár itt? - kérdezte tőle valaki, aki a tarkójához ért. - Mért alszik?

A sofőr fölemelte fejét, s az őrszemes rendőrt látta, aki a budai kocsmá előtt veszteglő kocsi-jához lépett, hogy fölébressze őt.

- Fáradt voltam - mondta a sofőr álmosan. - Elaludtam. Köszönöm, biztos úr. Hány óra?

- Egy - felelte a rendőr.

1933(?)

NAGY ÚR, KIS ÚR

Megyek az utcán. Szembe jön velem egy piros arcú öreg úr, messziről integet felém, és amint közeledik, a viszontlátás örömeiben egyre nyájasabban mosolyog. Az én szájamon hideglelős rémület. Arcom elfehéredik. Lehetséges ez? Nagy úr már évekkel ezelőtt meghalt. Ha éjfélkor, a kísértetek óráján, holdfényben jelennék meg, mint csontváz, vigyorgó szemüregekkel, nem ijednék meg tőle ennyire, mint most, amikor egészségesen, vidoran lépdegél a legizzóbb tavaszi verőfényben.

Legalább tizenöt esztendeje annak, hogy egy újságban halálhírét olvastam. Akkor annak rendje és módja szerint eltemettem őt. Csodálatos szerszám a képzelet. Egy pillanat alatt öl. Még a sztrichnines fecskendő sem ily hatékony, mely abban a másodpercben bénítja meg az élet központját, amikor beledöfik az eleven szervezetbe. A képzelet még gyorsabb, még hatalmasabb. Nincs az az óriás, az a bikadöntő bajnok, az a díjbirkózó, akit ne tudna meggyilkolni a legnyápicább legény is, ha csak hozzáér a képzeletével. Lehetnek ezek ezren és százezren, valamennyi elhalványul, összeomlik, megsemmisül egy pusztá kézlegyintésre. Voltak, és már nincsenek.

Ez történt szegény Nagy úrral is, azon a reggelen, amikor kávézás közben újságomat lapozgattam, és megpillantottam nevét az elhunytak hosszú névsorában. Emlékezetem végigcikázott életén, rázogattam a fejem, rosszaltam a sors szeszélyes rendelkezését, sóhajtottam is egyet, majd sietve elbúcsúzkodtam tőle. Nagy úr máris halott volt. Agysejtjeinkben barátaink, ismerőseink hasonmásai mozognak. Afféle bábok ők, mint a bábszínházak alakjai, melyek törpe voltukban is az egész embert, az egész életet jelképezik. Ilyen esetekben egy fölöslegessé vált figurát leemelünk képzeletünk színpadáról, s félretesszük abba a roppant csoportba, ahol többi halottjaink pihennek. Selejtezzük, a rend kedvéért.

Nagy úr, mire megittam a kávé, már nem élt. Ebben minden teremtetett ember gyakorlott. Én is az vagyok. Egyszerre megfosztottam őt az élet jogától, a lélegzéstől és mozgástól, letéptem róla az élet dicső rendjeit, a pirosságot, a fényt, s a halál bús ékességeit raktam rá, a sápadtságot és a közönyt. Lehet, hogy lelkemben föl is ravataloztam. Porhüvelyét egy picinyke gyászpadra állítottam, s néhány emlék hamar ellobbanó gyertyáját gyújtottam meg körülötte.

Aztán múltak a napok, az évek, s én bizony elfelejtettem. Nem egészen. Csak úgy, mint a halottakat szokás. Nem láttam őt, nem találkoztam vele, és ezen természetesen nem is csodálkoztam. Néha eszembe jutott. Öt-hat évvel ezelőtt, amikor szemlét tartottam elköltözött ismerőseim fölött, őrá is gondoltam. Szomorúan bólintottam. Ismét öt év rohant el, és ismét öt év. E tizenöt év alatt képzeletemben valósággal fölsozlott, szétmállott, por és hamu lett belőle.

Most pedig itt van, érzékelhető és tapintható valóságban, rám néz, kíváncsian és hamiskásan fölvonja szemöldökét. Ha van a világon csoda, ez az. Tudom, hogy pusztá félreértésről lehet szó. Valakiével összetéveszthettem a nevét és azt az alakot, egyéniséget, amelyet a név takar. De mit számít ez? A feltámadás nem lehet döbbenetesebb. Haló porából éled meg, az enyészet penészes ágyából lép ki, s nekem hirtelenében vissza kell iktatnom az élők közé, tizenöt évre visszamenőleg. Nem kis munka. Észreveszi gyötrelmes homlokráncolásomat, s azt kérdezi, haragszom-e rá. Dehogynem haragszom. Titokban inkább bocsánatot kérek, hogy akaratom ellenére meggyilkoltam. Szorongatom kezét, s közben vért szivattyúzok pangó érébe, újra életre villanyozom, feltámasztom.

Alighogy elkészülök ezzel, azon töprengek, hogy fordulhatott elő a fölöttébb sajnálatos tévedés. Már értem. Nagy urat hajdanában együtt mutatták be nekem Kis úrral, egy társaság-

ban. Valamicskét hasonlítottak egymáshoz. Gyakran megesett, hogy összetévesztettem őket. Nyilván akkor is összetévesztettem őket, az ellentétes, tehát hasonló nevüket, amikor azon a reggelen megbocsátható szórakozottsággal az újságot böngésztem. Ennélfogva ha Nagy úr ma él, akkor Kis úr valószínűleg nem él. Már tizenöt éve nem él. Viszont ő ez idő alatt illetéktelenül bitorolta az élők kiváltságát. Sürgősen cselekednem kell. Visszamenőleg érvénytelenítem mindazt, amit tizenöt év óta gondoltam, éreztem felőle. Képzeletem egyetlen tűszúrásával megölöm. Neve mellé csinos gyászszalagot kötök.

Kellemetlen kötelesség. De az élet ilyen. Mit lehet utána tenni? Gyorsan rágyújtok egy cigarettára.

1934

CSÖNGETTYŰ

Eddig nem is tudtam, hogy van.

Már több, mint tizenöt éve, hogy fölszerelték nálunk, és nem vettem észre. Vezetéke meghúzódott a falak mentén, a szőnyegek alatt. Gombjai, billentyűi az ajtó mellett lapultak, a csillárokon lógtak. Ki törődött volna vele?

Ha szükségem volt valamire, megnyomtam, s ő a villamosságtól fölpezsdülve rövid, kellemes lármát vert. Hírül adta az érkezőket, a barátokat, akik örömet hoztak, a zaklatókat, akiktől futni szerettem volna, mindenkit és mindenkor, ahogy kötelessége parancsolta, személytelenül, mindig ugyanazzal a kurta, éles rikkanással, akár végrehajtó volt az illető, akár orvos, akár éjjeli sürgőnyhordó.

Ma reggel azonban - szeles, ideges tavaszi reggel volt - a csöngettyű megőrült. Egyszerre szólani kezdett, anélkül hogy bárki megnyomta volna. Csörömpölt, csörömpölt és csörömpölt. A kapuhoz szaladtak, ajtóról ajtóra szaladtak. Senki és semmi. Talán valami szellem tréfált. Keresték a láthatatlan csengetőt, de nem lelték. Megvizsgálták gombjait, billentyűit, drótjait, hogy nem érintkeznek-e valahol a fémzsalak. Hiba sehol. A csöngettyű megbolondult. A csöngettyű önállósította magát. A csöngettyű föllázadt.

Tizenöt évi példás szolgálat után forradalmasdit játszott, tombolt, megtagadja az engedelmességet, rikácsolt, hadat üzent a rendnek, jajveszékelt, tűzvészt és árvizet jelzett, mert egyszer végre hallani akarta a hangját, a saját hangját, a maga mulatságára, hogy gyönyörködjék benne. Joga van az ilyesmihez? Tudom is én. Nem volt többé szolga. Úr lett. Trillázott és rítt, pörölt és vékony fejhanganon feleselt, sipogott és dörgött. Jaj, hallgattassátok már el! Tépjétek el drótjait, zúzzátok össze szerkezetét, hiszen mi is megtébolyodunk. KüldjeteK szerelőért. Segítség, segítség.

Hiába, nincs segítség. Zúg és bömböl, még mindig nem fáradt el, noha már egy fél órája ordít. Hihetetlen. Ez a csöpp kis jószág, ez a semmi, aki voltaképpen nem is él, micsoda zenebonát és zűrzavart tud támasztani. Fejünk már egészen belekábult. Ha egy hadsereget jelzett volna, mely be akar törni lakásunkba, ha minden élő és minden halottat jelzett volna, akkor is elég lett volna. Hát nem tudtok segíteni? Szakítsátok ki a nyelvét a pimasznak. Egy-kettő, gyömszől-jetek papírt réztorkába, fojtsátok bele a szót. Úgy-úgy. Határozottan jobb valamivel. Elrekedt. Nyöszörög, mint az állat, melyre rátíportak, nyivákol. Már hörög is. Nemsokára kiadja majd a lelkét. Micsoda? Nézzétek, ellökte a papírt, s újra üvölt, kornyikál, rikoltoz, sokkal hatalmasabban, mint előbb.

Na végre. Most elnémult. Igaz ez, vagy csak fülünk káprázik? A csönd oly süket, oly lármás, mintha még mindig bomolnék. De nem. Csak a dobhártyánk reszket. Már hallgat. Ugyan ki némította el? Ő gondolta meg magát, és ahogy rákezdte, meg is unta, abbahagyta. Minden ok nélkül.

Fogalmam sincs, hogy mi volt az oka erre, és arra, hogy hirtelenül zengeni kezdett. Szeszély vagy elégedetlenség, mindegy. Voltak, akik azt tanácsolták, hogy a fölháborító eset után dobassam ki csöngettyűmet, szereltessem le, és téssek helyette másikat, újat, megbízhatóbbat. Én azonban a pártjára keltem. Tizenöt éve szolgált. Ennyi idő alatt mindenki elvesztheti az eszét, és követelheti egyéni jogait, még egy lelketlen gép is. Azóta különben ismét csendes és rendes. Tovább dolgozik, buzgón, lelkiismeretesen, pontosan, ahogy eddig. De néha, amikor rátekintek, összeborzongok, hogy milyen kiszámíthatatlan és rejtélyes lényt fogadtam házamba,

nem értem, hogy mi lelhetett azon a szeles, ideges tavaszi reggelen, és - bevallom - olyan tiszteletet érzek iránta, mint azelőtt soha.

1934

BORSOS PÉTER

Bevallom, mindig sajnáltalak benneteket - és egy kicsit le is néztelek -, mert nem ismertétek személyesen Borsos Pétert. Hogy kicsoda volt ő?

Hát ezt hosszadalmas volna így elbeszélni, és lehetetlen is. Tíz-húsz vastag kötetet tudnék összeírni az apró-cseprő szokásairól, a tekintetéről, amint fejét félrebillentve kinéz az ablakon, a homloka sajátos ráncolásáról, a szavajárásáról, még a tüsszentéséről is, de félek, hogy akkor is csak halvány képetek volna róla. Egy emberből olyan varázs árad, melyet nem lehet szavakkal kifejezni. Nemcsak az a fontos, amit mond és tesz az illető, hanem lényének a kisugárzása, az a nem látható fény, az a nem hallható kísérezene, mely állandóan körülveszi, az, ami éppen ő, s az, ami nélkül ő nem is ő.

Annyi bizonyos, hogy én mindent neki köszönhetek. Mélyebb, maradandóbb befolyást nem gyakorolt rám még ember. Okos volt, káprázatosan okos. Ha valami bonyolult kérdés vetődött föl, melyhez senki se mert hozzányúlni, ő csak megszólalt, és játszi könnyedséggel tisztázta a helyzetet. Ítéleteiben föltétlenül meg lehetett bízni. Eszességével csak ízlése vetekedett. Úgy öltözködött, mint egy világfi. Még ma is látom egyik világosszürke s egyik sötétkék ruháját, egy fűzős meg egy gombos cipőjét, melyet oly takarosán viselt, hogy bámulat és hódolat ébredt bennem. Magas volt, karcsú, izmos és férfias. Ezenkívül elmés is volt, ragyogóan és ösztönösen elmés. Ha visszagondolok rá, képzeletemben a talpraesett megjegyzések és észrevételek valóságos tűzijátéka cikázik, mely szikrazáporával betündökli az egész égboltot.

Borsos Péter az én első elemi iskolai tanítóm volt. Ő tanított meg a betűvetésre, de a gondolkozásra és érzésre, az életre is. Micsoda mély, bölcséleti távlat tárult elém, amikor a házépítést magyarázva hangsúlyozta, hogy az ablak meg az ajtó voltaképp nem egyéb egy lyuknál, melyet az ősember egy sziklafalba vájt. Vagy amikor a hős és nagylelkű oroszán s a vérszomjas és kegyetlen tigris közt vont meglepő párhuzamot. Micsoda csodálatos ötvözzel olvasztotta össze lelkében a hadvezéri szigort s az érzelmes puhaságot. Emlékszem keze írására, biztos és gyönyörű betűire, melyeket hamar elmosódó krétával rajzolt a fekete táblára, de azért még ma se törölődtek le emlékezetem hű lapjáról. Emlékezem hegedűjére, hangsípjára és andalító tenorjára, mellyel az édes *Pásztortüzek*-et dalolta nekünk, hogy mi utána zümmögjük. Emlékezem, hogy nyugtatott meg egyszer, pusztán kezének fejemre tételével, amikor attól féltem, hogy az utcán estefelé „hasfölmetszők” járnak, emlékezem, hogy úzte ki belőlem a különféle betegségektől való oktalan riadalmamat, hogy helyezett agyagföldet az ujjamra, amikor az udvaron megcsípett a méh, s emlékezem aranyos kedélyére, bohókás és gyors ötleteire, utánozhatatlanul egyéni humorára, mellyel a homéri kacaj viharát keltette föl, aztán arra a mozdulatára is, mellyel ezt a dörgő óceánt egyszerre elcsitította. Micsoda lélek volt, micsoda szellem, micsoda orvos, nevelő, előadó és tréfamester.

Mit szaporítsam a szót? Ő volt maga a tökély. A példaképem volt, az eszményem, döntően befolyásolta fejlődésemet, ösztönzött és serkentett, hitet adott az emberi nagysághoz, és mértéket a fölbecsülésére. Sokszor elcsüggedtem az emberek kicsiségétől, közepszerűségétől: visszaidéztem emlékét, és már megvigasztalódtam. Jólesett tudnom, hogy van. Mindig arra vágyakoztam, hogy megközelítsem, és méltó legyek hozzá. Öntudatosan és öntudatlanul utánoztam őt. Olvasmányaim hőseit csak úgy tudtam elképzelni és megérteni, hogy az ő alakját helyettesítettem a papirosábrándokba, s ezáltal kézzelfoghatóvá, tartalmassá váltak.

Hatása nem is múlt el a tűnő évekkel, hanem egyre erősödött és mélyült. Kikerültem a keze alól. Akkor távolból bámultam. Boldog voltam, ha megpillantottam az utcán, ha kalapot emelhettem előtte, és ő némán bólintott. Bölcsnek látszott, aki az életet egységesen szemléli, és hagyja futni a maga útján. Nem ápolta növendékeivel a régi kapcsolatot, mint más nevelő. Sohase szólított meg. Örökségül átadta szellemét, s az tovább munkálkodott. Vágyat oltott belém a tökély után. Később, amikor más tanítók tanítottak, más tanárok, még az egyetemen is, hozzá mértem őket, s tudásukat kicsinynek, ízlésüket hiányosnak találtam. Lehet, hogy ezért támasztottam a művészettel szemben is oly szigorú követelményeket. Saljapin hangja fakónak tetszett az övéhez képest, s Shaw szelleme kissé régmódinak, elcsépeltnek.

Miután elszármaztam szülővárosomból, Borsos Péterrel alig találkoztam. Évtizedekig Budapest, külföldön éltem. Hébe-hóba írtam neki egy képeslapot, ezzel az aláírással: „*Hűséges tanítványa*”. Ezt sohase köszönte meg, pedig szerettem volna eltenni emlékebe felejthetetlen betűit. Sokáig tervezgettem, hogy egyszer majd meglátogatom. De tervem mindig megghiúsult. Múltkor aztán, negyven év múlva, végre megtörtént a rég óhajtott találkozás. Elmondom nektek, barátaim, úgy, ahogy megesett.

Arról értesültem, hogy mindennap pont tizenkét órakor az Arany sasban ebédel. Nem kis lámpalázzal nyitottam be azon az üvegajtón, mely ennek a kis vendéglőnek a különszobájába vezet, ahol fehér abrosszal van terítve az uraknak.

A sarokban, a kandalló mellett üldögélt egy asztalnál, gyűrött kék ruhában, készen vett nyak-kendővel. Nem ismert meg. Én azonban nyomban megismertem. Olyan volt, mint valaha. Csak talán kisebb és alacsonyabb.

Meghajoltam előtte, és bemutatkoztam.

- Á, szervusz - szólalt meg kissé rekedtes hangon -, barátja az erénynek és a túrós lepénynek. Hát téged mi a szél hozott ide, ahol a madár se jár?

A régi mesehangulat vett körül. Szemem könnybe lábadt.

Letelepedtem melléje. Ő csak bámult rám a kék szemével, de egy szót se szólt. Tisztogatta a kanalát az asztalkendőjével, aztán a kését, végül pedig a villáját úgy, hogy az abrossz csücskét a villa ágai közé tűrte, és hosszan sikálgatta vele. Kifejtette, hogy akár vendéglőben étkezik, akár úriháznál, erről a szokásáról nem tesz le, mert az evőszerek sehol a világon nem eléggé tiszták.

A pincér hozta a levesét, remek, aransárga marhahúslevest, kockatésztával. Minthogy a leves forró volt, megragadta a palackot, és a tányérját - nem kis ámulatomra - csordultig öntötte hideg vízzel.

A marhahúst többször egymás után megszagolgatta, a kenyeret is, a sót és a paprikát is. Általában mindent megszagolt. Három deci asztalit rendelt.

- Szeretem a bort - jegyezte meg. - Csak egy esetben nem. Tudod-e öcsém, hogy mikor? - kérdezte föl villanó szemmel, csigázva érdeklődésemet. - Akkor, amikor nincs - tette hozzá, és kacagni kezdett.

Ebéd után cigarettára gyújtott. Engem is megkínált eggyel. Gyufát kerestem a zsebemben. De ő leintett. Odatartotta égő cigarettáját, hogy azon gyújtsam meg az enyémet.

- Csaljuk az államot - kacsintott felém, hamiskásan. Én dermedten, tátott szájjal vártam valamit. Hiába vártam. A politikát „az urak huncutságá”-nak nevezte, a nyiratkozást egyszerűen „birkanyírás”-nak. Zavaromban fecsegni kezdtem. Kis eseteket, valódi és koholt történeteket mesélgettem neki, hogy szórakoztassam, és riadt figyelmét másfelé tereljem. Ő végighallgatta őket, aztán mindegyik után ezt mondta:

- Hihe- és lehetetlen.

Ez szíven ütött. Nem ezért, mert sértette ízlésemet. Nem, barátaim. Egyszerre visszaemlékeztem, hogy ezt az elmésséget már hallottam, negyven évvel ezelőtt, nem is egyszer, hanem sokszor, az ő szájából, és akkor ebben az emberi szellem diadalát csodáltam. Jaj, Istenem, de szomorú voltam. Szaladva mentem haza a vidéki utcákon. Mit éreztem? Nem azt, hogy megöregedett szegény. Inkább azt, hogy én öregedtem meg, és már nem lehet sok keresnivalóm ezen a világon. Mert mondjátok, minek él a földön az olyan ember, aki már Borsos Pétert se bámulhatja?

1934

A HALHATATLAN HITVES

Béla bácsi akkor már rég ágyban fekvő beteg volt. Évekkel azelőtt egy éjszaka szélhűdés érte, elvesztette beszélőképességét, s megbénult a bal lábára és a bal kezére. Beszélőképességét idővel visszakapta, de járni csak ügyel-bajjal tudott, mankóra, két botra támaszkodva, felesége segítségével. Többnyire felöltözködve, piros bojtos hálóköntösében, posztóbotossal heverészett az ágyában. Ott jobban érezte magát. Még kacagott, tréfált is. Ha nem tapasztalta közvetlenül, hogy mily rozoga a testi gépezete, hogy mily nyomorékká tette az élet, azt képzelte, hogy még mindig ép, mint valaha, a szélhűdés előtt, hetvenhét éves korában. Már nyolcvan is elmúlt.

Ekkor történt - egy havas, februári délből -, hogy felesége is ágynak esett. Valahol meghülhetett. Ez a szikár kis öregasszony eddig alig betegeskedett. Fürgén járt-kelt, tett-vett az ura körül, pedig csak három évvel volt fiatalabb nála. Most aléltan zihált. Marika, a hűgának árván maradt vénkisasszony leánya, aki mint szegény rokon náluk éldegélt, lefektette. Téglát melegített talpa alá, tomaszesszel, repülőzsírral dörzsölte mellét, fejét, karjait.

- Mi baja? - kérdezte Béla bácsi.

- Köhög - felelte Marika.

- Akkor, fiam, főzz neki hársfateát, de mézet keverj belé, ilyen vastagon ni. Attól meggyógyul. Rajtam is mindig az segített.

Marika főzött hársfateát, mézet is kevert belé, vastagon. A beteg nem lett jobban tőle. Este titokban elhívatta hozzá a háziorvost.

A háziorvos hosszan, szótlánul kopogtatta, hallgatta szívét és tüdejét. Legyintett, hogy semmi. De arca mást fejezett ki. Kétoldali tüdőgyulladás volt.

- Jól aludt? - érdeklődött reggel Béla bácsi.

- Köszönöm, elég jól - válaszolt Marika.

Az öregek már félézreda egy kertes, földszinti házacskaiban laktak a város végén, három szobában. Középutt volt az ebédlőjük, az utca felé Béla bácsi hálósobája, az udvar felé Róza néni hálósobája.

- Miért csukta be az ajtaját? - firtatta Béla bácsi.

- Csöndre van szüksége - mondta Marika.

Az ajtót a háziorvos csukta be. Valóban csöndre, nyugalomra volt szüksége a betegnek. Állapota percről percre súlyosodott. Harmadnap elvesztette eszméletét. Negyednap hajnalban kilehelte lelkét.

- Semmit sem szabad megtudnia - intézkedett a háziorvos. - Egy szót sem. A legkisebb izgalom megölheti. Hogy mit tegyünk? Hát majd hazudozunk neki, ezt, azt, ami eszünkbe jut. Hogy most alszik. Hogy most én vagyok nála, és nem lehet vele beszélni. Hogy most valamivel jobban van, most megint valamivel rosszabbul. El fogja hinni. Ha nem is egészen, de elhiszi. Később aztán, ha hónapok múlva, önmagától, lassanként rájön, természetesnek tartja az egészet, s mi túlségítettük a veszedelmen.

Azonnal át is ment az öregúrhoz. Az már ébren volt. Hajnali négykor mindig fölnyitotta szemét, és többé nem tudta lehunyni.

Kedélyesen elbeszélgettek. A házi orvos már indult, amikor Béla bácsi a mellének szögezte a kérdést:

- Hogy-mint van a feleségem, édes doktor úr?

- Meg kell várnunk a betegség rendes lefolyását. Gondos ápolásra, nagy türelemre van szükség. Remélem, tavaszra, áprilisban föl fog épülni. Áprilisban vagy májusban. Akkor bizonyosan.

Marikának nem volt könnyű dolga. Az öregek imádták egymást. Egy életet éltek le, mindig együtt. Már megülték aranylakodalmukat is. Azonkívül az öregúr a betegsége ellenére is éles eszű volt, bizalmatlan és agyafűrt, észrevett az mindent, s enyvesfekete szemében folyton föl-föllobbant a gyanú.

A holttestet a hálósobába zárt ajtaja mögött ravatalozták föl, ott dolgoztak a gyászhuszárok, oda surrantak be suttyomban a külső ajtón a rokonok, akik részvétlátogatásra jöttek. Ezek egy füsttel benéztek az öregúrhoz is. Béla bácsi a piros bojtos hálóköntösében, a posztóbotosában heverészett, mellére kulcsolva kezeit, s egyáltalán nem csodálkozott, hogy egyszerre annyi vendége akadt.

- Hát aztán láttátok-e Rózát? - tudakolta.

- Hogyne, hogyne - bólintottak a rokonok. - De őt nem szabad zavarni. Feküdni kell, sokáig kell még feküdni.

A temetés simán folyt le. Vastag pamacsokban hullt a neszfogó hó. Halkan, zene nélkül lopták ki a házból a koporsót. Marika ezalatt Béla bácsi mellett maradt, s csak orvul, sietve pottyantatott el egy-egy kövér könnycseppet, a ruhafogas alá bújva, a konyhába osonva, mint a szenvedélyes részeges, aki be-beugrik a sarki kocsmákba, és felhörpint egy-egy pohár pálinkát.

Béla bácsi egy darabig mindennap kíváncsiskodott:

- Mondd, fölébredt már? Mondd, mit vacsorázik ma? Mondd, mennyi a láza?

Miután azonban értesült, hogy jobban van, és ezt a házi orvos is megerősítette, úgy látszott, hogy megnyugodott. Valami langyos, szürke közöny terpeszkedett föléje.

A lezárt ajtót kinyitották. Róza néni bútorait átrakták, ágyneműit kiszellőztették, s Marika, aki eddig az ebédlő kerekétén hált, most elfoglalta az ágyát. Már nemigen titkolództak többé. Az öregúr akármikor átsétálhatott volna mankóin, botjain abba a szobába, ahol meghalt a felesége, át is kiálthatott volna hozzá, ahogy szokott. De ezt nem tette. Résen volt. Valami kétes ködben éledgett, valami önkéntes vakságban, sunyi, alamuszi gyerekként, aki már tudja, hogy nem az angyal hozza a karácsonyfát, de még nem árulja el magának sem, hogy ezzel az öncsalással meghosszabbítsa boldog káprázatát, vagy hogy ravasz színlelésével örömet okozzon hiszékeny szüleinek. Környezete nem hozta szóba az elhunytat. Ő sem erőszakoskodott.

Egy verőfényes májusi napon mégis megkérdezte:

- Igaz, fölgyógyult már?

- Föl, föl - bólintott Marika.

- Hála Istennek - sóhajtott. - Csakhogy fölgyógyult. - Többet nem mondott. A mennyezetre meredt, s uzsonnáját kérte.

Elmúlt a tavasz, elmúlt a nyár is, elmúlt az ősz is. Minden évadban néhányszor ilyesmivel fordult Marikához:

- Mondd meg neki, fiam, hogy takaróddzék be jól, mert ma hideg éjszaka van. Mondd meg neki, hogy vigyázzon, mert éjjel fagyott, s künn csúszós az út. Mondd meg neki, hogy ezt a virágot küldtem a névnapjára.

Nyilván úgy gondolkozott, hogyha a többiek nem tudatták vele halálát, őneki nincs joga őt megölni a képzeletében, s továbbra is fölruházta egy csalafinta, átlátszóan hazug, vékonyka halhatatlansággal.

De aztán egyre ritkábban emlegette.

Nyolcvanhárom éves korában négyszer, nyolcvannégy éves korában háromszor, nyolcvanöt éves korában kétszer. A nyolcvanhatodik életévében már egyetlenegyszer sem emlegette.

Azt hitték, hogy elfelejtette, és végképp beletörődött a változhatatlanba.

Karácsony hetében azonban, amikor Marika ebédjét vitte oda az ágyához, és Béla bácsi jóízűen kanalazgatta az aransárga tyúklevest, hirtelen letette kanalát, elmerengett, majd így szólt Marikához:

- Nézd fiam, vidd oda Rózának ezt a gyönyörű májat. Tudod, mennyire szereti...

Ekkor emlegette utoljára. Nem sokkal rá újabb szélhűdést kapott, és ő is meghalt.

1934

CALIGULA

1

Jupiter szobra, amikor a munkások szét akarták szedni, kacagni kezdett. Ezt az összeesküvők jó jelnek tartották. Caligula ekkor az antiumi jószékhez fordult, s Fortuna templomából ezt a figyelmeztetést kapta:

„Óvakodj Cassiustól.”

2

Charea Cassius, a testőrcsapatok főtisztje, a lázadók vezére sápadtan állt hívei körében. Minden szem rámeredt. Érezték, hogy Caligula láthatatlan tekintete is az öreg centurión nyugszik, s gyanúja már a szívét, az agyvelejét pörzsöli.

Nemsokára híre futamodott, hogy Caligula őhelyette Cassius Longinust végeztette ki, ázsiai helytartóját.

„Örült ez? - tűnődött Cassius. - Vagy tréfál valamennyiünkkel? Rólam, úgy látszik, megfeledkezett.”

Nem feledkezett meg. Másnap reggel hatkor kihallgatásra hívatta.

Cassius elbúcsúzott feleségétől, gyermekeitől. Úgy sietett a palotába, mint aki halni megy, kardtól, orgyiloktól, méregtől.

3

Caligula már háromkor ébren volt. Sohase tudott tovább aludni. Rémképek, lidérces álmok gyötörték. Néhány órai nyugtalan alvás után fölkelt, végigvitette magát palotája termein, fáklyák, lámpák világánál, szolgáit el küldette, egyedül bolyongott tovább görnyedt-púpos hátával, ide-oda, mint egy lidérces álom hórihorgas rémképe, az ingó-sovány lábain. Várta a hajnalt.

Kikönyökölt az ablakon. A fagyos, ólomszürke januári égbolton ott volt az ő tündöklő kedvese, akit mindig szeretett volna karjaiba zárni, a Hold, de az nem nézett rá, piszkos-zöld fellegek közt rohant Róma fölött. Ő beszélt hozzá, hangtalanul, a folyton höbögő nyelvével.

Közben megvirradt.

4

- Cassius - üdvözölte vendégét, feléje tárva szőrös, meztelen karjait. - Ide, a szívemre - kiáltotta, és megölelte Cassiust.

Az rémülten engedelmeskedett.

Cassius sok mindenre el volt készülve. Hallotta, hogy évekkel ezelőtt az összeesküvőket magához hívatta, s kardját mellének szögezve följánlotta nekik az émelyítő ripacsa, hogy azonnal meghal, ha kívánják. Hallotta, hogy egy nemes urat éjnek idején a palotájába rendelt, s táncot lejtett előtte. Hallotta, hogy azt a vargát, aki csalónak nevezte őt, nem büntette meg. De ez meglepte.

5

- Segíts rajtam, Cassius - folytatta. - Benned bizakodom. Veszedelemek vesznek körül. Ma kezdődnek a palatinusi játékok. Téged nevezlek ki, Cassius, téged, testőrségem főparancsnokának.

Rátekintett nyugtalanul lobogó szemével, aztán elkacagta magát. Cassius tétovázva hajlongott. A császár egy székre rogyott, mert gyöngé, vékony lábain nem bírt sokáig állni. Azok csakhamar összenyaklottak, mint az üres csizmák.

6

- Ülj mellém - biztatta. - Hány éves vagy?

- Ötvennyolc.

- Én huszonkilenc - hadarta. - Fiatal még. Micsoda, te vén szoknyahős? De mennyit szenvedtem, Cassius. Jaj, sokat. Gyermekkoromban Tiberius nagybátyám vigyázott rám, ez a vén, véres tigris. Kiirtotta egész családomat. Anyámat száműzette, és öngyilkosságot kényszerített rá. Brutus öcsémet börtönbe záratta, és éhenhalásra ítélte. Engem is meg akart öletni. Kis fiúcska voltam még, folyton lesetett a kémeivel, a besúgóival, hogy nem árulom-e el magam, nem szidalmazom-e. Amikor aludtam, fölém hajoltak, és várták, mit beszélek álmomban. Akármikor mérget keverhettek volna ételembe. Én azonban hallgattam ébren is, álmomban is. Hazudtam. Álarcot szorítottam arcomra. Színleltem, és jobban, mint az a sötét, hallgatag aggastyán. Győztem fölötte. Megmentettem életemet. Akkor aztán egyszerre minden szabad volt. Élni próbáltam. Nem sikerült. Le akartam tépni álarcom. Ez se sikerült. Drusilla, a húgom, az istennő meghalt forróházban. Egyedül maradtam. Gyászomban megnővesztettem szakállam, és körülnéztem a világban. Eleinte nevettem azon, hogy mindenkit megölhetek, akit akarok. Imádtam az aranyat. Amikor nem értem be azzal, hogy birtokolom, meztelenre vetkőztem, úgy henteregtem rajta, hogy a bőrön át a vérembe szívárogon. Fintorokat vágtam a tükörbe, hogy megriadjak önmagamtól. Néhány jó tréfát is műveltem. Kitépettem az emberek nyelvét, kettéfűrészeltem őket. Tengerbe hajítottam a kirándulók százait, és mulattam azon, hogy evickélnek a halálba. Éheztettem a rómaiakat, pedig tele voltak csürein és magtárain. Megsemmisítettem a híres írók kézirateit. Az istenek szobraira a Mars mezőn mindennap olyan ruhát adtam, mint az enyém, aztán leüttem fejüket, s az én képmásomat tettem oda. Lovamnak márványistállót építtettem, elefántcsont jászolt, vele együtt ebédeltem az istállóba, s majdnem sikerült őt konzullá kineveztetnem. Szerettek is valamikor. A katonák „tyúkocskám”-nak, „csillagom”-nak becéztek. Rómában a trónra lépésem öröme három hónap alatt százhatvanezer állatot öltek le. Most már ez is untat. Nem tudok aludni. Szemhéjaim csikorognak. Azt mondják, itt a baj - szólt, s egy aranyrúddal megkopogtatta homlokát. - Adj nekem álmot, valami álomszerző italt.

Cassius majdnem meghatódottan hallgatta, Caligula azonban hirtelen fölkel, s búcsúra nyújtotta kezét. Ő megcsókolta. Csak aztán vette észre, hogy a császár csipiszt mutat neki, s ajka a kinyújtott hüvelykujja körmét érinti.

A vér arcába szökkent.

- Majom - intette le Caligula. - Ne haragudj. Légy résen - s elbocsátotta.

Cassius hírül vitte társainak, hogy mi történt.

- Megölni őt! - kiáltotta Cornelius Sabinus. - Azonnal leütni, agyonszúrni.

Délelőtt kezdődtek az ünnepi játékok. Ezeket Augustus keleti hadjáratának emlékére tartották, a császári palota közelében, egy rögtönzött színpadon, pusztán előkelő polgároknak, szenátoroknak, főnemeseknek. Caligula germán testőrei kíséretében érkezett.

A hosszú legények, mikor a császár bevonult, elzártak minden bejáratot, és sorfalat álltak. Kegyesen intett nekik. Egynéhányukat még a Rajna mellől szedegette össze, germániai hadjárata alatt, de minthogy nem ejtett elég hadifoglyot, rómaiakat is besoroztatott közéjük, akik kötelesek voltak szökére festetni hajukat, germánul megtanulni és germánul beszélgetni.

A császár hosszú sárga köntösében lépett az oltár elé, fején zöld babérkoszorú. Ahogy az áldozatot bemutatta, a flamingó vére ráfröccsent, s a köntöse alján piros folt támadt. Cornelius Sabinus összenézett Cassiusszal.

Elmúlt az első nap, a második nap is anélkül, hogy az összeesküvők cselekedni mertek volna. Callistus, egykori szabadosa, a dúsgazdag polgár tajtékozott a dühtől, hogy még mindig él ez a szörnyeteg. Caligula könnyedén járt-kelt közöttük, biztatgatta a birkózókat és a gladiátorokat, tapsolt az énekeseknek és műlovasoknak. Éppen ez hozta zavarba az összeesküvőket. Azt hitték, hogy bolonddá tartja őket, vagy kelepcebe akarja csalogatni.

A harmadik napon délben, váratlanul azt közölte Cassiusszal, hogy átmegy a palotába, és megfürdik. Egyedül haladt a tömegben germán testőrei nélkül. Útközben meg-megszólította ezt-azt. Cornelius Sabinusnak még a tógáját is megrántotta tréfásan, s odakacsintott: „Na, mi lesz?” Nem értették. Gyaloghintója vivőinek azt a rendelkezést adta, hogy ne a palota főbejáratán vigyék be, hanem oldalt, egy szűk föld alatti folyosón, ahol az ázsiai nemesifjak, a színre kerülő drámai játék alakítói szerepüket tanulták, s mint fázékony keletiek, megbújtak a hideg elől, mert azon a napon erősen fagyott.

Itt leszállt, elbeszélgetett vendégeivel, a fekete etiópiaikkal meg a sárga egyiptomiakkal, akiknek a hidegtől szederjes volt a szájuk. Sokáig várákozott. Végre hallotta, hogy egy kapu buffan, s bezárták, aztán messze-messze, a szűk föld alatti folyosó végén, néhány lángot látott, és lassan, nagyon lassan közeledtek feléje többen. Elöl, mint valami rég ismert álomalak, aki eljön egy álomtalálkára, Cassius.

- A jelszó? - kérdezte Cassius katonai keménységgel, hivatalosan.

- Jupiter - ordította Caligula torkaszakadtából.

- Akkor halj meg a nevében - üvöltötte Cassius, s széttárt karjai közé, a mellébe dőfte kardját.

Caligula a földre zuhant teljes hosszában. Vér bugyogott melléből.

- Élek - kiabálta, mintha gúnyolná őt, vagy panaszkodnék.

Erre Cornelius Sabinus, Callistus meg a többi rárohant. Egyszerre harminc kard fűdött vérében.

Caligula még mindig mozgott.

- Élek - érezte még egyszer.

De aztán csodálatosan elsápadt, s csak azt érezte, hogy a világ nélküle van, a hegyek, a folyók, a csillagok is, és ő nincs többé. Feje lecsuklott. Szeme kinyílt, s szinte rajongva pillantotta meg azt, amit mindig akart, és most meg is talált: a semmit.

11

Arca fehér volt, vértelen és egyszerű. Lehullt róla a téboly álarca. Csak az arc maradt ott.

Egy katona sokáig bámulta. Úgy tetszett neki, hogy most ismerte föl. Ezt gondolta magában:

„Ember.”

1934

HÉT KÖVÉR ESZTENDŐ

Rekkenő meleg volt, vasárnap. Mihelyt megvirradt, a sárga napfény pállott pocsolyákban pezsgett a homokbuckákon. A tüdő nem kapott levegőt. Azok, akik ünneplő ruhában nyolc óra felé az utcán jártak, kivették szépen összehajtogatott, tiszta zsebkendőjüket, s felitatták vele a homlokukon gyöngyöző verejtéket.

A Nyári kertben álmos cinkék, rigók csivogtak. De kihallatszott onnan egy másik muzsika is, mely nem az éneklő madaraktól származott. A cigánybanda húzta, fátyolosan és tétován, maga is fáradtan és pityókásan, azoknak a kitartó korhelyeknek, akik a szombat éjszakából belevirradtak a vasárnap reggelbe, és még mindig nem tudták befejezni, nem akartak hazamenni.

Ha valaki fölgaskodott a kerítés sövényénél, oroszlánszájakat, sarkantyúvirágokat, petúniákat vett észre a kert körgyepén. Oldalt ült a társaság - négyen - lombokkal befuttatott fapáholyban, zöldre festett lócákon, zöldre festett, terítetlen asztalnál, melyen már a hosszú nyakú, üres borospalackok valóságos tűzérütege vonult fel. Középuított trónolt egy tagbaszakadt úr, rövidre nyírt, deres bajusszal, nyersselyem ruhában, Szél László. A tanyáról jött be, hogy eladja termését. Most ő diktálta az ütemet. Csöndesen, de elszántan mulattak.

Velük szemben egy másik társaság is ült, melyet kívülről nem lehetett látni. Ezek tőlük a harmadik asztalnál, a sarokban foglaltak helyet, hárman, fiatalabb emberek, nem negyven-ötven évesek, mint Szél Lászlóék, hanem húszasok-harmincasok. Az ő vezérük és ivómesterük Viczay Feri volt, a jegyző, aki panamakalapot viselt, bal szemén monoklit. Ők is itt virradtak meg, már hajnal óta itt tanyáztak, derekasan, komolyan ittak, de nem fehér bort, mint az öregebbek, hanem következetesen vörös bort.

A két társaság nem ismerte egymást személyesen, legfőlőbb látásból és hallomásból. Mindez elegendő volt, hogy az egyik asztal a másikat bizalmatlanul méregesse, ha nem is éppen ellenséges, de fitymálló-vetélkedő tekintettel, mint az egyik sátor a másik sátor lakóit. Uriemberek és testvérek ők is, állapították meg kölcsönösen, egyet akarnak velünk, inni és mulatni, de egyelőre ismeretlenek, ezért résen kell lennünk, vigyáznunk kell úri méltóságunkra. A különbség, valamint az a körülmény, hogy nem egyféle bort ittak, fokozta a világnézeti ellentétet. Állandóan szemmel tartották egymást, hogy ki mulat rangosabban, hogy ki beszél családiasabban és hetykébben a cigánnyal, hogy ki bírja inkább az italt, hogy ki szórja fölényesebben a pénzt, hogy nem esik-e valami csorba az ősi szokások szertartásán, s mindegyre a beléjük edzett, régi ösztönüknél fogva sokkal jobban ügyeltek, mint az elnök a tárgyalóterem szürke józanságában arra, hogy mit vallanak a tanúk, és mint védekezik a vádlott. Ahhoz, hogy nyíltan észrevegyék egymást, hogy büszkeségüket alázva vállalják a közvetlen közeledés kockázatát, hogy át is szóljanak a másik asztalhoz, a saját hibájukon kívül még mindig nem voltak eléggé részegek.

Egy cigánybanda muzsikált nekik. A primás tapintatosan hol az egyik asztalhoz sétált, hol a másik asztalhoz. Amíg a fiatalok énekeltek, az öregek beszélgettek, ittak, s úgy tettek, mintha nem is hallanák nótájukat, és nem is vennének részt jókedvükben. Így cselekedtek a fiatalok is. Nem közösködtek. Állig begombolkoztak. Ez a tartózkodás és elzárkózás tüntető volt, de csak látszólagos. Azok a nóták, melyeket a cigánnytól rendeltek, arra vallottak, hogy nagyon is figyelik egymást. A cigánnyal érintkeztek, azzal izengettek. Ha például a *Csak egy kislány-t* játszották, vagy a *Fekete szem éjszakájá-t*, csupa szerelmes, epekedő hejehuja nótát, az öregek magukhoz intették a primást, és mást követeltek, *Beszegődtem Tarnócára bojtárnak*, vagy *Babot vittem a malomba*, olyan lassúbb, higgadtabb dalokat, melyekben nem a hamar el-

lobbanó szenvedély izzik, hanem a földművelés és állattenyésztés tartalmasabb bölcsellete, mely még mindig megmarad számukra akkor, amikor a kislány és a fekete szem éjszakája már rég elveszett, s ilyen módon irigységükben vagy keserű bölcsességükben ezzel oktatták-leckéztették a tapasztalatlan ifjúságot, hogy érniök kell mindaddig, míg ezt majd egészen megértik, amint kezdetben mindenki a tüzes és érzelmes Schillert olvassa, csak aztán, érettebb korában tér át Goethe mély és egyszerű költeményeire.

Kilenc órákor a hőség pokolivá vált. A nap, mint egy örült részeg, aki rumtól rúgott be, vörös pofával bámult szét az alföldi rónán, és tüzet, lávát okádott mindenüvé. Benn, a Nyári kert egyébként hűs rejtékén valamennyien azt érezték, hogy meggyulladnak a szesztől és a nap lángjaitól, melyek már átnyilalltak a falombokon is, s homlokukra, hajukra, orrukra tüzeltek. Viczay Feri az asztalt verdesve énekelte, hogy ő az a bizonyos nemjő, utána pedig duhajszemtelen fiatalságában egy akácfa törzséhez csapta a poharát. Egy sugárpázmában úgy tündökölt a monoklija, mint a briliáns. Szél László ezt nézte sokáig. Nyugtalanította a kacér, kihívó üvegdarab, mely lencséjével összegyűjtötte a fényt a gyújtópontba, s egyenesen őt perzselte vele. Egy kicsit izgett-mozgott, töltött is, ő is legurított torkán egy pohár fehér bort, aztán, még mindig a monoklira meredve, Feri felé nyújtotta kövér, pecsétgyűrűs mutatóujját, és így szólt:

- Megveszem azt a szemablakot.

Csönd lett. Feri felkönyökölt az asztalra, s csak úgy, félvállról a levegőbe mondta:

- Nem eladó.

Poharak emelkedtek, piros borral. Poharak emelkedtek, fehér borral. Mindnyájan ittak.

Szél László kivette pénztárcáját. Ismét Ferire mutatott:

- Akkor megveszem azt a kalapot. Harminc koronát adok érte.

- Az kevés.

- Negyvenet.

- Az is kevés.

- Ötvenet! - kiáltott Szél László, s meglobogtatott egy mályvaszín bankjegyet.

Feri nem felelt. Szomorú anyagi helyzetén gondolkozott. Egyszerre mindenki meglepetésére áthajította lilaszalagos panamáját. Szél László a fejébe próbálta nyomni, de az csak táncolt boltozatos koponyáján. Mindenesetre átküldötte a pincérrel - tálcán - az ötven koronát.

- Megveszem azt a nyakkendőt is - folytatta az ismerkedést. - Meg azt a gallért is. Összesen húsz koronáért.

- Csak harmincért - vetette oda Feri, s ekkor a nyakkendő, a gallér meg a harminc korona már gazdát cserélt.

- Aztán a kabátot is, meg az inget is, de az tüstént átadandó, és nincs alku, száz koronáért először, másodszor, harmadszor.

- Nem bánom.

- A nadrágért is adok annyit.

- Hohó! - tiltakozott Feri. - Az testvérek között is megér százötven koronát.

- Egye fene! - mondta Szél László, és fizetett.

Feri már vetkőzött, és éljenzés közben küldette át a pincérrel a nadrágját.

- Pezsgőt - ordított Feri -, pezsgőt.

Amikor hozták a hűtővödröket, megtöltve jéghideg kútvízzel, s bontogatták az üvegeket, és durrogtak a dugók, Szél László tovább vásárolt:

- Hús korona a cipőért. A másikért is annyi.

- Nem, ez drágább.

- Miért?

- Mert az a bal volt. Ez pedig a jobb. Harminc korona.

- Ötven! - csapott rá Szél László -, de a harisnyákkal együtt.

Feri levetette jobb cipőjét és harisnyáját. Föllélegzett. Jólesett megszabadulni a sok gönctől. Meztelen lábujjaival a kert finom homokját gereblyézte, fölhörpintett egy pohár pezsgőt, s minthogy még mindig melege volt, az üvegből locsolgatta a nyakát, a mellét, megmosta kezeit, az arcát a jéghideg pezsgővel, még a sűrű fekete haját is, mely a fehér tajtékbán úgy habzott, mint a szappanhabban. Aztán ledőlt a lócára a kábító afrikai hőségben. Előtte kerek négyszáz korona púposodott, papír, ezüst, arany. Szél László előtt pedig az ő szerény, de drágán vásárolt ruhatára, egy halomban.

Az most, hogy Feri így lengén, igaz valójában látta, és önérzete sérelme nélkül bizalmaskodhatott, felé emelte poharát.

- Szervusz, kedves öcsém.

- Szervusz, kedves bátyám - felelte Feri, és kiitta poharát.

A cigányok most mellé szegődtek, és egymás után az ő fülébe húzták a nótát. Egyszerre csak megakadt rajta Szél László tágra nyílt, véres szeme. Látta, hogy még mindig ott csillog a monokli, mely legjobban izgatta.

- Mondd, édes öcsém - kérdezte -, az nem eladó?

- Ha megfizeted, édes bátyám.

- Mi az ára?

- Háromszáz korona.

- Annyi már nincs nálam, édes öcsém. De kétszázat szívesen adnék érte.

- Sajnálom, nem lehet.

Addig-addig alkudoztak, míg az öregek összeadták a háromszáz koronát, s megvásárolták Feri utolsó ruhadarabját, a monoklit is. A cigányok tust húztak.

A fiatalok fürödtek, lubickoltak a pezsgőben. Az öregek csöndesen boroztak.

Tíz órakor Feri átszólt hozzájuk:

- No, miért nem isztok? Talán elfogyott a borotok? Parancsoljatok.

Tüstént átküldött asztalukhoz két üveg pezsgőt, de azzal a föltétellel, hogy megkapja érte a kalapját. Így vásárolta vissza lassanként egész ruhatárát. Tizenegy órakor már teljesen fel volt öltözve, monoklija ismét ott villogott a bal szemén. Ekkor a két társaság, minthogy semmi ellentét se volt már közöttük, összeköltözködött, s egy asztalnál pezsgőzött délig.

Délben, amikor megkondultak a harangok, és hangjuk hatalmas, érces hömpölygéssel végigáramlott a tündöklő égboltozaton, a „szagos misé”-ről hazaigyekvő úri közönség ámulva látta, hogy egy csészán összeölelkezve és csókolózva ül Szél László Viczay Ferivel, utánuk pedig a forró alföldi porfellegekben, a délvidék tüzes számumjában, több kocsin baktat a társaság, hátul a cigányokkal, hogy majd künn, Szél László tanyáján folytassák ezt a nem rosszul induló, de még egyáltalán be nem fejezett mulatságot.

1934

REPÜLŐ ÚJSÁG

Valaki újságot olvas az utcán. Egyszerre kitépi kezéből a szél.

Az olvasó, aki el van merülve gondolataiba, mint aki álomból ocsúdik, föltekint, még ködös szemmel, s látja, hogy szellemi tápláléka a levegőben lóg. Utánakap, de már nem éri el.

A papírlapedők csörögve, idegesen zizegve közvetlen a feje fölött kóvályognak, körülbelül két méter magasságban. Ha kinyújtaná karját, még levehetné onnan a semmiből, akár fogasról a kabátot.

De ettől az udvariatlan orvtámadástól annyira megdöbben, hogy csak ámul, szemléli a szokatlan látványt: a repülő újságot, a hírt, mely a szó szoros értelmében szárnyra kelt.

Ezen a napos délelőttön valami betyár tavaszi szél szabadulhatott ki időnek előtte téli börtönéből, a rendbontás egy garabonciás, márciusi ördögkölyke, az ráncigálja, pöndörgeti, terítgeti a gazdátlan újságot. Egyelőre ravaszul még mindig két méter magasságban tartja, szinte mozdulatlanul, aztán leejti a földre, s a következő pillanatban váratlanul és villámgyorsan előresodorja vagy tizenöt méterre.

Most az olvasó ott áll a járdán megrabolva, bitangul, hoppon maradva, s zavartan is, mint aki nem fejezhette be elkezdett, édesnek ígérkező csókját, és nem tudja, hogy mi történt a tárcsa hősnőjével, akivel már megismerkedett, hogy mi a politikai helyzet a földgolyón, vagy hogy a versben mi rímel erre a szóra: „eszterhéj”; ennél fogva elhatározza, hogy üldözőbe veszi a rohanó újságot, s utána is ered, ahogy máskor a kalapja után, melyet letépett a vihar, de talán még szilajabban, elszántabban, nagyobb meggyőződéssel. Fut az álmai után. Fut a vasárnapi szám harminckét oldala után. Fut a pénze után.

Csak hogy a szél még nála is gyorsabb. Az kétszáznegyven kilométeres sebességgel nyargal, eszeveszett gyorsasággal cibálja az újságot, s az egy szemvillanás alatt már az utca másik végén van, a saroknál, ott libeg és örvénylik, csattog és harsog a széthajtogatott tizenhat levelével. Hirtelen mindegyik levél külön-külön emelkedni kezd. Ez a tizenhat kis repülőgép motor nélkül, merőlegesen, helyből fölszáll egy emelet magasságába, három emelet magasságába, s még tovább, még tovább. Szegény tulajdonos lihegve, ereje fogyatékán föladja a harcot. Távolból figyeli az egészet, mint valami légi tűneményt.

Jaj, hogy röpül fölfelé az újság. A szobalányok, akik nyitott ablaknál takarítanak, kacagva tekintenek ki a negyedik és ötödik emeletről, igyekeznek elkapni, de hiába, s csak hajráznak neki. Már a tetőkön száguld, a távbeszélődrótok közelében, s egyre magasabbra jut, az égbe, a csillagok közé. Nem is csoda. Az én ábrándjaim röpülnek itt, az én gyermekvágyaim, az én írásaim, azok emelik, szárnyazzák a lelketlen papirost. Vagy véletlenül sohasem írok ebben az újságba? Akkor barátaim cikkei viszik föl, melyek oly üresek, hogy semmi ellenállást se fejtenek ki. Szóval így se csoda.

Amikor már oly sokáig fürdött az újság a levegő tengerében; fönn-fönn, a fák, a bérpaloták, a rádió hullámfogói fölött, levelei közeledni kezdenek egymáshoz, mintha egy tündér rakná egybe. Előbb lapozgatja egy kissé, hintázza, majd megragadja s lefelé lökdösi. Nyilván nem érdekli. Inog az újság, bukk, zuhan, hígabb légrétegbe kerülhetett, melynek nincs tartóereje, egy légörvénybe, s pillanatok kérdése, hogy földet érjen.

De megint csalódom. Egy civódó szélroham nekitámad, belefúj, kipuffasztja, mint mi azokat a papírzacskókat, melyeket gyermekkorunkban a falhoz szoktunk csattintani, hogy iszonyú dörrenéssel szétrepedjenek, megint fölfelé vonszolja, de ellenkező irányba, a másik utcába, ott lobogtatja egy kis ideig, aztán a harmadik utca fölött hajigálja ide-oda, táncoltatja, már alacsonyan, alig egy méter magasságban, s az utca sarkán, a templom mellett a járda felé kormányozza.

Csakugyan le fog esni? Úgy látszik, igen. Tehát vagy az én gondolataim voltak oly súlyosak, hogy nem bírt tovább a levegőben maradni, vagy pedig barátaim gondolatai voltak oly nehézkesek, hogy lehúzták a földre, a sárba. Mindegy.

De semmi baj se történt. Siklórepüléssel érkezett le. A tárca hősnője meg se ütötte magát, a politikai helyzet a földgolyón nem zavarodott össze jobban, s a vers rímei csak éppen pendültek egyet, mint mikor a csengettyűket megkoccintjuk. Itt hever a teljes vasárnapi szám, a vakmerő légi kaland után, annyira együtt, mintha a nyomda gépe hajtogatta volna össze.

Hol a tulajdonosa? Túljár az már ungon-berken. Kisfiúk állnak meg az újság előtt, s bámulják, akár a meteort, mely az ég illatát, a csillagközi messzeségek varázsát hozza le közénk. Nem mernek hozzányúlni.

1935

„PETŐFI-KÖNYVTÁR”

Amikor betegen feküdtem a hosszú téli éjszakákon, sok mindenem eltűnődtem, ami különben talán sohase jutott volna eszembe. Ekkor jutott eszembe a „Petőfi-könyvtár” alapítása is.

Régen történt ez. Az évére is emlékszem: 1893-ban. Akkor én még csak nyolcesztendő voltam, a harmadik elemibe jártam, vidéken, a Winter gyermekekkel, a Winter Imrével és Winter Józssival, háziorvosunk két fiával.

Imre fölöttem járt, a negyedikben, Józsi pedig alattam, a másodikban. De mi azért összehittünk. Tízpercekben az udvaron vagy az utcán, ahogy csak szerét tehettük, találkoztunk, s megvitattuk a világ dolgát.

Mind a hárman vékonydongájú városi gyermekek voltunk, átlátszó füllel. Hallgatag, dacos szövetséget alkottunk vastag, durva alföldi suhancok között, akik folyton lökdösődtek, húzogatták halántékajunkat, gáncsot vetettek nekünk, s mellettünk levegővel fölfújt papírzacskókat pukkantottak el a falon, és röhögtek, amikor megijedtünk.

Mi ezt nem helyeseltük. Azt se helyeseltük, ha minden ok nélkül hasba rúgtak bennünket. Mi csak a szépet és jót helyeseltük. Általában más örömökre vágyakoztunk, a szellem és képzelet fűszeresebb, s talán sokkal gonoszabb játékaival.

A közös tornaórákon, elhanyagolva a métát és a nyújtót, összebújtunk és beszélgettünk. Ők édesapám mestersége, a természettan iránt érdeklődtek, hogy kell például villamos gépet szerkeszteni gyantalemezzel és róka farkokkal, én pedig az orvostudomány titkait illetőleg vallatgattam őket hideglelős kíváncsisággal, s megkérdeztem tőlük, vajon a kolera veszedelmesebb betegség-e vagy a tüdőgyulladás. Így csiszoltuk, képeztük egymást, kölcsönösen.

Engem már régebben szemmel tartottak a Winter gyerekek, s számítottak rám, mint fegyvertársukra. Én is számítottam rájuk. Néma jeleket váltottunk egymással. 1893-ban azonban az izgalom tetőfokára hágott. Villanyos nyugtalanság keringett körülöttünk. Éreztük, hogy ez így tovább nem maradhat, s a közművelődés és haladás terén valaminek föltétlenül történnie kell a mi poros és elmaradt városunkban.

Úgy is lett. Egy januári délelőtt, az utolsó tízpercben Imre és Józsi belém karolt, uzsonnára hívott meg aznap délutánra, s búcsúzóul fülemből súgta, hogy nagy dolog készül: „Könyvtárat alapítunk.”

Alighogy megebédeltem, édesanyám felöltöztetett ünneplőruhámba, rám adta télikabátomat, s én, fejembe csapva kis asztrakán kucsmámat, elindultam egyedül Winterék felé.

Csikorgó, derült délután volt. A jég úgy csörgött lábam alatt, mint az üveg. Egyetlen rózsaszín felhő kóválygott az égen. Dobogó szívvel nyitottam be abba a tornyos, egyemeletes házba, ahol háziorvosunk lakott, az imádott doktor bácsi, mert még sohase jártam ott, csak ő látogatott el hozzám, nagyon gyakran, amikor betegeskedtem. Sokáig bámultam rendelőjét, a várakozó betegekkel. Azután benyitottam Imréhez és Józsihoz, akik szintén ünneplőruhába öltözve komolyan, hivatalosan, szinte szertartásosan üdvözöltek.

Mindenekelőtt uzsonnáztunk. A tágas ebédlő óriási tölgyfa asztalán terítettek nekünk. Habos kávé kaptunk, kalácsot, de olyan kalácsot, amelynek közepében barna csokoládés rétegek voltak. Ezt akkor különösen méltányoltam, és - mi tűrés-tagadás - ma is méltányolom, annyi idő múltán sokkal inkább, mintha a kalács közepében nem lettek volna azok a barna csokoládés

rétegek. Később befőttet is hoztak üvegtálban, cukorban főtt dióval, birsalmával, zöld mandulával, ribizkével díszítve, és mogyorós tortát tejszínhabbal. Elszántan ettünk.

Kívülem még egy osztálytársamat is meghívták. Vály Andorkát. Őróla, szegényről, ma már csak annyit tudok, hogy ekkor az asztal végén ült, meg azt, hogy két évre rá, amikor már első gimnáziumba jártunk, egy rekkenő nyári napon a latinórán hirtelen fölkel a padból a tenge-részruhájában, fejfájásról panaszkodott, kék szeme zavaros fényben égett, arca fehérebb volt, mint a kréta, a tanár tüstént haza is küldte, s másnap rémülten hallottuk, hogy meghalt fertőző vörhenyben. De ezen a gyönyörű téli napon, amikor a jég úgy csörgött, mint az üveg, s az égen egyetlen rózsaszín felhő imbolygott, mit se sejtve beszélgetett velünk, falta a csokoládés kalácsot, a birsalmát, a mogyorós tortát, oly vidáman és bizakodva, mintha még ma is élne.

Uzsonna után átvonultunk a lakás másik szárnyára, az udvari diákszobába. Minthogy már sötétedett, meggyújtottuk a gázt. A láng fehér harisnyájában föllobbant, s zöld ködöt szitált a társaságra. Kulccsal zártuk be a diákszoba mind a két ajtaját. A hangulat ünnepélyes volt.

Végre láttuk a könyvtárat.

A bársonyterítővel takart asztalon egymás mellett sorakoztak föl a kötetek, tizenöt-húsz darab. Andersen és Grimm meséi (képekkel), Verne Gyula néhány regénye (piros vászonkötésben), a *Bőrharisnya* (színes képekkel), Jókai *Új földesúr*-ja, *Mackó úr utazása*, azok a könyvek, melyeket a Winter gyerekek évek során karácsonyi ajándékkul kaptak, s egy-két régebbi tankönyvünk is, valamint egy nagy alakú, orvosi munka, melyet édesapjuk nyilván kiselejtezett a könyvtárából, s ők valahol fenn a padláson lelték meg, egy német szemészet, melynek ábráin vörös, gyulladt, dagadt szemeket pillantottam meg, ijedelmesen nagy, feketén táguló szem-bogarakkal. Mindenesetre elhatároztam, hogy először is ezt veszem ki a könyvtárból, mint a legérdekesebbet.

Imre az asztalhoz lépett, megkoccantotta az előtte álló üvegpoharat, csöndet kért, s miután leültünk az asztal elé készített három székre, kezébe vett néhány irkalapot, és bele-belesandítva beszélt. „Tisztelt közgyűlés!” - kezdte.

Ez a megszólítás oly mélyen hatott rám, hogy könnyek tódultak szemembe, s torkom elszorult. Soha életemben nem becsültek még meg ennyire. Már nem gyermek voltam, hanem közéleti szereplő, társadalmi tényező, vagy holmi rejtélyes-magasztos jogi személy. Ezt valamennyien éreztük. Kiegyenesedtünk, s táguló orrcimpákkal, önérzetesen egymásra meredtünk, hogy nem álmodunk-e. Nem, nem álmodtunk. Imre tovább olvasott.

Kifejtette, hogy mi most a „Petőfi-könyvtár” alakuló közgyűlését tartjuk, melynek célja a közművelődés emelése, az irodalom ápolása, s bárki tagja lehet, akit mi erre érdemesnek és méltónak tartunk, mindaddig, amíg az illetőt ki nem zárjuk „kebelünk”-ből.

Beszéde, mely az alapszabályokat is közölte, a lendületes ékesszólás és a bölcs körültekintés kis remekműve volt. A tagdíjat havonként tíz krajcárban állapította meg. Ennek ellenében a tagnak jogában volt hetenként két tetszés szerinti művet kivenni, minden szombat délután, azzal a föltétellel, hogy az előbbieket visszahozza. Nem talált eléggé megbélyegző kifejezéseket azokra, akik a szellemi termékeket nem tisztelik, és - hangját itt vészesen emelte - a női képekre bajuszt és szakállt rajzolnak, az oldalakat telefirkálják vagy kitépdesik, a könyveket bepiszkítják, összenyalazzák vagy leköpdösik, lapjaik közé törökmézet, szilvamagot, gyümölcshéjakat s egyéb undok tisztátalan és ragadós holmikat kevernek, s ijedelmes részletességgel és döbbenetes valóságossággal tárta föl, milyen intések, feddések, megrovások, milyen fokozódó büntetések - néhány hónapra tartó eltiltások, bizonytalan próbaidőre való felfüggesztések vagy erkölcsi megvetéssel tetézett végleges kizárások - várnak az elvetemültekre, akik ezeket a semmiképp se menthető szabálytalanságokat elkövetik.

Hangsúlyozza, mindnyájunk helyeslése mellett, hogy a könyvtár kizárólag közművelődési és jótékonyági célt szolgál. A befolyó tagdíjakból a közgyűlés rendelkezése szerint új könyveket vásárolunk, az évenként mutatózó tiszta haszonból pedig ingyen tankönyveket adunk majd szegény sorsú tanulótársainknak, s télvízidőn meleg lábbelivel, meleg ruhával látjuk el őket. Intézkedett az egyesület vagyonára vonatkozólag is, arra az igazán valószínűtlen eshetőségre, ha működését kénytelen lenne megszüntetni, amikor is egész tőkéje kamatos kamatával együtt az „Ifjúsági Segítő Egyesület”-re száll. Végül egy fordulatokban gazdag mondatban felszólított bennünket, hogy mi, akik immár tagjai lettünk a „Petőfi-könyvtár”-nak, az alapszabályok utolsó pontjához híven fogadjuk becsületszavunkra, és három ujjunkat az égre emelve esküd-jünk is meg, hogy mindaddig, amíg élünk, soha más könyvtárat nem használunk, mint a „Petőfi-könyvtárat”.

A gyűjtő szavakra valamennyien talpra ugrottunk, s kezünket fölfelé tartva megesküdünk, hogy Isten minket úgy segítse.

Mámorosan álltam a zajgó és boldog zűrzavarban. Úgy tetszett, hogy Imre mintegy önmagát múlta fölül, s legalábbis megközelítette a felnőtteket, akiket én biztonságukért és öntudatukért ekkoriban még nagyon bámultam.

Tapsoltunk, összevissza kiabáltunk, rajongtunk. A „Petőfi-könyvtár” jövőjét leírhatatlanul fényesnek láttuk. Már száz kötetet is elképzeltünk, egy palotát, mindenféle irodával és segéd-személyzettel, s jótékonyági intézményeket, melyek mind ebből a kisded magból sarjadtak, amikor Vály Andorka, aki közöttünk a legjózanabb volt, az asztalhoz lépett, mint Széchenyi az Akadémia alapításakor, s görcsösen összeszorított ujjai közül egy bádogtálcára egymás után potyogtatta oda tíz rézkrajcárját. Én követtem példáját. Utánam Józsi fizette ki tagdíját, majd Imre is, a „Petőfi-könyvtár” elnökgazgatója, úgyszólván szemrebbenés nélkül. Ezzel együtt volt alaptökénk, negyven krajcár.

Az, amit most elbeszéltem, nem ily röviden és szürkén zajlott le, hanem órákig és lázasan, mint valami álom, mely annál hosszabb, mozgalmasabb és színesebb, mennél tovább fejtjük és bogozzuk, úgyhogy nemsokára a végtelenbe vész, és nincs se partja, se határa. Nyolc órára harangoztak a Szent Teréz-templomban, hogy hónom alatt a nagy orvosi könyvvel az utcára léptem. Vály Andorka sovány karjába kapaszkodva ballagtam a sötét utcán hazafelé. Hó hullongott az égből, s a pihék elolvadtak forró arcunkon. Szüleim már vacsoráztak otthon. Az izgalomtól egy falatot se tudtam enni. Bementem a szobámba, meggyújtottam a gyertyát, levetkőztem, s minekelőtte ágyba bújtam volna, még egyszer megnéztem a könyvben a vörös, gyulladt, dagadt szemeket. Ezekről olyan lidérceset álmodtam, mintha előzőleg rémmeséket hallgattam volna.

Hogy mi lett a „Petőfi-könyvtár”-ból? Erre bizony egy életen át nem gondoltam. Az embernek nincs ideje. Csak akkor van ideje, amikor beteg. Ilyenkor mindennel elbíbélődik. Amíg a hosszú téli éjszakákon a kórházban vártam a hajnalt, s az ápolónők be-benéztek hozzám, megigazították párnámat, vagy valami orvosságot öntöttek belém, igyekeztem tisztázni a részleteket. Úgy emlékszem, hogy a szemészeti könyvet egy hét múlva visszavittem, de nem kértem új művet. Imre és Józsi se emlegette többé vállalkozásunkat. Meguntuk, elfelejtettük. Vály Andorka, amint említettem, két év múlva hirtelen meghalt. Ő volt az egyetlen, aki becsületesen állta szavát és esküjét, mert soha életében más könyvtárat nem használt. Mi valamennyien vétkeztünk. Különösen én. Nagyrálátó vágyamban gyakran hűtlenné váltam szent elhatározásunkhoz itthon, Párizsban, a Bibliothèque Nationale hárommillió könyve közt, és Londonban is, a British Museum könyvtárában. Azzal áltattam magamat, hogy gyermekség volt az egész. De belül a lelkem mélyén mindig valami kis szűrást éreztem, valahányszor egy másik könyvtárba

léptem. Még mostan is érzem. Különös, a „Petőfi-könyvtár”-at rég elfelejtettem. Fogadalmamat azonban sohase tudtam elfelejteni. Úgy látszik, ilyen az ember.

Évekkel ezelőtt egyszer azt gondoltam, hogy majd beszélek az egyetlen illetékessel, a „Petőfi-könyvtár” elnökgazgatójával, Winter Imrével, s föloldatom magam vele. Addig tétováztam, míg ezzel is elkéstem. Ő közben híres sebész lett. Egy reggel aztán beszaladt rendelőjébe, és - senki se tudta, hogy miért - húsz centigramm morfiomot fecskendezett bőre alá. Most már holtom napjáig egyedül kell viselnem, a magam felelősségére, ezt a meg-megújuló önvádat. Szavam és esküm alól nem oldhat föl többé soha senki.

1935

ELLINOR ÉS DARLING

1

Ellinor *A végzetes csók* című mozidarab próbáitól és fölvételeitől annyira elcsigázódott, hogy orvosa tanácsára a nyári hónapokra egy fürdőhelyre vonult pihenni. Fönn, a fenyvesektől koszorúzott hegyek között volt az Excelsior, egy divatos, méregdrága, nemigen látogatott üdülőház, mely világszerte híres volt rossz kosztjáról. Ezért szállt ide.

Itt vett magának két szobát, itt élt primadonnai száműzetésben, hogy feledje szeszélyes és izgató szerelmeit s a színház még szeszélyesebb s még izgatóbb ármánykodásait. Remetemagányában pirosította körmét, úszott a tóban, gyalogolt, s naponta tíz dekát szeretett volna fogyni, de az Excelsior igazán ehetetlen kosztja ellenére is csak öt-hat dekát fogyott.

Ez volt minden gondja. Minthogy pedig mindig feltűnést kellett valamivel keltenie, ezúttal természetesen érintkezett tisztelőivel és bámulóival, nyájas volt, egyszerű és közvetlen, s azzal keltett feltűnést, hogy egyáltalán semmiféle feltűnést sem keltett.

De ezt se bírta sokáig.

2

Egy hűvös, esős júliusi estén, amint az üdülőkkel együtt cigarettázott a heverőszéken, a fenyves soron, a csöpörgő sötét esőben megpillantott egy kóbor kutyát. A többiek nem is vették észre. Korcs és rút kis eb volt, még kölyökkutya, csapzott és csatakos, minden báj nélkül. Ellinor azonnal talpra ugrott, hozzásietett, s bűgő színpadi gügyögéssel magához próbálta csalogatni. A kutya riadtan hátrált, herregett rá, mutogatva apró fogait. Úgy látszik, rossz sora lehetett, s régi gazdája - ha ugyan volt valaha gazdája - talán verte is. A színésznő lekuporodott a kutyushoz, s hosszan és meggyőzően magyarázgatta neki, hogy ő az ő cukros kis anyukája. Addig-addig édesgette, amíg a kutya végül megengedte, hogy japánselyem pongyolájához szorítsa piszkos mancsait, s fölemelje őt a sárból, a semmiből, mint valami mesebeli királynő a jobbágyok elhagyatott, ápolatlan porontyát. Kistáskájából szájába nyomott egy szem keserű-csokoládét. Ezt a kutya kiköpte. Erre prágai sonkát rendelt neki. Miután a kutya jóllakott, karjában vitte föl lakásába, megfürdette a márvány kádjában, kifésülte, beillatosította, piros szalagot kötött nyakába, s Darlingnak keresztelte el.

3

Este a vacsoránál Darling már ott ült Ellinor oldalán, az étterem vakító üvegcsillárja alatt. Csak most lehetett megállapítani, hogy milyen ronda egy kutya. Csupa vad ösztön lakozott benne. Annyi bizonyos, az Isten se teremtette ölebek. A patkányfogó meg az uszár idétlen keveréke volt. Kis pislákoló barna szeme fölött két, valamivel világosabb szőrpamacs barnállott, mintha az öregemberek módjára a homlokára tolta volna szemüvegét. Kedélytelennek és mogorvának látszott. Vedlett szőre alól kifityegtek girhes bordái. Hosszú, vékony farkát a lába közé húzta. Ellinor azonban máris roppant kedvesnek tartotta, s korlátlan lehetőségeket fedezett föl benne. Nyilvánosan megcsókolta a fejét, s fogadalmat tett, hogy örökbe fogadja és fölneveli. Darling az ágya mellett aludt a díványon. Reggelire vajlevest kapott, ebédre darált borjúhúst, estére

tejberizst. Étkezések után maga a primadonna tisztogatta meg a fogait rózsaszín fogpéppel, gumikefével. Hogy frigyét végleg megpecsételje vele, gépkocsiján a városba hajtatott, s ezüst nyakörvet vett neki, szájkosarat, pórázt, télire meleg gyapjúruhát. Ellinor többé nem tudott elválni tőle. Ha bridzsezett, akkor is ölében tartotta, két elülső lábát a nyakába tette ölelő mozdulattal, hogy mindenki lássa, mennyire imádja Darling az ő egyetlen anyuskáját.

4

Az Excelsior közönsége napról napra gyönyörködhetett a hirtelen támadt s egyre erősödő szenvedély fejleményeiben. Ellinor szerényen a háttérben maradt. Nem órála beszéltek, csak a kutyájáról. De mindenki a kutyájáról beszélt. A vendégek nem is tudtak reggelihez ülni mindaddig, amíg meg nem kérdezték, hogy aludt Darling. Darling, néha jól aludt, de néha bizony voltak nyugtalan éjszakái is, éjfélkor fölébredt, s csak akkor szenderült el, mikor jóságos anyuskája egy kis altatót adott neki, az ő szokott és kipróbált altatója nyolcadrészét. Máskor arról értesültek a vendégek, hogy Darling már vakkantott is egyet, hogy a sárgarépa főzeléket szereti, de a fagyaltot csodálatosképpen még mindig nem eszi, hogy a rádió pontos időjelzésének sípolására vonít, hogy viharok előtt mindig ideges, s ilyenkor csak egy francia gyártmányú kólakészítmény nyugtatja meg. Augusztus elején leírhatatlan izgalom futott végig az egész üdülőházon. Darlingnak lappangó hőemelkedései voltak. Egy állatorvos járt ki hozzá naponta, s hamarosan rendbe hozta. De ennél is nagyobb izgalom volt az, amikor Darling egyszer elveszett, s két és fél óra hosszat kereste, kutatta mindenki, amíg a bérszolga meg nem lelte a kocsiszínbén, s át nem nyújtotta immár ájuldozó úrnőjének.

5

Így éltek együtt ők ketten, júliustól augusztus végéig. Darling előtt fényesebb pálya nyílt, mint egy lelenc előtt, akit valami amerikai milliárdos fogad gyermekének. De augusztus végén Ellinor váratlanul táviratot kapott a bécsi mozivállalatától, még aznap csomagolt, gépkocsira szállt és elutazott. Darlingot egyelőre a szakács gondjaira bízta, azzal, hogy majd írni fog a szakácsnak is, meg az ő kis kutyuskájának is. Sohasem írt. Egyszerűen elfelejtette. Úgy elfelejtette, mint Árvay Artúrt, a színészt, ifjúkori szerelmét, akit néhány hónapi lázas barátság után minden magyarázat nélkül faképnél hagyott. Kiderült, hogy ez a szerelme is csak afféle futó, nyári kaland volt. Darlingot egy ideig a szakács etette a konyhában. De a többi kutya nem bírta el. Utálatos, finnyás dög lett belőle, egy elkényeztetett, válogatós, kedélybeteg kóbor eb. Nem is szerette senki. A szakács lassanként eladogatta ezüst nyakörvét, szájkosarát, pórázát, téli gyapjúruháját pedig cipőrongynak használta. Darling megsértődve járkált ide-oda, mintegy azt kérdezve, mi történt vele. Barna szeme állandóan csodálkozott ezen, s szeme fölött azok a világosabb barna szőrpamacsok is ezen csodálkoztak. Egy hideg, esős őszi estén aztán, a farkát behúzva, végképp eltűnt azon a fenyves soron, amelyen az Excelsiorba vetődött. Nem is látták többé. Karácsony után a hóban találták meg hulláját, sebektől borítva, csontváz soványan, összemarva az éhes, falusi ebektől, koravéneken, ősz halántékkal. Az lett a sorsa, mint szegény Árvay Artúrnak, a hősszerelmesnek, aki szintén züllötten, névtelenül pusztult el a vidéken, valahol az árok szélén.

1935

ÉN ÉS A NÉMA

Lécállványon libegnek-lobognak az újságok a szélben. Amint haladok a gyalogjárón, valamelyik újságról, a vezércikke címéből vastag betűkkel egy név feketedik rám, mely mintha egy ismerősöm neve volna. Odaszaladok. Minthogy a címet félig eltakarja egy másik újság, félrehajtom ezt, elolvasom a címet. Tévedtem. Megnyugodva veszem tudomásul, hogy mégsem az én barátom ugrott le az ötödik emeletről, nem ő lapult össze az utca kövezetén.

Már tovább akarok sietni a dolgomra. Akkor azonban valami tompa hörgést hallok.

Ez a kísérteties hang az újságok őréből és sáfárjából tör ki, aki háttal nekem ül egy széken, kalappal a fején, mankójára támaszkodva. Az újságárus süketnéma. Ezenkívül nyomorék is szegény. Bal lábát többször levágták.

Valamit mutogat. Rám mutogat, és arra az újságra, amellyel az imént babráltam a háta mögött. Csúfondárosan, gúnyosan mutogat rám és az újságra, mintha tetten ért volna.

Nem egészen értem a helyzetet. Azt hiszem, hogy kínálgatja. Intek neki, hogy köszönöm, nem kell. Már indulok is. De ekkor a tompa hörgés egyszerre állati üvöltéssé válik:

- Ááá.

- Mi az? - kérdezem, s megállok. - Mit akar?

Erre ő mankóján ügyel-bajjal fölemelkedik a székéről, s fürgé ujjáival magyarázza, hogy én pillanatnyi figyelmetlenségét kihasználva, orvul el akartam csízelní az újságot, zsebembe akartam dugni, lopni akartam, de őt ám nem lehet becsapni, mert hátul is van szeme, ismeri már az ilyen alakokat, múltkor is lefülelt egyet. Mindezt félreérthetetlen jelekkel adja tudtomra. Közben dühösen, megvetően vigyorog rám.

Arcomba szökken a vér. Hallatlan. A néma, akinek az édesanyja sem érti a szavát, megsértett.

- Nézze, barátom - szólok az izgalomtól sápadtan és dadogva.

- Ááá - ordít tovább, és kacag és bólingat, hallani se akar felőlem.

- Ne járjon a szája, maga szerencsétlen - intem észre, de elhallgatok, hiszen a szája nem is jár, s különben sem érti, amit mondok.

- Ááá - kiabál most, elfintorítva arcát-száját.

- Elég legyen - tanácsolom, még mindig türtőztetve magam.

- Ááá - óbégat vészesen és csillapíthatatlanul, s minden mozdulata ezt közli velem: „nem addig a, te csirkefogó”, mert már tegez is a mozdulatával.

- Ne fecsegy - tegezem vissza, s elharapom dühömet, inkább magamban dohogok a következőképpen, hogy tapaszt ragasszak sebzett becsületekre és hiúságomra. - Az, ami az utcára van kitéve, közpréda. A szellemi termékekben mindenütt a világon szabadon turkál az ember, s azt veszi meg, amit akar. Párizsban, a Szajna-parton nőttem föl, az ókönyvesek között, s az ő zöldre festett ládájukra könyökölve néha órákig olvastam anélkül, hogy ezt zokon vették volna tőlem. Itt szereztem kis műveltségem nem jelentéktelen részét. Most egy csillagászati munkába kukkantam bele, most Napóleon csatáiról tudtam meg egyet-mást, most pedig megnéztem egy portugál szótárban, mit jelent Lisszabonban ez: „sarkantyúvirág”, vagy ez: „kényszerképzet”. Sajnos, ezt és egyebet nincs módomban megértetni ezzel a boldogtalan embertársammal, mert

nincs füle, nincs szava, nincs ítélete, képzettsége, belátása, ennél fogva tehetetlen vagyok gyanújával szemben, a vita teljesen meddő.

- Ááá! - tiltakozik, toporzékol, egyre dühösebben, s most már tekintete ezt is mondja nekem: „te tolvaj, azonnal hívom a rendőrt, és becsukatlak”, és látom is, amint keze a kulcs forgását utánozza: „a dutyiba veled, ronda gazember”.

Mit tegyek? Visszasértsem? Gorombáskodjam vele? Feleseljek az ő beszédjével? Bepöröljem becsületsértésért? Egy darabig a harag és szájalom között tántorgok.

Odadobok a tányérjára egy pengőt.

Ő azonban a pengőt jogosnak vélt fölháborodásában visszadobja az asztalra. Nem kell neki a piszkos pénz. Az igazság kell neki, a megtorlás. Nem engedi magát megvesztegetni.

Lehajtom a fejem. Megtörök a néma keresztkérdései alatt. Állok előtte, és egy kukkot se szólok. Hagyom, hogy elborítson egyetlen idétn hangja mérges-piszkos buborékával, s megszégyenítsen, porig alázzon.

Ez - úgy rémlik - hat, arcán diadalinas fölény, kárörvendő mosoly tűnik föl. Mulat rajtam. Kajánul élvezi zavaromat, a beszélő ember tehetetlenségét. Ő, aki az örökös csönd birodalmában él, látja, hogy én is megnémultam, néma vagyok, s én se tudok tovább menni, megbénulok az indulattól, lábam sincs, mintha tőből levágták volna. Egyenlőek vagyunk, legalább egy percre. Ezzel elégtételt szolgáltatok neki. A szörnyű, gyanúsító és vádoló „ááá” még habzik a száján, de mindig halkabban és tétovábban, aztán, mint a bömbölő csecsemő a sírásba, belefárad, elunja, s csak valami ámulat visszhangja és tajtékja marad ott: „ááá”. Később ez is elül. Teljes csönd lesz.

Várok egy kicsit. Akkor lesunyt fővel, alázatosan továbbballagok.

1935

KÁSA ILONA SZERENCSEJE

Lakyék a *Mosoly* című havi folyóiratot járatták.

Ilona, a mindenes cselédjük, reggelenként takarítás közben lapozgatta a *Mosoly*-t. Bágyadt figyelemmel nézegette a képeit. Ezeket többnyire összetévesztette egymással. Az árvizek hasonlítottak a népiünnepélyekhez, a hajószentelés a hajószerencsétlenségekhez, s a nemzetközileg ünnepelt államférfiak a nemzetközileg körözött rablógyilkosokhoz.

Leginkább a keresztrejtvények érdekelték. Megfejtésükben hat esztendeje, amióta Pesten szolgált, már bizonyos gyakorlatra tett szert, s ezzel bizonyos általános műveltségre is. Anélkül, hogy valaha tüzetesebben tanulmányozta volna a földrajzot, a természettant és az irodalmat, tudta, hogy Portugália fővárosa Lisszabon, hogy a rádium elem, és hogy a XIX. századi híres francia író, akinek neve négy betűből áll, Z-vel kezdődik és a-vel végződik, csak Zola lehet.

Egy júniusi reggel a beviaszkolt padlót fényszerítette, két lábán kefékkel, le-föl táncolt a rádió zenéjére, s közben a *Mosoly* új keresztrejtvényén töprengett. Időnként meg-megállt. Beírt egy-egy szót a keresztrejtvény kis négyszögeibe. A fehér kockák egyre gyűltek, az ábra fokról fokra feketedett, s mire elkészült az ebédlővel, már csak két szó hiányzott, egy spanyol folyó meg egy XVIII. századi angol költő neve. Az egyiket megkérdezte Lakynétól, a másikat délben a fiatalúr mondta meg. Ezeket is szépen belerajzolta a szabadon hagyott apró kalitkába, a *Mosoly* megfelelő oldalát az előírás szerint lenyírta a kipontozott helyen, és másnap, a csarnokba menet, föladta a szerkesztőségnek.

Aztán nemigen törődött vele. Nem először fejtett ő meg keresztrejtvényt. Már vagy négyszer-ötször pályázott ilyesmivel. Annál nagyobb volt a meglepetése, amikor július elsején, a *Mosoly* imént érkezett számát lobogtatva, a fiatalúr belépett a konyhába, és ezt ordította:

- Ilona, Ilona, Ilona.

Ő éppen a kenyeret pirította a reggelihez a villamos pirítón, s nem tudta mire vélni ezt a tűzillarmát, melyet Laky és Lakyné is növelt, mert fiuk háta mögött ők is feltűntek, s vele együtt sikongtak és kiabáltak összevissza, a folyóiratra mutogatva:

- Gratulálok... Micsoda szerencséje van... Nyert, nyert... Nem érti?... Megnyerte a keresztrejtvénydíjat... Még mindig nem érti?...

Ilonával keringett a világ. Csakugyan nem értette. Most megmagyarázták neki, hogy augusztus elsejétől szeptember elsejéig a *Mosoly* fedezi nyaralási költségét, egy másodosztályú gyorsvonatra is érvényes jegyet kap, oda-vissza, azonfelül ötven pengő zsebpénzt. Bólintott, hogy már érti. De még mindig nem értette.

Csak egy nevet látott a *Mosoly*-ban, óriási dőlt betűkkel, egy nevet:

KÁSA ILONA

Ez ő volt. Leült a dagasztószékre, hogy magához térjen. Miután beadta a reggelit, s a háziak elszéledtek, ki a hivatalba, ki a partfürdőbe, elővette a *Mosoly*-t, és lassanként kibetűzgette a cikket, mely az előfizetőkért mindhalálig rajongó, önzetlenül nemes, erkölcsi és szellemi magaslatán álló „színes” újságírás megkönnyeztető remekműve volt. Néhány mondatát többször is elolvasta:

„...Azt óhajtottuk, hogy olvasóink a mai nehéz időkben egy év küzdelmes fáradalma után felüdüljenek, és testben-lélekben megfiatalodva, acélos izmokkal, friss kedéllyel térjenek vissza őszi munkájukhoz... Épp ezért semmi áldozattól se riadva vissza, lehetővé tettük, hogy egy olvasónk Balaton N.-ben, a magyar Riviéra ezen az egyre fejlődő fürdőhelyén, a minden kényelemmel berendezett *Hableány* szállóban nyaraljon, teljesen a mi költségünkre, a gyönyörű augusztus hónapban, amikor ott még egész pompájában zajlik az európai előkelő fürdői évad... s bálak, csónakkirándulások, zeneestélyek teszik az életet változatossá... Naponta ötszöri étkezés... A bőséges és kitűnő reggelit, tízórait, ebédet, ozsonnát, vacsorát a *Hableány* híres konyhája szolgáltatja, szintén díjtalanul, s díjtalan a *Hableány* fürdősátorának, zongorájának, olvasótermének, tenispályájának használata is... Különös örömünkre szolgál, hogy ezúttal a véletlen szeszélye egy szerény, egyszerű és derék munkásnőt tüntetett ki, egy háztartási alkalmazottat, aki kérges tenyerével... A *Mosoly* hatalmas tábora, mely a társadalom legmagasabb osztályától kezdve a legalacsonyabbig egyaránt... Reméljük, hogy ezzel még bensőségesebb, még közvetlenebb, még szilárdabb lesz a kapcsolat, mely bennünket...”

Másnap délelőtt a pénzes postás már kézbesítette is az ötven pengőt. Délután ajánlottan küldték el a két vasúti jegyet is, meleg hangú, gépírt levél kíséretében, melyben a *Mosoly* szerkesztősége és kiadóhivatala „kellemes üdülést kíván”. Estefelé megjelent egy fiatalember, a *Mosoly* fényképésze. Az Ilonát odaállította a tűzhely mellé egy üres lábashoz, kezébe fakanalat nyomott, és valami villámló port meggyújtva, úgy fényképezte le, hogy a *Mosoly* következő számában majd közzétegye ezt is, a könnyekig megindult olvasók épülésére és gyönyörűségére.

- Hát Ilona, elmegy? - kérdezte Lakyné, amikor végre már csend lett a házban.

- Még nem tudom, nagyságos asszony. Gondolkozom.

- No, csak gondolkozzék, Ilona, csak gondolkozzék.

Ilona nem tudott határozni. Folyton gondolkozott. Ment is volna, nem is. Sajnálta a helyét, de azt is sajnálta volna, hogy itt reked, amikor „ilyen szerencse érte”. Fakó lány volt, sovány, savószín, már nem is fiatal, túl a harmincon.

Tizenötödikén az asszonya újra vallatóra fogta. Akkor Ilona közölte, hogy mégiscsak megy. Valami fájdalmas, áttetsző mosoly futott át az arcán.

Barátságosan megállapodtak, hogy Lakyéék addig új cselédet vesznek, s ősze esetleg vissza is fogadják őt, ha a lány nem válik be. Ilona kitakarított, befőzött, vásárolt magának egyet-mást, ami az útra kellett, cipőt, fürdőruhát, fürdőköpenyt, kikérte bérét, hazaküldte özvegy édesapjának, egy munka nélküli bányásznak, becsomagolt fűzfa kosarába és kis papírböröndjébe, s augusztus elsején elutazott a reggeli gyorssal.

Kezében a fűzfa kosárral és a kis papírbörönddel sokáig bolyongott a pályaudvaron, míg végre beszállt egy másodosztályú fülkébe. Eddig még nem utazott másodosztályon. A vonat, elseje lévén, zsúfolt volt. Elszánt nyaralók, akik már előbb érkeztek, fölényes biztonsággal terpeszkedtek a zöld bársonypamlagon, s ökölharc folyt minden talpalatnyi helyért. Sokan a folyosókon álltak. Ilona is itt húzódott meg, egy sarokban. Letette fűzfa kosarát, és amikor a vonat fütttyentve-csattogva megindult, ráült.

Kalapot viselt, s fekete műselyem ruháját. Nem érezte magát éppen rosszul, csak kissé melege volt. Zsebkendőjével törölgette verejtéktől gyöngyöző homlokát. Aztán feltűnt a Balaton, almazölden, apró, piros villák között, s beküldte hozzá hűsítő lehetét. Színes vitorlák úsztak a vízen, lassan. Fél tizenegykor már meg is érkezett Balaton-N.-be, kiszállt, s elindult a *Hableány* felé.

Nemigen kellett keresgélnie. A *Hableány* a fürdőhely központja és lelke volt. Mindjárt a főtéren emelkedett a szálló takaros, kétemeletes palotája. Mellette virágos, nyitott tornácon még reggeliztek a későn kelő fürdőzők. Néhány úr a heverőszéken feküdt. Szoknyanadrágos nők ásítottak és cigarettáztak.

Ilona a csomagjaival fölment az étterem tornáczára. Itt útbaigazították. Előbb a fürdőitkarságon kellett jelentkeznie, az elhelyezés végett. Valami mezőségen bandukolt át, egy udvarba jutott, ahol X-lábú asztalokat és lócákat látott, kiscsirkéket és libákat, csöbröket és dézsákat, majd a téglás folyosóra ért. Annak a legvégén volt a fürdőitkarság.

Kopogtatott, de nem feleltek. Erre benyitott. Egy kövér, fekete hajú fiatalember a szűk és sötét szobában elhányt iratok, nagy rendetlenség közepette, villanyfénynél diktált valamit egy gépíró-kisasszonynak.

- Tessék várni - mondotta.

Ő várt, aztán átnyújtotta a levelét. A kövér, fekete hajú fiatalember kezébe vette, de akkor a telefonhoz hívták, sokáig beszélt, utána még a kisasszonnyal is veszekedett, elszaladt, és csak egy félóra múlva tért vissza. Most ismét telefonozott, intézkedett, leveleket mondott gépbe. Néha megnyugtatta őt:

- Azonnal.

Háromnegyed egykor elolvasta levelét. Helyeslőleg bólintott.

- Igen, a *Mosoly* - mondta. - A *Mosoly*. Hová is? tanakodott. - *Petőfi* - jelentette ki keményen, mint valami föllebbezhetetlen ítéletet.

Azok a nyaralók, akik Balaton-N.-ben ezt a szót hallották: *Petőfi*, úgy megriadtak, mint azok a szerencsétlen forradalmárok, akik a cári Oroszországban ezt a szót hallották: „Szibéria”, mert tudták, hogy a *Hableány* szálló a legnagyobb magyar költőről egy nyomorúságos mellék-épületét nevezte el, melynek nyikorgó ágai, szúette bútorai országszerte hírhedtek voltak. Ilona minderről semmit se tudott. A bérszolga elkalauzolta. Nem segítette vinni poggyászát, hagyta, hogy ő maga cepelje. Megérezte, hogy kicsoda. Amikor a *Petőfi*-lakhoz érkeztek, rámutatott:

- Ez az.

Ilona az első emeleten kapott szobát. Volt benne egy világoszöldre festett ágy, egy asztal, fehér terítővel letakarva, egy palack víz, két leborított, tiszta pohár, egy szekrény, egy mosdó meg egy vascsacsi. Ráakasztotta a köpenyét. Ivott egy korty vizet. Leült a megvetett ágyra, és fölsóhajtott. Fájt a feje. Eszébe jutott, hogy ma még nem evett. Magához vette jegyfüzetét, s lement az étterembe.

A tornácon fürdőruhában ebédeltek a nyaralók. Hátul egy üres asztalt pillantott meg, oda-telepedett. A főpincér azonnal hozzásietett, bocsánatot kért, az az asztal is le volt foglalva. Ilona fölkelt, és az üres asztal mellett álldogált, egy darabig álldogált, hogy másik asztal ürüljön. Csakhogy nem ürült. A vendégek már rég kihörpöntették feketéjüket, de azért tovább tereferéltek és füstöltek, senki se távozott el. Végre valaki bevezette a földött étterembe, ott kijelölt számára egy kis asztalt valami függönyös helyiség mellett. Ilona tanulmányozta az étlapot. A pincér - nem az aranyfogú főpincér, akit már ismert - lapozgatta jegyfüzetét, nem értette, visszajött, és vállát vonogatva megint odaadta neki.

- A *Mosoly* - kiáltott a főpincér. - A *Mosoly* - mondta a pincér egy másik pincérnek, s ez tovább adta a jelszót egy harmadik pincérnek: - A *Mosoly*.

Már hozták az ebédjét, levest, húst, tésztát. Annyit kapott, hogy felét otthagya. Rossz gyomra volt.

Ebéd után egy kicsit járt-kelt a napernyőjével. A főtéren le-leült egy padra, de előbb mindig megkérdezte az ott levőktől: - Szabad? - Azok csodálkozva bólintottak.

Napjai hosszúak voltak, a végtelenbe nyúltak, úgy látszott, hogy sohase is szakad végük. Korán reggel ébredt, mint otthon, mindig hat órakor. Néha egy elhajított, régi újságot talált a porondon, fölvette és elolvasta. Nézegette a gyermekeket, rájuk mosolygott, barátkozni próbált velük. Egyszer-kétszer meg is fürdött, de a vízben fázott. Mihelyt belelépett a tóba, lúdbőrözni kezdett a lába, s vérszegény szája megkékült. Nem tudott úszni. Unalomból kicsavarta mások fürdőruháját is. Az idő meghűvösödött. Szeretett volna hazautazni, rögtön, de nem mert, attól tartott, hogy ezzel megsért valakit. Folyton le-föl sétált a *Hableány*-tól a fürdőházig. Az étterembe csak ebédelni és vacsorázni járt, reggelijét, tízórait, oszonnáját sohase fogyasztotta el. Vacsora után a csendes, korán sötétedő augusztusi estéken a tó partján hallgatta a cigányzenét és a békák kuruttyolását.

Egyszer, amikor később kelt föl, rányitott Vali, az a kis, fekete, vidéki pesztonka, aki a *Petőfi*-ben takarított. Azt mondta neki, sohase fáradjon, majd ő maga takarítja ki a szobáját. Tíz és tizenkettő közt volt a takarítás, hogy a vendégek már elmentek reggelizni és fürödni. Ilonka ilyenkor segített Valinak, szobáról szobára járt vele, kivitte a szemetet, a szennyest. Néha még a vendégek cipőjét, ruháját is kitisztogatta. A *Petőfi* lakói már ismerték, s megbízták ezzel-azzal. Egy szombat estén, amikor természetjáró diákok érkeztek a szállóba, kiadták a szobáját, s aztán nem is költözködött vissza, hanem lement Valihoz lakni, és a konyhában vele együtt étkezett. A szakácsnő csirkéket adott neki leöltni és megkopasztani. Augusztus végén, egy esős napon Valival fölsúrolta a *Petőfi* egész lépcsőházát. Így múlt el a hónapja.

Az utolsó napon elbúcsúzkodott Valitól. Kölcsönkért tőle tizenöt pengőt, azzal, hogy mihelyt Pestre ér, föladatja neki postautalványon. Ebből öt pengő borraalót adott a főpincérnek, öt pengő borraalót a kiszolgáló pincérnek, vett két képes levelezőlapot is, az egyiket elküldte édesapjának, a másikat Lakynénak. A többi az útra kellett, hogy ne legyen egészen pénz nélkül.

Másodosztályon utazott haza, s ekkor már helye is volt. Idegen emberek a politikáról és a nyomorúságról beszélgettek. Mire Pestre érkezett, este tíz órakor, szakadni kezdett a zápor, és hűvös szél fűjt.

Egyenesen Lakyékhöz sietett. Azok szívesen fogadták, de közölték vele, hogy az új leányuktól már nem válnak meg. Egyébként azt mondták, hogy megsoványodott.

Azon az éjszakán még ott aludt. Szeptember elsején - még mindig szakadt a zápor, és fűjt a hűvös szél - beült a cselédszerzőbe. Ölében a *Mosoly* egy száma volt, de nem olvasta. Arra gondolt, hogy ha majd elszegődik és pénze lesz, inkább egy másik folyóírra fizet elő.

1936

.oOo.